

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JEAN-CLAUDE SCHMITT

Doğum Gününün İcadı

Jean-Claude Schmitt

Tarihsel antropoloji alanında uzman tarihçi (1946-). L'École des Hautes Études en Sciences Sociales'de (EHESS) araştırma direktörü. Avrupa ve ABD'de muhtelif üniversitelerde dersler verdi. Batı ortaçağının sosyokültürel yönlerine yoğunlaşarak mikrotarihsel çalışmalar yürüttü. Öğrencilik yıllarında ders aldığı Jacques Le Goff ile birlikte hazırladığı *Dictionnaire raisonné de l'Occident médiéval* (1999) ve kendi yazdığı *Les rythmes au Moyen Âge* (2016) bu alanda önemli birer başvuru kaynağıdır.

Ayşen Gür

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı'ndan mezun oldu. *Milliyet*, *Hürriyet*, *Cumhuriyet*, *Ekonomik Panorama*, *NTV Tarih* gibi gazete ve dergilerde editörlük yaptı. 30 yılı aşkın bir süredir Fransızca, İngilizce ve İspanyolcadan çeviriler yapmaktadır.

Kırmızı Kedi Yayınevi: 1313
Hayat Bilgisi: 8
Özgün adı: *L'invention de l'anniversaire*

Doğum Gününün İcadı
Jean-Claude Schmitt
Çeviren: Ayşen Gür

© Editions Arkhê, 2018
© Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018

Yayın Yönetmeni: Enis Batur
Editör: Volkan Atmaca
Kapak Tasarımı: Cüneyt Çomoğlu
Sayfa Tasarımı: M. Aslıhan Özçelik

Bu kitabın Türkçe yayın hakkı Agence littéraire Astier-Pécher aracılığıyla alınmıştır.
Her hakkı saklıdır.

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, elektronik veya mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Birinci Basım: Ekim 2020, İstanbul
ISBN: 978-605-298-714-8
Kırmızı Kedi Sertifika No: 40620

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Dudullu Organize San. Bölgesi 1. Cad. No: 16
Ümraniye/İSTANBUL
T: 444 44 03 Sertifika No: 42716

Kırmızı Kedi Yayınevi
kirmizikedi@kirmizikedi.com / www.kirmizikedi.com
facebook.com: kirmizikedi yayinevi / twitter.com: krmzkedikitap
instagram: kirmizikedi yayinevi
Ömer Avni Mah. Emektar Sok. No: 18 Gümüşsuyu 34427 İSTANBUL
T: 0212 244 89 82 F: 0212 244 09 48

JEAN-CLAUDE
SCHMITT

DOĞUM GÜNÜNÜN
İCADI

Çeviren: Ayşen Gür

HAYAT BİLGİSİ

İÇİNDEKİLER

Önsöz

7

Giriş | Zamanı Ritme Sokmak

11

“Kıyafetnameler”

17

Koşullar ve Engeller

53

“Yaşamın Çağları”

67

Öncesi: Keşifler

77

Sonrası: Doğum Gününün Gittikçe Benimsenmesi

91

Sonuç

103

Seçme Kaynakça 105

Görsel Kaynakça 107

Notlar 109

ÖNSÖZ

Doğduğumuz günün yıldönümünü ne zamandan beri kutluyoruz? Soru tarihçilere önemsiz bir anekdot gibi gelmiş olmalı ki çok azı cevap aramaya çalışmıştır. Bu kitap, doğum günü kutlamasının ne kadar geç tarihte başladığını göstererek okuru şaşırtacaktır. Soruşturmanın başlangıç noktasında şaşırtıcı bir belge buluruz: Matthäus Schwarz'ın "kıyafetli özyaşamöyküsü".

16. yüzyılın başında, Fugger ailesinin ünlü ticaret şirketinin maliye müdürü olan bu Augsburglu burjuva, 23. doğum gününden itibaren, doğduğu andan başlayarak bütün yaşamını yazı ve resimle yeniden inşa etti, sonra yıllar boyu giysilerindeki değişimleri betimlemeyi sürdürdü. Bu notlar düşülen resimlere vesile çoğu kez doğum yıldönümüydü. Ama 13. yüzyılın sonundan beri örnekleri olmasına rağmen böyle bir kaygıya Rönesans döneminde bile ender rastlanıyordu.

Marco Polo doğum gününe verilen önemi Büyük Kağan'ın (Kubilay Han) sarayında keşfettiğinde şaşırmıştı; sonradan yapılmış bir minyatürde Kubilay'ın bu şatafatlı kutlamasının temsilini görürüz. 14. yüzyılda V. Charles gibi bazı Fransa kralları, astrolojik amaçlarla, doğdukları gün ve saat konusunda titizlik göstermiş ve bu vesileyle yorumlar yaptırmış, yıldız haritaları çıkartmışlardı. Böylece, geleneksel olarak bireylerin kesin yaşı ve doğum günü konusuna pek önem vermeyen, buna karşılık ölüm günlerine odaklanan ortaçağ, yavaş yavaş ölümün sonuçlarından yaşama doğru, dönemin metinlerinde görüldüğü şekliyle ölüm *anniversarium*'undan (Latince yıldönümü)

“doğuma” doğru ciddi bir geri dönüş yaşadı. Burada, özellikle modern çağda aristokratik çevrelerde, 19. yüzyıl burjuva çevrelerinde ve nihayet halk arasında (ama anlaşıldığına göre 20. yüzyıldan önce değil), doğum günü uygulamasının, usullerinin –iltifatlar, küçük şarkılar, şekerlemeler, armağanlar, mumlar– yavaş yavaş nasıl geliştiğini izliyoruz.

Doğum gününün tarihi doğal olarak “longue durée”nin (tarih terimi olarak “uzun süre”) bir parçasıdır; aşağı yukarı bugün bildiğimiz anlamıyla ortaya çıkması için, 1802’de Goethe’nin doğum günü pastasına konulan 53 mumu beklememiz gerekir.

GİRİŞ

ZAMANI RİTME SOKMAK

“Ortak yaşamın ritmi, kaynaklandığı bütün temel yaşamların farklı ritimlerini kucaklar ve onlara egemen olur, sonra bu ritmi ifade eden zaman da bütün özel süreleri kucaklar ve onlara egemen olur.” İşte Émile Durkheim, *Formes élémentaires de la vie religieuse* [Dinsel Yaşamın Temel Biçimleri] (1912) adlı eserinin sonunda bunları yazmış, şöyle bir sonuca varmıştı: “Zaman kategorisinin temelinde toplumsal yaşamın ritmi yatar.”¹

Durkheim bu sözleriyle, *Étude sommaire de la catégorie du temps dans la religion et la magie* [Dinde ve Büyüde Zaman Kategorisinin Özet İncelemesi] adlı kitabında (kitabın ilk baskısı 1909’da yapılmıştı) “Takvimin amacı zamanı ölçmek değil *ritme sokmaktır*,” diyen Marcel Mauss’a atıfta bulunuyordu.² “Zamanı ritme sokmak”: Gerçekten de Marcel Mauss’un *l’Essai sur les variations saisonnières des sociétés eskimos* [Eskimo Topluluklarının Mevsimlik Değişimleri Üzerine Deneme] adlı çalışması, 1904-1905’te, Kuzey Kutbu halkları için kış ve yazın arka arkaya gelişinin, toplumsal yaşamın bütün düzlemlerde birbirinden farklı iki biçimini belirlediğini göstermişti: Kışın insanlar *igloo*’lara* kapandığında yaşam yoğun, ortak ve kutlamaya dönüktü, daha uzaklardaki ava odaklanan yaz mevsiminde ise dağınık ve daha bireyseldi.³ Sosyoloji ve antropolojinin kurucularının sezgilerinin geride bıraktığı miras yakın tarihte çeşitli yazarlar tarafından araştırıldı; öte yandan ritim kavramı, bizim toplumumuz açısından, muhtelif anlamlarıyla gittikçe öne çıktı⁴

* Eskimo evi. (ç.n.)

(çalışma ritimlerini, okul ritimlerini, örneğin işsizlik halinde sosyal “aritmî”nin’ bireyin kişiliğinde olduğu kadar toplumsal dokuda da yarattığı bozucu etkileri düşünelim).

Gerçekten, eski ya da modern Batı toplumunun, temel ritimlerin yanı sıra, bu ritimlerin dayanak teşkil ettiği zaman tekniklerini, pratik uygulamaları, kategorileri çözümlemeye dönük antropolojik kaygıdan kurtulması olanaksızdı: Biyolojik zamandan (uyku ve uyanıklık, nefes alma, kadınların âdet dönemi) günlük zamanın saatlerle ölçülmesine, bedenin ritimlerinden dans ve müziğin ritimlerine, yıllık takvimlerden ortak tarihin dönemselleştirilmesine, çalışmaya ve boş zamana ayrılan süreden yaşamın süresine vs kadar pek çok kategori, müşterek ve kişisel farklılaşma sürecinde bütün bu ritimlerin bir araya gelişinin oynadığı role vurgu yaparak incelendi.⁵ Ancak tarihçinin gözü bunlara başka şeyler de ekleyebilir ve eklemelidir de: tarihin artsüremi içinde bu ritimleri ve “zaman kategorileri”ni, ritimlerin zaman içinde uğradıkları değişimleri, tarihsel sürecin öğeleri olarak birbirine rakip ritimler arasındaki çatışmaları, yeni ritimlerin belirişini ya da kayboluşunu ve bu gelişmelerin anlamını gözlemlemek.

Bu devasa sorunlar arasında burada ilgilendiğim tek konu, “yaşamın ritimleri”nin tarihselleştirilmesi, özel olarak da toplumsal oyuncuları kendi yaşamlarını, yaşamlarının aşamalarını, geçmiş, bugün ve gelecekteki yaşlarını yazılarında nasıl ifade ettikleri ve bazı durumlarda da hangi tasvirleri ürettikleri olacak. Yakından incelediğim ilk belge, 16. yüzyılın başından, Matthäus Schwarz’ın “kıyafetli özyaşamöyküsü”. Bu eseri birinci sınıf bir tanıklık yapan özellikler arasında, yazarın kendi doğum günü konusunda gösterdiği titizlik beni çok etkiledi. Günümüze kadar belgenin bu yönü hiç dikkati çekmedi. Bunun nedeni kuşkusuz doğum gününün, dün olduğu gibi bugün de kısmen bireysel yaşamı duraklara ayıran dinsel ve kamusal ritüellerin (ilk komünyon, evlilik vb) şaşaasından yoksun, küçük, kişisel ve ailevi bir tören olmasıdır; bir insanın kendisinin ya da yakınlarının doğum gününü kutlaması zaten olagelen, sıradan bir alışkanlığa benzediğinden, böyle bir uygulamanın tarihi üzerine kafa yormamış olabiliriz.

* Ritim bozukluğu. (ç.n.)

Bu konuyu ele alan çalışmalar son derece azdır⁶: Folklorla ilgilenenler konuya hiç önem vermezler, rneğın Arnold van Gennep, anketinde “Doğum Günü” başlıklı bir madde öngörür ama daha sonra bundan hiç söz etmez.⁷ Son yıllarda sosyolojik çalışmalar doğum gününün küçük çocukların ilk toplumsallaşması konusunda oynadığı rolü gösterdi: Sınıf arkadaşlarını doğum gününe davet etmek; ağıracaklarını ve ağırmayacaklarını özgürce seçmek; okulda bir kere daha, bu kez ortaklaşa ve öğretmenin otoritesi altında ikinci bir doğum günü yapmak bir çocuk için toplumda sürdüreceği yaşamın ilk deneyimlerinden sayılır.⁸

Ayrıca herkesin bildiği doğum günü şarkılarıyla ilgili de bazı bilgiler vardır; bu şarkıların çoğu çok yenidir: Örneğın Fransa’da “*Joyeux anniversaire, nos vœux les plus sincères / Que ces quelques fleurs, vous apportent le bonheur...*” nakaratı genellikle “geleneksel bir şarkı” olarak tanımlanmasına karşın aslında 1951’de bestelenmiřtir⁹; ister İngilizce isterse bütün dünyada yerel dillerde söylensin, “Happy Birthday to you” adlı şarkının sözleri 1924, bestesi 1893 tarihlidir.¹⁰

Doğum günü kutlamasının Batılı ve modern biçimleri çağımızda bütün dünyaya yayılmıştır. Ancak bazen geleneksel ve yerel kutlamaların tamamen yerini alamadıkları, onlarla birleştikleri görölür. Asya’da, özellikle de Çin ve Kore’de böyledir. Bu ölkelerde günümüzde bile doğumun hayvanların simgelediği 12 burtan hangisinde gerçekleştiği önem taşır. Güncel hayatta, gün hesabı ve tarihleme sistemiyle birlikte evrensel takvim kullanılırken, doğum günü söz konusu olduğunda bunun yerini geleneksel ay takvimi alır, böylece doğum günleri her yıl başka bir tarihte kutlanır. Çocuk doğduğu andan itibaren bir yıl yaşamış sayılır; doğduğunda iki yaşına girmiş olur. Bir kutlama yemeği düzenlenir, konuklar yaşamın uzunluğunu simgeleyen uzun pirinç eriştesi yer. Kore’de bu ilk doğum gününe *dol* veya *dolceni* denir. Bir lokanta veya otelde anne babanın çocuklarıyla süslenip püslenerek katıldığı bir şölen düzenlenir; sayısız buket, iek ve kurdeleden yapılmış çelenkler kutlamanın bir parçasıdır.¹¹ Menüde, genellikle hamile kadınlara doğumdan otuz gün önce sunulan *miyok guk* adında yosunlu bir pasta bulunur. Bu pastanın,

birinci yaşını kutlayan çocuğa annesinin onu dünyaya getirirken katlandığı acıyı hatırlatması beklenir. Ayrıca çocuğun, önündeki masada dizili duran armağanlardan birini seçmesi gerekir. Armağanlar pirinç pastaları, çiçekler, ip-lik yumağı, mürekkep, kitap, fırça ve paradır. Yaptığı seçim, kaderinin belirtisi olarak kabul edilir. İp yumağı uzun yaşamı, kitap entelektüel bir mesleği vs simgeler. Bütün doğum günleri ilki kadar ciddi bir tören şeklinde kutlanmaz; en önemlileri 60. doğum günü (*huvangap*), 70. doğum günü (*çilsun*) ve eskiden kolay kolay ulaşılamayacak bir yaş olan 80. doğum günüdür (*palsun*). Çin’de olduğu gibi Kore’de de bazı doğum günlerini kutlamaktan kaçınmak gerekir: Bunlar kadın için 30, 33 ve 66, erkek içinse 40. doğum günüdür. Bugün de devam eden bu gelenekler kuşkusuz çok eskiye dayanır. Tarih boyunca hükümdarların bu kurallara uyduğu bilinir: Kore’de Çoson hanedanının en uzun saltanat süren kralı Yongjo’nun doğum günü 1743’te Seul’de büyük törenlerle kutlanmıştı. Çin’de ise, göreceğimiz gibi, Marco Polo bu tarzda bir kutlamaya 13. yüzyılın sonunda tanık olacaktı. Aynı dönemde Batı’da sadece krallar için değil, sıradan insanlar için de durum nasıldı? Doğum gününün neredeyse düzenli bir şekilde kutlandığından söz eden, 16. yüzyılın başından kalma müstesna bir belgeyle başlayalım.

“KIYAFETNAMELER”

Matthäus ve Veit Konrad Schwarz

Matthäus Schwarz, Augsburg kentindeki Fugger ailesinin büyük ticaret şirketinde maliye müdürüydü. Babası da büyükbabası da şarap tüccarıydı, 20 Şubat 1497’de Augsburg’da doğdu ve 70 yaşında aynı kentte öldü. Schwarz soyağacı ve özyaşamöyküsü edebiyatındaki geniş çaplı hareketin bir parçası olan yazılarıyla tanınır; söz konusu hareket, İtalya’da (*ricordi*¹²) ve Güney Almanya’da (*Hausbücher*), ilk ticaret kapitalizminin ve büyük ölçekte alışverişin oyuncularını olan kent seçkinlerine, toplumsal başarılarını hangi koşullarda elde ettiklerini gösterme, maddi ve simgesel malvarlıklarının envanterini (özellikle ailenin kurduğu evlilik ittifaklarının anısını) geleceğe bırakma ve kent içinde meşruiyetlerini olumlama imkânı vermişti. Almanya’da, başkalarının yanı sıra Augsburg’dan Burkard Zink, Frankfurt’tan Bernhard Rohrbach¹³ ve yine Augsburg’dan, Fugger ailesinin rakibi Welserlerin önemli kâtiplerinden Lucas Rem’in bu cins eserleri olduğu bilinmektedir. Schwarz’ın durumu metne ve resme dayalı tanıklıkların bolluğu ve çeşitliliğiyle diğerlerinden ayrılır; basılıp August Fink’in¹⁴ incelemesine ve daha sonrasında, Philippe Braunstein¹⁵ ve Valentin Groebner’in¹⁶ çalışmaları da dahil olmak üzere, Rönesans döneminde bireyciliğin ve benlik bilincinin gelişmesi bağlamında kıyafet tarihine yaptıkları katkıyla ilgili pek çok çalışmaya konu olmalarının nedeni de bu bolluk ve çeşitliliktir.¹⁷ Bana gelince, daha önce söylediğim gibi, beni bir bireyin hatırladığı, saptadığı ve sunduğu biçimiyle kendi yaşamının ritmi ilgilendiriyor.

Matthäus Schwarz'ın "Kıyafetnamesi" (*Trachtenbuch*) bugün elimizde olmayan başka bir özyaşamöyküsü kitabına sık sık atıfta bulunur; kitabın adı "Dünyanın Gidişatı"dır (*Der Weltlauf*). Schwarz, "Dünyanın Gidişatı"nda, 41 yaşındayken yaptığı gecikmeli evliliğine kadar süren "bekârlık hayatı"nı anlatmış, sonra da buna yaşadığı dönemin Augsburg kentiyle ilgili bir bölüm eklemişti.

M. Schwarz bir muhasebe el kitabı da (*Die Musterbuchhaltung*) kaleme almıştı; kitapta Venedik'te öğrendiği ve sayesinde 1516'da 19 yaşındayken Jacob Fugger tarafından işe alındığı "üç muhasebe yöntemi"ni birbirinden ayırıyordu. Ayrıca, kaligrafisini Johannes Mittner'in, çizimlerini ise ressam Narziss Renner'in¹⁸ yaptığı küçük bir dua kitabı da (*Gebetbuch*) vardı. Renner'e "Kıyafetname"nin desenlerini ve 1522'de "Kuşakların Dansı" (*Geschlechtertanz*)¹⁹ süslemesini de ısmarlamıştı: Bu parşömen üzerine yapılmış büyük resim, 13. yüzyıldan beri Augsburg'un, her biri kendi armasından tanınan belli başlı 200 ailesinin zaman içindeki geçişini temsilen, yazarın başını çektiği 30 çiftlik bir alayı gösteriyordu.

"Kıyafetname"nin asıl özgünlüğü, Matthäus Schwarz'ın, kendi diktirdiği ve doğumundan yaşlılığına kadar belli vesilelerle kuşandığı kıyafetler silsilesiyle yaşamını duraklara ayırmayı seçmesinden ileri gelir. Talimatları doğrultusunda Narziss Renner tarafından yapılmış 137 resim, Matthäus Schwarz'ı birbiri ardına gelen kıyafetleriyle temsil eder. Bütün tasvirler ve bunlar için yapılan yorumlar aynı şekilde sunulur: Her sayfaya bir resim düşer, üstünde kesin bir tarih (genellikle gün, ay ve yıl) ve söz konusu giysinin neden o gün giyildiğini anlatan kısa bir yazı vardır. Resmin altında ise yazarın yıl, sık sık da ay, hafta ve gün olarak belirtilmiş yaşı yer alır: örneğin "19 jar 5 monet 23 tag" (19 yaş 5 ay 23 gün) ya da "27 jar 19 woch 1 tag" (27 yaş 19 hafta 1 gün). Bu zaman hesabı bazen çıkarma yöntemiyle de yapılabilir: örneğin "14 jar minder 2 monet" (14 yaş eksi iki ay). Son olarak, bazı resimlerde yazarın kaleminden çıkmış, portresinin gerçeğe ne kadar yakın (*controfaite*) olduğunu belirten notlar bulunmaktadır.

Giriş bölümünde Matthäus Schwarz projesini açıklar. Yaşlı insanların gençliklerinde giydikleri kıyafetlerden söz etmelerinin kendisini nasıl

şaşırttığını anlatır: “İçlerinden bazıları bana otuz, kırk veya elli yıl önce giydikleri giysilerin resimlerini gösterdiler. Bunlar beni çok şaşırttı ve günümüz modasıyla kıyaslandığında bana çok tuhaf geldi.” Modadaki değişiklikler insanı zamanın geçişine, tarihin akışına karşı daha duyarlı hale getirir. Fakat Matthäus Schwarz bir kıyafet tarihi yazmakla yetinmez. Bu tarihi kendi tarihine, doğumdan ölümün yaklaşmasına kadar geçen sürede, yaşamının zaman içindeki gelişiminden devşirdiği deneyime eklemeler. Böylece giyimdeki değişimler kendi yaşantısının kişisel temsilinin ölçüsü haline gelir, moda görüntüleriyle yazılmış bir özyaşamöyküsü ilkesine dönüşür. O noktadan itibaren yapıt iki boyutu tamamen birbirine karıştırır: Bunlardan ilki ortak ve toplumsaldır, Matthäus Schwarz’ın dikkatle gözlemlediği bütün bir dönemin giyim kuşamındaki değişimleri içerir. 16. yüzyılın yirmili yıllarından itibaren, özellikle de 1538’den sonra, İmparator Şarlken’in kendisinin ortaya koyduğu modeli izleyerek siyah giysili bir “İspanyol modası” kendini dayatmıştır; bu moda 16. yüzyılın başındaki canlı renklerle ve fanteziye çalan süslemelerle tam bir tezat oluşturur. Üstelik yazar, kıyafet üzerinde ağırlığını hissettiren siyasal ve toplumsal kısıtlamaları da saklamaz: Kimse istediği gibi giyinemez; 14. yüzyıldan itibaren, imparatorluğun diğer yerlerinde olduğu üzere Augsburg’da da toplumsal sınıfların kılık kıyafetini düzenleyen kısıtlayıcı yasalara uyulmalıdır. Matthäus Schwarz varlıklı, hatırı sayılır bir kişidir ama ayrıcalıklı aristokrasi sınıfına mensup değildir; büyükbabası Yaşlı Ulrich Schwarz vaktiyle zanaat loncalarının aristokrasiye karşı ayaklanmasını yönetmiş, bu uğurda can vermiştir. Dolayısıyla Matthäus, İmparator Şarlken’in hizmetleri karşılığında kendisine bahsettiği soyluluk payesini simgeleyen sorguçlu armasını 41. doğum gününde memnuniyetle sergiler: Bu resimde bir intikam duygusu vardır.

Bu toplumsal boyuta yazarın öznel ilgisi eklenir. Yazar, bütün zarafetine rağmen, kullanılan malzemenin fiyatını, dikim bedelini (tahmini bir rakam vermese bile) vurguladığı kıyafetlerle kendinden memnun bir halde sahneye çıkar. Gençliğindeki şıklığını keyifle sergiler, poz verir, güzel bir atın üzerinde

* İmparator Şarlken (Türk tarihçilerin Fransız kaynaklarından alarak kullandığı isim): Kutsal Roma Germen İmparatoru V. Karl, İspanya Kralı I. Carlos. (ç.n.)

vakur bir *condottiere** edasıyla şaha kalkar, kıyafetini her açıdan göstermek ya da muhtemel değişiklikleri göze sokmak için aynı resimde görüntüsünü iki veya üç açıdan verir.

Ne var ki resim, özyaşamöyküsünün bireysel yönelimini ortaya çıkarır, çünkü metin, yeni bir kıyafeti neden seçtiğini açıklayan vesileler arasında, aile açısından önemli olaylardan veya daha geniş anlamda toplumsal gelişmelerden (örneğin Arşidük Ferdinand'ın ya da İmparator Şarlken'in Augsburg kentine gelişinden) söz etse de, resimlerde çoğunlukla Matthäus Schwarz'ın kendisi tek başına görünmektedir. Sergilenen diğer kişiler, ilk resimde olduğu gibi, anne babasıdır; bu ilk görüntüde annesi hamiledir ve elini şişkin karnının üzerine koymuştur: "İşte saklanmış (*verboten*) olarak oradaydım," der yazar. İkinci resimde de yine annesi, yazarın "giydiğim ilk kıyafet" (*die erste Kleidung*) diye takdim ettiği kundakta oğluyla ilgilenmektedir. Resmiyle kendi resmi arasında özel bir ilişki olan diğer kişiler daha ötededir; yedi yaşındayken bir karnavalda uşağı olarak görev yaptığı için yakındığı soytarı Kunz von der Rosen'in ve özellikle, onu işe alan, özenli bir patron olarak bürosunda ziyaret eden Jacob Fugger'in resmi böyledir. Zor günlerinde, bir beyin kanaması geçirdiğinde, üç küçük çocuğu da ortaya çıkar; o sırada altı yaşında olan oğlu Veit Konrad bir resimde babasının odasına yemek taşımaktadır. Buna karşılık karısının ne bir resmi vardır ne de bir yerde adı geçer, oysa 41. doğum gününde, onunla evlenmeye karar verdiği gün giydiği kıyafetle güzelce boy göstermiş, sonraki aylarda nişan ve evlilik töreni için seçtiği kıyafetleri de sergilemiştir. Barbara Mangoltin'in fiziksel özelliklerini ve kimliğini oğlu Veit Konrad'ın *Trachtenbuch*'u sayesinde tanıyoruz. Barbara Mangoltin bu kıyafetnamenin ta en başında kocasının, yani yazarın babası Matthäus'un yanında görüntülenmiştir.

Matthäus yapıtını hazırlarken nasıl bir yol izlemişti? Bunu 20 Şubat 1520'de 23. doğum gününde yazdığı ve bu vesileyle Narziss Renner'e yaptırdığı portresinin altındaki giriş yazısında açıklar. Kendi döneminde giyim kuşamda görülen değişiklikleri saptamaya, bunları kendi üzerinde denemeye

* İtalya'da Rönesans döneminde paralı asker gruplarının, bazıları çok ün kazanmış önderlerine verilen ad. (ç.n.)

merak saldığından, bu tarihte kendi kıyafetlerini “kesimleri ve renkleriyle birlikte” resimlerle göstermeye başladığını, amacının “aradan beş on yıl ya da daha fazla bir süre geçtikten sonra ortaya ne çıkacağını görmek” olduğunu belirtir. Şubat 1520’den kitabın sonuna kadar bütün desenlerin (sondaki 95 resim), zaman içinde, yeni kıyafetler dikildikçe yapıldığını ileri sürer. Kendi deyimiyle, 23. doğum günü “çıkış noktası”dır; girişteki resim de, yapıtın kronolojik sırasındaki yeri gereği, yapıldığı tarihe konur: Yazarın da söylediği gibi, 42. resim girişteki portreyi aynen yineler (*controfaite*), ancak bu sefer diğer bütün resimler gibi ayakta çizilmiştir.

Yani Matthäus Schwarz, 23 yaşından itibaren, zaman geçtikçe bir moda vakanüvisine dönüşür. Ancak kitap yazarın giyimde gözlemlediği değişimleri neredeyse günü gününe ortaya koymayı amaçlayan bir vakayiname değildir yalnızca. Aynı zamanda yazarının ve kahramanının bütün yaşamını yeniden oluşturduğu ölçüde anlam kazanan bir anı kitabıdır. Matthäus Schwarz işte bu nedenle zamanda sırf ileriye değil geriye doğru da gitme ihtiyacı duyar. Bunun için elinde iki dayanak vardı: kendi hafızası ve babasının tanıklığı. Annesi yaşamıyordu (o öldüğünde henüz beş yaşındaydı), babasına da ancak ölümünden üç ay önce soru sorabilmişti. Söylediklerine bakılırsa, yapıtın en başında annesiyle birlikte resmi bulunan babasının 1519’daki vefatı, ne zamandır aklında olan bu kitabı gerçekleştirmeye karar vermesinde rol oynamış olabilir.

Matthäus Schwarz çocukluğundan 23 yaşına kadar giydiği kıyafetleri nasıl resmettiğini açıkça anlatır: “Annemin karnından 1520 yılına kadar olan ilk resimlerde, önce anılarımı bir araya getirmem gerekti. Bunu 1519’da yapmayı düşündüm zira babam hâlâ yaşıyordu. On ikinci resme kadar, olayların hangi gün ve yılda gerçekleştiğiyle ilgili hafızamdaki boşlukları doldurmak için ona danıştım; bu dönemle ilgili kafamda belirsizlikler vardı. Anılarım aslında dördüncü resme kadar uzanıyordu ama bu anılar sanki birer rüya gibiydi. Ancak on birinci resimden itibaren, 1510 yılında, başımdan geçenleri enikonu tarif edebilmeye başladım; bunun sonrasında kendi eskizlerimi çıkartmak benim için hiç zor olmadı.” Dolayısıyla, ayrıcalıklı bir tanığa yani babasına danışması, geriye giderek bulanık, rüyaya benzer çocukluk

hatıralarını tamamlamasını sağlayan yöntemlerde ilk sırayı alır. Gerçekten de, kitap boyunca Matthäus, giriş bölümünde tasarladığı resimlerin altına, hatıratını kurgularken bunların oynadığı rolü belirtmiştir: Annesinin öldüğü 18 Haziran 1502 tarihine ait dördüncü resimde, beş buçuk yaşında, yazmayı öğrenirken gösterilir. Bu resme şöyle bir yorum eklidir: “Hatırlamaya işte bu sırada başladım ama tıpkı rüyadaymış gibi.” Bu dönemin, anımsama çabasını destekleyecek olan yazıyı öğrenmesiyle aynı zamana denk düştüğünü hatırlatalım. Girişte sözü edilen ikinci, kitapta 11. resimde, “14 yaşından iki ay küçük” (yani 13 yaş 11 aylık) olarak görünür. Bu kez okuldaki disipline karşı isyan ediyor ve çantasıyla kitaplarının üzerinde tepiniyordur. Yazıda şöyle denir: “1510 yılının sonunda okul çantamı fırlatıp attım. Sadece uzak diyarları düşünüyordum ve bu halimden memnundum.” Ardından da uyarır: “İşte bu noktada bir günlük tutmaya başladım; kitabımın [*Der Weltlauf*] 9. bölüm, 12. sayfasında belirtildiği gibi, her şeyi not etmem gerekiyordu.” Bundan böyle, mesleki becerilerinin başında yer alacak olan yazı sayesinde, anılarını günü gününe kaydetmeye başlar ama dahası da vardır, giysilerinin eskizlerini de çizer; bunlar on yıl sonra ressam Narziss Renner’in çalışmasına yol gösterecektir.

Yazarın bütün bu tespitleri, hayata ritim veren olayların yeniden hatırlanması için gösterdiği sistematik çaba sayesinde bizi hafızanın kendi işleyişine götürür; o çaba ki aynı anda hem çocukluk anılarına hem babanın tanıklığına hem de yazı ile resmin desteğine dayanır; çocukluğundan itibaren kendi portresini yapan genç Albrecht Dürer gibi bu parlak genç adam da on üç yaşından itibaren yazı ve resmi kendine dert edinmiştir.

Matthäus Schwarz’ın geriye ve ileriye doğru açtığı çifte yolun sonucu etkileyicidir: yazarın kıyafetli özyaşamöyküsünü duraklara ayıran 137 resim ve bunlarla ilgili yazılmış yorumlar. Özyaşamöyküsü annesinin hamileliğinden ve kendisinin 20 Şubat 1497’deki doğumundan başlayıp 10 Eylül 1560’a kadar uzanır. Bu son tarihte, Anton Fugger’in cenaze töreni için baştan aşağı siyahlara bürünmüş olarak, altmış üç buçuk yaşındaki son resmi yer alır. Görünüşe bakılırsa kitabını burada kesmiştir, oysa daha yaşanacak yedi yılı vardır.

Şimdi, giysiler üzerinden böyle bir anmaya gerekçe oluşturan vesileleri inceleyelim. Kimi durumlarda, unutulmaz bir giysinin seçilmesinin özel bir nedeni vardı; öyle ki birbiri ardına gelen giysilerin anısını yaşatan şu veya bu olayın anısı mıdır yoksa bu kıyafetler dizisi bütün bir hayatın anılarını anımsatacak bir çeşit “hafıza sanatı” mıdır, kestiremeyiz. Bazı vesileler, yazarın davet edilme onuruna eriştiği ya da tanık olduğu kimi kamusal olaylardı: Örneğin, 18 yaşındayken, 11 Ekim 1515’te giydiği kıyafet için durum budur. O tarihte Fransa Kralı I. François’nun Milano’ya girişi sırasında bu kentte bulunuyordu. İmparator Maximilian’ın Augsburg dans salonunda 1518 yazında verdiği baloda giydiği kıyafet için de aynısı söylenebilir. 10 Mayıs 1521’de Arşidük Ferdinand’ın* düğünü dolayısıyla Augsburg’da verdiği davet ya da 2 Temmuz 1520’de” Kral Ferdinand onuruna, İmparator Şarlken’in de katılımıyla düzenlenen meclis toplantısında giydiği “kırmızı ve kızıl saten ve çiğ sarı damaskodan *pourpoint*” için de keza. O sırada “33 yaş, 4 ay, 10 günlük”-tü, sık kostümüyle öyle gurur duyuyordu ki kitabında bu giysiyi birkaç değişikliklerle iki kez resmettirmişti. Diğer vesileler ise Augsburg kentinin önde gelenlerinden biri olarak sahip olduğu konum ve sorumluluklarla ilişkilidir: Örneğin, 10 Mayıs 1521 ve 13 Mart 1527’de kendi gibi, başlarında sorguç, ellerinde kargı, geçit töreninde yürüyen diğer ekabirle aynı tören kıyafeti içinde görülür. Daha sonra onu itfaiyecilerin başı olarak üniformasıyla ya da bir askeri törene katılırken ya da İmparator Şarlken tarafından kuşatılmış kentin surlarında nöbet tutarken görürüz. Kendi giysilerinin benzersizliği konusunda bu kadar dikkatli olan yazarın, kentteki kamusal rolünün gerektirdiği tören üniformalarına ve armalara da bir o kadar önem vermesi çarpıcıdır.

Böylece giysilere bürünmüş tasvirleri, mesleki faaliyetinin birkaç önemli anını saptamasını sağlar: Bunlardan birinde, okuldan ayrıldıktan sonra, 14 yaşındayken babasının işinde çalıştığı sırada bir şarap fıçısı nakliyatını denetlemektedir; bir diğerinde ise 19 yaşında Jacob Fugger tarafından işe alındığı sıradaki hali görülür (daha sonra Fugger’in en güvendiği adamı olacaktır).

* İmparator Şarlken’in kardeşi; 1526’da Macaristan kralı, 1555’te imparator oldu. (ç.n.)

** Burada tarih yanlış yazılmış. Yıl 1530 olacak. (ç.n.)

***13. ve 17. yüzyıllar arasında, erkeklerin giydiği bir çeşit ceket ve/veya yelek. (ç.n.)

İkisi arasındaki bağ o kadar güçlüdür ki, 3 Ocak 1526'da patronunun cenaze töreninde giydiği yas kıyafetinin anısını da saklamak isteyecektir. Kısa süre sonra, 4 Mart 1527'de, Jacob'un yeğeni Anton'un düğününe davet edilir ve bu şenlik günü giydiği kıyafetin de anısını kitabına koyar. Kitap nihayet Matthäus Schwarz'ın Anton'un yasını tutarkenki görüntüsüyle son bulur: Patron ölmüş ve görünen o ki kitap konusuz kalmıştı; daha yedi yıl yaşayacak olmasına rağmen, Matthäus Schwarz için, kılık kıyafetteki değişimin simgelediği hayatın sanki artık tadı tuzu kalmamıştı.

Ama daha önce, kıyafet görüntüsü yaşamının en büyük aşamalarını birbirinden ayırmasını sağlamıştı: Küçüklüğü, daha önce de söylediğimiz gibi, kişisel anıların arasından zorlukla sıyrılır ve rüyada yüzer gibidir; ardından da kısıtlamalarına dayanamayarak kaçmakta tereddüt etmediği okul gelir. Mesleki faaliyetle birlikte, 14 yaşından itibaren özgürlüğün tadına varır ve ufku genişler; mesleğinde kendini geliştirmeye İtalya'ya gider, sonra da at sırtında iş seyahatlerine çıkar: Renkli, aranan giysiler, değerli *pourpoint*'lar, kıvrık paçalı *chausses*'lar*, etkileyici kurdeleler ve başlıklar, zengin ve eğlence dolu bir gençlik dönemini işaret eder ve arkadaşlarla yapılan gezintilerin, kışın kayak partilerinin, tam da 23 yaşına bastığı gün yaşadığı aşk heyecanlarının ("20 Şubat 1520. [...] Felemenkli bir genç kıza tutuldum. Ardından bu kıyafeti giydim") anısını taşır. 21 yaşında eskrim öğrenirken ya da "Bu sıralar en büyük zevkim ok atmak," diye yazarken, ertesi yıl 1519'da ok atma şampiyonu olurken, yani sosyal hayata ilk adımlarını atarken birçok şey yeni kıyafetlerle bağlantılıdır. Aynı şekilde, 27 yaşında lavta (*luth*) öğrenmeye başlar, bu da giysilerinde yeni bir değişiklik yapmasına neden olur. Ama zamanla kentin muteber kişisi rolüne girer ve kıyafetlerini tanımlamakta eskisi kadar dikkatli olsa bile bunlar fantezi özelliklerini kaybetmeye ve yeni "İspanyol" modasının ciddiyetine bürünmeye başlar. Yaşına uygun bir katılıkla birlikte siyah renk de öne çıkar.

Daha önce söylediğimiz gibi, kitapta ailesinden o kadar az söz eder ki, 41 yaşında evlendiği karısı hiç ortaya çıkmaz. Ama en eski anısı, beş yaş dört aylıkken kaybettiği annesinin ölümüdür; çok sonraları babasının ölümü de

* Dize kadar uzanan pantolon. (ç.n.)

anıları arasında yer bulur: Babasının öldüğü 28 Kasım 1519 ile yedi aydan fazla süren yas döneminin sona erdiği 30 Haziran 1520 arasında, yas zamanı geçip de üzerlerindeki baskılar hafifledikçe çehreleri peyderpey ortaya çıkan, siyahlara bürünmüş dört figürün yer aldığı tek bir resim yaptırır.

Matthäus Schwarz kitabının kalbine her şeyden önce kendisini koyar. Dahası, Philippe Braunstein'ın haklı olarak belirttiği gibi, kitap sadece kendi giyiminin değil, kılık kıyafetindeki değişimler üzerinden kendi bedeninin de tarihinden oluşur. Bebekken atlattığı badireler, zengin bir ailede doğsa bile, hayatta kalabileceği ümidini azaltır: İki yaş dokuz aylıkken herkes öleceğine inanır, tam gömülecekken ayaklarından birini oynatınca kıl payı kurtulur! Üç yaş altı aylıkken suççuğene yakalandığındaki yüzü kırmızı noktalarla kaplı resmedilmiştir. Ömrünün ta öbür ucunda, 45 ve 46 yaşları arasındaki iki resim, sağlığını koruma kaygısıyla bir arkadaşıyla birlikte, içkiye bir daha el sürmeyeceğine dair ettiği yemini anımsatır: 14 Mayıs 1542'de, bir yıl boyunca içki içmeyeceğine karar verirken hissettiği kızgınlığı gizlemez: "Bir yıl boyunca, ister tam ister yarı yarıya dolu olsun, hiçbir *chopine** kabul ya da ikram etmemeye yemin ettik." Günün gününe tam bir yıl sonra, 14 Mayıs 1543'te, havaya kaldırdığı bir bira bardağıyla, içkiyle yeniden buluşmasını memnuniyetle kutlar. Ama beş yıl sonra, tarih ve saatini (19 Aralık 1547, saat beş) özenle kaydettiği bir beyin kanaması sonucu yere serilir. O günden beş yıl sonra tamamen iyileşene kadar bütün resimlerinde hasta olarak ya da nekahet döneminde odasında ev kıyafetleriyle gösterilir. 1548 yılını ancak bir bastona dayanarak, evden ve bahçeden dışarı çıkamadan geçirir: 1549'da kendi çizdiği bir resimde atlı bir arabayla kentte dolaşmaya cesaret ettiğini anlatır; 8 Temmuz 1550'de, İmparator'un Augsburg'a yaptığı ikinci ziyaret sırasında sol kolunda eşarp sarıdır; 21 Ekim 1551'de, imparatorluk meclis toplantısında, sol kolunu sağ eliyle destekler. Nihayet 9 Temmuz 1553'te, tamamen iyileşmesini saçlarının üstüne oturttuğu beyaz ve kırmızı çiçeklerle (armasındaki renkler) kutlar.

Schwarz'ın bedenine gösterdiği dikkat, kitabın en garip iki resminde zirve noktasına ulaşır. Karşılıklı yerleştirilmiş bu tasvirler aynı tarihi taşır: 1

* Yarım litrelik bir içki kabı. (ç.n.)

Temmuz 1526, “29 yaş 1/3 ve 8 gün”, yani 29 yaş dört aydan biraz fazla. Bu iki resim, yas emaresi olarak siyahlar giyinmiş biçimde görüldüğü, biri 3 Ocak 1526 (Jacob Fugger’in öldüğü gün) diğeri 1 Mayıs 1526 tarihli iki resmin arkasından gelir. Patronun ölümü, iki ay sonra gelen bu tasvirleri açıklamaya belki yardımcı olur: Matthäus Schwarz bu resimlerde, kitabın geri kalanında olduğu gibi özel bir kıyafet sergilemez, önce arkadan sonra önden tamamen çıplak bir şekilde kendini seyre sunar. Yaptığı yorum az ve özdür: “1526 Temmuz’unun ilk günü, arkadan görüldüğü şekliyle gerçek bedenim böyleydi, çünkü tombullaşmış ve şişmanlamıştım.” İkinci resim için de şöyle denir: “1 Temmuz 1526, önceki resimde olduğu gibi işte gerçek bedenim, bu sefer önden. Portre aslına sadıktır.” Belki de Jacob Fugger’in ölümü yazarda kılık kıyafetin aldatıcı kibrinden bir an için vazgeçme isteği uyandırmıştı: Vakit ciddiyet ve “gerçeği” arama vaktiydi. Her iki resmin de iddiası budur: Bu sefer hiçbir şık giysinin kusurları örtmediği “tombul ve şişman” bir bedeni utanmaksızın ifşa ettiklerinden bu resimler yazarın “gerçek eşkal”i ve birer “sadık portre”dir. Kıyafetli özyaşamöyküsü burada moda mantığını terk edip beden ve kişinin gerçekliğine yoğunlaştığı bu anda sınır noktasına ulaşır. Zamanın kısıtlamalarından aniden kurtuluverip evrenselleşen bir gerçek: Bu nü, Philippe Braunstein’in belirttiği gibi, cennetteki Âdem’in ya da cehennemdeki lanetlenmişlerin çıplaklığı dışında, Batı sanatındaki ilk nülerden biridir. Modeli ise, yaşlı Dürer’in ünlü çıplak otoportresinde olduğu gibi ressamın kendisi değilse bile, yapıtı ısmarlayan kişidir.

Bütün resimler sıklıkla günü gününe tarihlidir. Bunlar doğumundan, annesinin nezareti altında kundaklanıp beşiğe yatırılmış halde görüldüğü 20 Şubat 1497’den başlayarak yazarın kendi yaşamının tarihleridir. Doğduğu günü tam olarak biliyordu ki bu o dönemde çok sık görülen bir durum değildi. Bu elbette yazılı kültürden yararlanabilen seçkinlerin ayrıcalığıydı. Bu kesinlik doğum gününe görülmemiş bir dikkat göstermesini sağlamıştı. Kuşkusuz her yıl değil ama sık sık, yapıt boyunca tam on üç kere: 20 Şubat 1520’de “tam 23 yaşında”dır, kıyafetli özyaşamöyküsünün “çıkış noktası” da bu yaştır. Pembe *pourpoint*’ın üzerinde boynuna asılmış bir haç ve “Felemenkli genç kıza” duyduğu aşkın kanıtı olan altın bir yüzük görülür. Ertesi yıl, 20 Şubat

1521’de, 24. doğum gününü bir dostunun düğününde kutlar. Bir yıl sonra, 20 Şubat 1522’de, 25. yaşını karda kızak kayarak kutlar. 20 Şubat 1528’de, 31. doğum günü için kırmızı damaskolu gri bir ceket seçer. 20 Şubat 1529’da, 32. doğum gününü kutlarken, “keçeli taftadan *pourpoint*’ını, sandal kumaşından astarlı, yeşil saten kurdeleli *chausse*’larını” ayrıntısıyla betimleyerek yine kentsel bir dekor içinde sahne alır. Bir yıl sonra, “33 yaşındaydım,” dediği 20 Şubat 1530’da, yepyeni dört kıyafetle resmini yaptırmıştır: “ilki siyah damaskodan [...], ikincisi ve üçüncüsü yine damaskodan” ama farklı, “dördüncüsü ten renginde taftadan bir *pourpoint* ile.” Ardından beş yıl boyunca doğum gününden söz etmez, sonra yeniden 20 Şubat 1535’te, 38. doğum gününde şöyle yazar: “Bu iki kıyafeti aynı anda yaptırdım, burada görüldüğü gibi bütün ayrıntılarıyla.” Peş peşe iki resim bu çifte kılığı gösterir. Bir yıl sonra, günü gününe 20 Şubat 1536’da, yeni bir portresini yaptırmış ve aslına ne kadar sadık olduğunu (*recht controfaite*) belirtmiştir. 41. doğum gününde, 20 Şubat 1538’de, evlenmeye karar verir ve arkadan resmini yaptırır: Sağ ayağını bir sandalyenin üzerine koymuş, “yeşil taftadan işlemeli mantosunu” gururla sergilemiştir. 42. doğum gününde, 20 Şubat 1539’da, arka arkaya iki sayfada farklı giysilerle karşımıza çıkar. Sonraki yıl, 20 Şubat 1540’ta, 43 yaşındayken siyahlara bürünür. 20 Şubat 1541’de 44. doğum gününden söz eder. Etamin ve sansar astarlı zengin bir kürk manto giymiştir. Ayaklarının dibinde yer alan sorguçlu arma, Şarlken tarafından verilen soyluluk payesini gösterir. Yüz ifadesi ciddidir, ressam Christoph Amberger’in yaptığı portreye çok benzer. Belinde toplumdaki yerini ve rütbesini gösteren bir kılıç, bir hançer ve bir anahtarlık taşımaktadır. Arka planda bir kış manzarası vardır, en arkada Augsburg’daki St. Johannes Kilisesi görülür. Son doğum günü portresi ise 20 Şubat 1552’de 55 yaşındayken yapılmıştır.

Böylece 13 kere tekrarlanan 20 Şubat tarihi, Matthäus Schwarz’ın bir veya çoğu zaman daha fazla (iki-dört arasında) sayıda –üstelik çok da pahalı– yeni kıyafet yaptırtmasına vesile olmuştur. Bu da yaşının ve yaşamındaki yıllık aşamaların bilincinde olduğunu, dünyaya gelişini arka arkaya her yıl andığı bu tarihin onun için ne kadar önem taşıdığını gösterir. “Dünyanın Gidişatı” (*Der Weltlauf*) adlı kitabı günümüze kalabilseydi, tam olarak neyi amaçladığını

daha iyi anlamamızı sağladığı hiç şüphesiz; kendi burcuna verdiği önem –o dönem yaygın bir tutumdur– herhalde güttüğü amaçla bağlantılıydı. Bir bireyin doğduğu andaki yıldızların konumunun tam bir yıl sonra aynı saatte tekrarlanması²⁰, yaşamının gelecekte nasıl bir çizgi izleyeceği konusunda bilgi verirdi. Oğlu Veit Konrad'ın *Trachtenbuch* adlı eseri bu varsayımı doğrulamamızı sağlıyor.

En büyük oğlu olarak babasının “Kıyafetnamesi”nin mirasçısı olan Veit Konrad, nöbeti devralarak 1561’de aynı yöntemle kendi “Kıyafetnamesi”ni oluşturmaya başlamıştı. Babasının kitabı gibi onunki de, yarım boy portresinin altına yazılmış bir giriş metniyle başlıyordu. Ancak 1520’den beri giyimde moda çok değişmişti: “19 yıl, 68 gün, 6,5 saat” yaşında olan genç adam “İspanyol” tarzına göre baştan aşağı siyahlara bürünmüştü. Almanların yabancıların kıyafetlerini taklit eden “maymunlar” olduğunu söylüyordu!

Veit Konrad “30, 40 veya 50 yıl içinde” giyimde meydana gelen değişimlere babası kadar duyarlıdır: Bu değişimlerin anısını saklamayı amaçlar. Ancak bu portreye ve sonraki sayfalarda yer alan anne babasının portrelerine yeni bir öge eklenir: Yüzünün sol tarafına “*Mein Nativitet*” [Doğumum] dediği astrolojik bir kare çizmiştir. Bu şema tam doğum tarihine gönderir: “1541 yılının 30 Ekim günü sabah saat bir ile iki arasında doğdum; bir cumartesi günüydü.” Burç haritası Nikolaus Rensberger’in ona ithaf ettiği *Astronomia teutsch*’u izlemektedir. Aynı tasvir, boydan portresi ve astrolojik kareyle birlikte iki sayfa sonra tekrarlanır; burada babası Matthäus’un (“Doğumu. 1497 yılının 20 Şubat günü saat 7’de doğdu; bir pazartesi günüydü”) ve annesi Barbara’nın “Ağustos 1542’de, yani doğumumdan altı ay sonraki haliyle” temsil edildiği birer portre yer alır. “Annemin yaşı, ben doğduğumda 34 yıl 2 aydı.” “Doğumu: 21 Ağustos 1507’de sabah saat 5 eksi yarım saatte [saat dört buçukta] dünyaya geldi; bir cumartesi günüydü.” Ardından yazarın “takvime göre 30 Ekim 1541’de, pazar sabahı saat bir ile iki arasında ya da astronomiye göre 29 Ekim 1541’de cumartesi günü saat 13 ve 30 dakikada [13.30’da] doğumundan başlayarak, 13 Mart 1561’de “19 yaş ve 4,5 aylık” olduğu, yani kendi “Kıyafetnamesi”ni oluşturmaya karar verdiği yaşa kadar giysilerinde meydana gelen değişiklikleri gösteren resimler gelir.

Aslında oğlu, babasının tersine, doğumundan itibaren giydiği kıyafetleri yeniden oluştururken sadece anıları toplar, 1561 yılından sonraki yeni kıyafetleri kaydederek kitabını uzatmaz. Dolayısıyla baba ile oğlun kitapları 1541 yani oğlun doğduğu tarih ile babanın kitaba devam etmeyi bıraktığı 1560 arasında birlikte yol alır. Kitabını bitirdikten sonra izi kaybolan Veit Konrad'ın neden bu çabayı sürdürmediğini bilmiyoruz. Kitabına bakıldığında, resimlerden çoğu babasının kitabındaki ilgili resimlerin kopyası gibidir. Baştaki üç portre ve burçlardan sonra otuz beş ayrı resim vardır, aynı devirde giyilen birçok kıyafeti gösterdiklerinden bunlardan bir bölümü numaralandırılmıştır. Böylece Veit Konrad yirmi yılda 41 kere yani neredeyse babası kadar sık (63 yılda 137 resim) resmedilmiştir. Beklenenin aksine, bir kıyafet değişimini gösteren tarihlerden hiçbiri bir doğum gününe denk düşmez, sanki başlangıçtaki burcun değeri sonraki 30 Ekim'lerde kendiliğinden devam ediyormuş gibidir.

Oysa sadece doğumun değil doğum günlerinin de yıldız haritalarını çizmek Veit Konrad'ın başvurabileceği bir yöntem olabilirdi. 15. ve 16. yüzyıllarda yapılan çeşitli yıldız haritaları arasında, örneğin İngiliz astrolog Richard Trewythian'ın bir deftere not ettikleri günümüze kadar ulaşmıştır.²¹ Burada kişisel yıldız haritaları vardır. Örneğin 1434'te 41. doğum günündeki haritayı gelecek yılın olaylarını öngörebilmek için yapmıştı; hatta bunun tümüyle kişisel olduğunu vurgularcasına astrolojik kareye yarım boy otoportresini de eklemişti.²² On bir yıl sonra, 28 Ekim 1445'te aynı şeyi yineler, küçük portre yerine bu sefer bir yorumda bulunur: "Jüpiter ile Güneş'in dönüşü, vücudun ve işlerin durumunun iyileşeceğini gösteriyor; bir oğlu olacak, bu olay onu çok sevindirecek. Yükselen burcunda Venüs'ün Merkür'ün yerini alması, konuşma ve usavurma sanatında güç ve başarı anlamına geliyor, çünkü bu gezegenler dördüncü evde birbiriyle uyumlu."

Veit Konrad Schwarz, babasının tersine, üstelik o dönem çok revaçta olan²³ astrolojiye ilgi duymasına rağmen doğum günlerini kaydetmediyse, belki de bunun nedeni, doğum yıldönümüne verilen önemin nispeten yeni olmasıdır. Gelgelelim, daha uzun vadede, ortaçağın sonunda astrolojinin yaygınlaşması, insanların doğum yıldönümüne gittikçe daha çok ilgi duymasında önemli

bir rol oynamış olsa gerektir. Yine de bir sürü etken doğum gününün düzenli olarak kutlanmasına uzun süre karşı durur.

Nach cristi gepürt. 1500. iaz was die claudun zu dingspurg das ist war.

Şekil 1

Geschlechtertanz, anonim (1500). Bu tablo belki de Matthäus Schwarz'ın Narziss Renner'e ismarladığı Kuşakların Dansı (1522) tablosu için model oluşturmuştu. Berlin, Kupferstichkabinett (Berlin Kütüphanesi Baskı Galerisi).

Şekil 2

Matthäus Schwarz'ın *Kiyafetname'si*, "1. Dünyanın Gidişatı kitabımın dokuzuncu sayfasında da belirtildiği gibi, 20 Şubat 1497'de doğdum ve bu dünyada giydiğim ilk kıyafet buydu: kundak." "Birinci yılda".

Şekil 3

Matthäus Schwarz'ın Kiyafetname'si, kapak resmi, "1520. Bu 20 Şubat 1520 günü, ben, Augsburglu Matthäus Schwarz, buradaki resmimde görüldüğü şekliyle 23 yaşımı doldurdum. Her zaman yaşlı insanlarla ilişki kurmaktan zevk aldığımı ve onların sorularına verdikleri yanıtları dinlemekten çok hoşlandığımı belirtmek isterim. Konuştuğumuz çeşitli konular arasında sıra giysilere de geldi; sorularına karşılık, her gün giydikleri giysilerden, kesimlerinden söz ettik. İçlerinden bazıları bana otuz, kırk veya elli yıl önce giydikleri giysilerin resimlerini gösterdiler. Bunlar beni çok şaşırttı ve günümüz modasıyla kıyaslandığında bana çok tuhaf geldi."

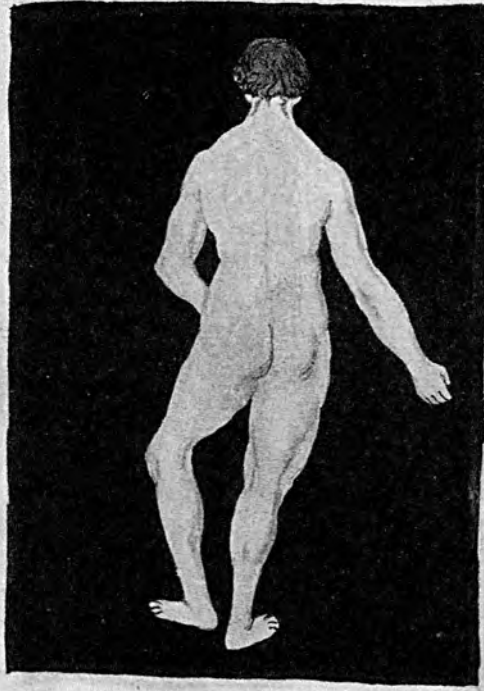

Şekil 4

Matthäus Schwarz'ın Kiyafetname'si, "42. 20 Şubat 1520. Dünyanın Gidişatı kitabımın 23. Bölüm, 28. sayfasında da belirtildiği gibi, Felemenkli bir genç kıza tutuldum. Ardından bu kıyafeti giydim. Portre aslına sadıktır.

Tam 23 yaş."

79
Hrmo Julius is 26. was das
mein rechte gſtallt hinderwert,
lingen, dan ich ward ſeyt und
ſich worden.

29 $\frac{1}{3}$ Jar 8 tag.

Şekil 5

Matthäus Schwarz'ın Kıyafetname'si, Fransa Ulusal Kütüphanesi'ndeki (BNF) kopya, "79. 1526 Temmuz'unun ilk günü, arkadan görüldüğü şekliyle gerçek bedenim böyleydi, çünkü tombullaşmış ve şişmanlamışım. 29 yaş $\frac{1}{3}$, 8 gün."

Şekil 6

Matthäus Schwarz'ın Kiyafetname'si, BNF'deki kopya, "80. 1 Temmuz 1526, önceki resimde olduğu gibi işte gerçek bedenim, bu sefer önden. Portre aslına sadıktır. 29 yaş, 1/3, 8 gün."

Şekil 7

Bir yıl sonra, 20 Şubat 1522'de, 25. yaşını karda kızak kayarak kutlar.

Şekil 8

Matthäus Schwarz'ın Kiyafetname'si, "90. 20 Şubat 1528; kırmızı damaskolu gri pourpoint, içinde siyah damasko ve yeşil kadifeden kısa yelek, gerisi kürklü kırmızı kadife. 31 yaşındaydım."

Şekil 9

Matthäus Schwarz'ın *Kiyafetname'si*, "93. 20 Şubat 1529: Damaskolu pourpoint, yeşil kadife chausses [...]. Tam 32 yaşında."

Şekil 10

Matthäus Schwarz'ın *Kiyafetname'si*, "97. 20 Şubat 1530'da yaptırdığım dört kıyafet: ilki siyah damaskodan, ten renginde damaskodan *chausses*, ikincisi ve üçüncüsü yine damaskodan [...]. 33 yaşındaydım."

Şekil 11

Matthäus Schwarz'ın Kiyafetname'si, "108. 20 Şubat 1535: Bu iki kıyafeti aynı anda yaptırdım, burada görüldüğü gibi bütün ayrıntılarıyla. 38 yaş."

Şekil 12

Matthäus Schwarz'ın Kiyafetname'si, "109. Pourpoint'lar satenden, manto ise ipek şeritliydi. 1535'te sakal bıraktım. 38 yaş."

Şekil 13

Matthäus Schwarz'ın Kiyafetname'si, "20 Şubat 1536, sincap kürklü şayak, yenleri kadife kurdeleli ve tafta astarlı, chausses da aynı şekilde.

Geri kalan ayrıntılar tam aşağıdaki gibi. Portre aslına sadıktır.

Tam 39 yaş."

Şekil 14

Matthäus Schwarz'ın Kiyafetname'si, "117. 20 Şubat 1539: Arras kumaşından giysi, petit-gris [bir tür sincap – ç.n.] kürkünden astarlı. 42 yaşımdaydım."

Şekil 15

Matthäus Schwarz'ın Kiyafetname'si, "118. 20 Şubat 1539: Kürklü brokar kıyafet. 42 yaşındaydım."

Şekil 16

Matthäus Schwarz'ın Kıyafetname'si, "122. 20 Şubat 1541: Etamin ve sansar astarlı böyle bir manto. Portre aslına sadıktır. 44 yaşındaydım."

Şekil 17

Matthäus Schwarz'ın Kiyafetname'si, "135. 20 Şubat 1552. Bu gün yeniden saçlarımı uzatmaya başladım, 1528'den beri kısa kestiriyordum. Brokar kıyafet. Tam 55 yaş."

Şekil 18

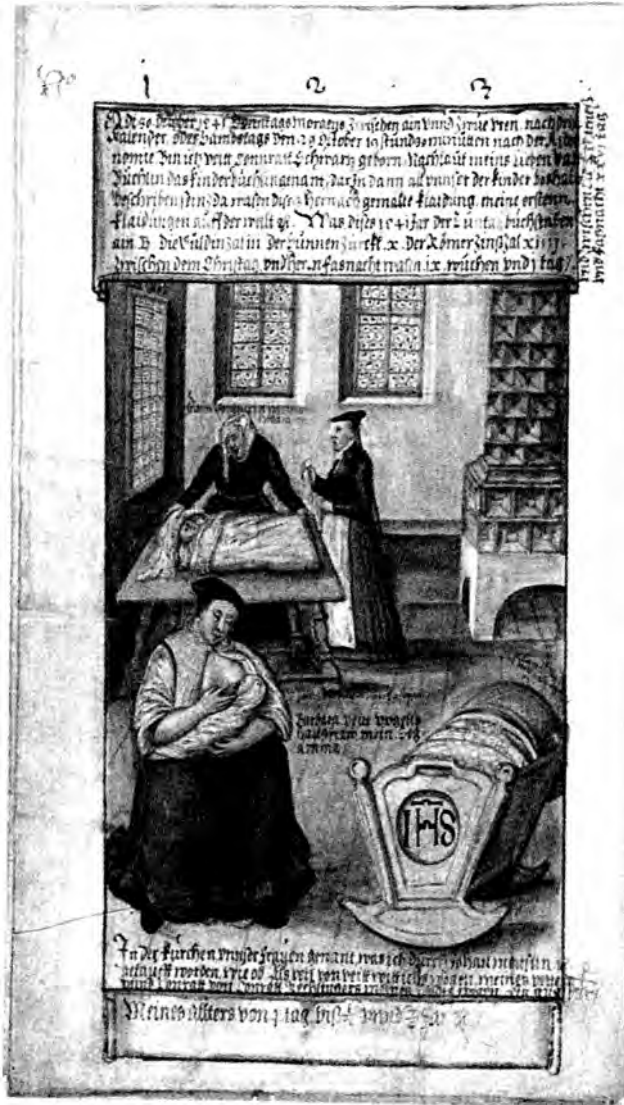
Veit Konrad Schwarz'ın Kıyafetname'si, "Ben Veit Konrad Schwarz, Matthäus Schwarz'ın meşru oğlu, Augsburglu burjuva, 19 yıl, 68 gün ve 6 ½ saat yaşında, biz Almanların tam maymun gibi giyindiğini ilan edebilecek durumdayım! [...]"

Yukarıda sağda, yıldız haritası:

"Doğumum". "30 Ekim 1541'de, sabah saat bir ile iki arasında dünyaya geldim, bir pazar günüydü."

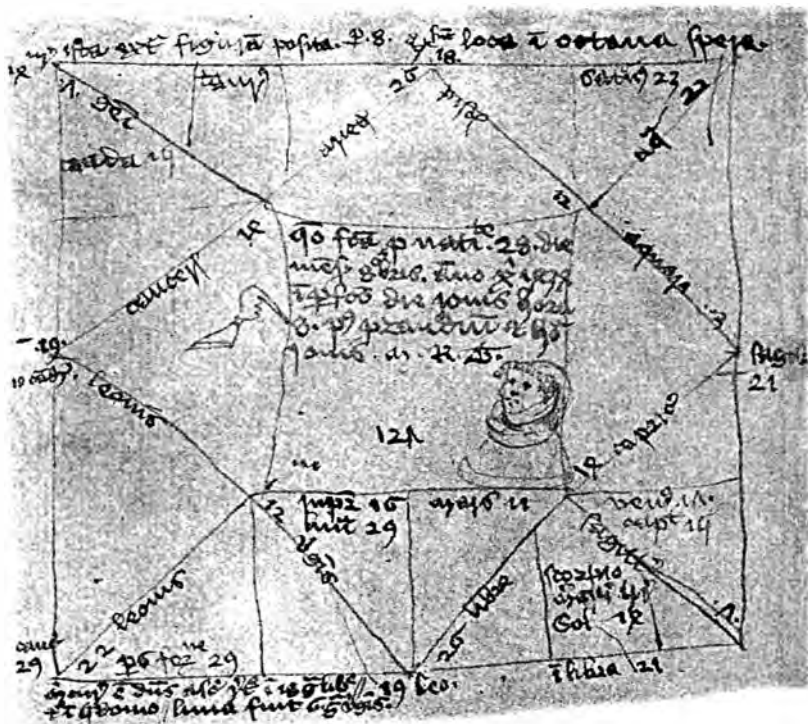
On iki evde, Zodyak işaretleri siyah, gezegenlerin konumu kırmızıyla:

Birinci ev:	Mars 20°, Başak
	Jüpiter 23°, Başak
İkinci ev:	Satürn 1°, Terazi
Üçüncü ev:	Merkür 3°, Akrep
	Güneş 16°, Akrep
Dördüncü ev:	Venus 11°, Yay
Yedinci ev:	Ay 25°, Balık

Şekil 19

Veit Konrad Schwarz'ın *Kiyafetname'si*, "1. 2. 3. Ağustos 1542'den 1544 yılına kadar, giysilerim, yaptığım işler ve tavırlarım işte böyleydi. 1543'te, 1 ¼ yaşında ilk kez tek başıma yürüdüm, aynı gün önce bir, sonra iki ve nihayet on iki adım attım. İki yaşımı doldurduğumda güzel konuşmaya başladım ve konuşmam gittikçe daha da iyileşti. [...] Ben, 1, 2 ve 3 yaşında."

KOŞULLAR VE ENGELLER

Bugün çoğumuzun yaptığı gibi, yaşamı (ve kendi yaşamımızı) doğumun (ve kendi doğumumuzun) yıldönümlerine dayalı bir ritme göre duraklara ayırma düşüncesinin doğması için neler gerekiyor? Günümüzde kendimizin ve yakınlarımızın doğum günlerini kutlamayı neredeyse kendiliğinden akıl ettiğimizden, böyle bir işlemin gerektirdiği entelektüel koşulların ne kadar karmaşık olduğunu unutabiliyoruz.

Öncelikle, kesin olarak hangi gün doğduğunuzu bilecek olanaklara ve bu doğum gününü şu ya da bu şekilde, mümkünse günümüzde Fransa'da nüfus kaydı sayesinde Devrim'den beri yapıldığı gibi yazılı hatta resmi biçimde kayıt altına alma imkânına sahip olmanız gerekiyor. Bir istisna olarak, ortaçağın eğitimli yazarları yani rahipler veya din adamları bazen doğum tarihlerinden haberdardı ve eserlerinin otobiyografik bölümlerinde bunu belirtirlerdi. Örneğin Norman asıllı İngiliz keşiş Orderic Vital (1075-1142?) 1127'ye doğru yazdığı *Histoire ecclésiastique* adlı kitabının V. cildinin başında tam da doğum tarihinden söz eder, hatta bu sayede eserin yeni bölümüne giriş yapar: "Bu kitaba 1075 yılında başlamayı tercih ettim, o yıl mart ayının *calendes*'inin' 14. gününde [16 Şubat] annemin karnından çıktım, sonraki Paskalya'nın cumartesi günü Atcham'da, Severn Nehri kıyısındaki Saint-E-ata Kilisesi'nde Rahip Orderic'in düzenlediği törende kutsal suyla yeniden doğdum."²⁴ Yazar hem "gerçek" doğumundan hem de Paskalya'daki vaftizle

* Eski Roma takvimine göre her ayın ilk günü. (ed.n.)

“yeniden doğuşundan” (bu olay dünyaya gelir gelmez vaftiz edilmediğini gösterir, sonraki yıllarda bu alışkanlık halini alacaktır) söz ederek doğumunu ikiye katlar: Keşiş Orderic Vital için asıl bu ikinci yani ruhani doğumunun önemli olduğuna kuşku yoktur.

Bir yüzyıl sonra Fransisken vakanüvis, Parma kökenli Salimbene de Adam, çağındaki büyük olayları kronolojik sırayla anlatırken arada tarihini de vererek kendi doğumundan söz eder: “Efendimizin 1221. yılında, ağustosun *ides*’inin 8’inde* [6 Ağustos], *bienheureux* [Roma Katolik Kilisesi’nin kutsadığı kişilere verilen unvan – ç.n.] Dominique öldü, ben de o yıl ekim ayında, ekimin *ides*’inin 7’sinde [9 Ekim], Aziz Denis ve Aziz Donnino bayramında dünyaya geldim. Ailemin anlattığına göre, denizötesi diyarlardan [Haçlı Seferi’ne katıldığı Ortadoğu’dan] İmparator II. Frédéric’e [II. Friedrich] katılmak için gelen büyük Fransız baronlarından Messire Balian de Sidon, evimin yakınındaki Parma vaftizhanesinde beni vaftiz sırasında kucağında tuttu. Olaya tanık olan ve hatırlayan André Birader bana aynı hikâyeyi anlattı; denizötesi diyarlardan, Akra kentinden gelen André Birader bu büyük asilzadenin maiyetindeydi, bu yolculukta ona eşlik etmişti.”²⁵ Doğum tarihinin ancak vaftizden söz edilirken hatırlandığı bir kere daha görülür. Bu örnekte, ekim ayında doğan çocuğun uzak bir tarihte başlayacak Paskalya beklenmeden hemen vaftiz edilmiş olması muhtemeldir. Son olarak, Salimbene, kendisi Fransisken olarak Aziz François tarikatının üyesi olsa bile, Dominique’in azizlik mertebesine yükseldiği yıl doğmaktan ne kadar gurur duyduğunu belirtir. Ortaçağda bir insanın doğum tarihiyle vaftiz tarihini nasıl bilebildiğini görmek ilginçtir: Resmi belge olmadığından bilgi ailenin hafızasından, din adamlarının ve diğer “yetkili” kişilerin tanıklığından edinilir.

Sonraki yüzyılda İmparator Bohemyalı IV. Karl’ın otobiyografik eseri *Vita*, hafızanın ve doğum tarihi hesabının laik toplumun yüksek kesimlerine nihayet ulaştığını gösterir. Şu da var ki, kaleme aldığına göre bu imparator kendi hikâyesine çok önem veriyordu, ayrıca daha sonra söz edeceğimiz akraba-sı Fransa Kralı V. Charles de Valois gibi eğitilmiş bir hükümdardı. Soyağacı

* Eski Roma takvimine göre mart, mayıs, temmuz ve ekim aylarının 15., diğer ayların ise 13. gününe denk gelir. (ed.n)

üzerinde uzun uzun duran IV. Karl, “Kör Jean” diye anılan babası Jean de Luxembourg ve kendisinin Wenceslas adıyla doğumu (Karl adını yedi yaşında alacaktı) konusunda şunları söyler: “Sözünü ettiğimiz Bohemya Kralı Jean’ın Kraliçe Elisabeth ile evliliğinden, Efendimizin 1516. yılında, ilk çocuğu Wenceslas dünyaya geldi. Sonra küçük yaşta ölen Ottokar adında bir başka oğlu daha oldu. Sonunda Jean adında üçüncü bir oğlu daha dünyaya geldi. Sözünü ettiğimiz kralın iki evli kız kardeşi vardı: İlkinin Macaristan Kralı I. Charles ile evlendirdi ama bu kız kardeşi çocuksuz öldü; ikincisini Fransa Kralı Charles’a verdi, bu kral Fransa’da Efendimizin 1323. yılından itibaren saltanat sürdü.”²⁶ Karl’ın (veya Wenceslas’ın) yalnızca kendi doğum tarihinden söz etmesi ilginçtir. Başkalarına ilgi duymaz ya da onları yok sayar. Doğum tarihinin ise o günkü aziz yortusundan söz edilmeden sadece hangi ayın hangi günü olduğu belirtilerek verilmesi dikkate değer: Tamamen laikleşmiş bir tarihleme yöntemi kullanır. Son olarak, IV. Karl yalnız günü değil doğum saatini de not eder: Bu büyük ihtimalle astroloji kaygısından ileri geliyordu; daha sonra göreceğimiz gibi, aynı kaygıyı Fransa kralı da paylaşıyordu.

Doğum gününe gösterilen dikkatin saltanat süren bazı hanedanların bir özelliği haline gelmiş olması imkân dışı değildir. İmparator Bohemyalı IV. Karl’ın kızı Catherine de Luxembourg ile evlenen Avusturya, Steiermark ve Kärnten Dükü, Habsburg hanedanından IV. Rudolf (1339-1365) dünyaya geldiği odayı bir şapele çevirmişti: Bugün Viyana’da Hofburg Sarayı’nı ziyaret edenler bu şapeli görebilir.²⁷

Resmi nüfus kayıtlarının olmadığı dönemde, anne babanın veya din adamlarının sözlü tanıklığı, bazen de ailenin hesap defterindeki (*livre de raison*) bir not, doğum tarihinin unutulmamasını sağlayabiliyordu. Ancak deneyimlerimizden de biliyoruz ki, yıllık bir ritme göre şekillenen ailevi hafıza çocukların, anne babanın, en yakın dostların doğum günlerini, her defasında resmi kayıtlara hatta kişisel ajandaya başvurmaya gerek kalmadan, istediğimiz zaman hatırlamamıza yetiyor. Emmanuel Poulle, kendi doğum günü tarihini bilmenin 14. yüzyılda “eğitimli insanın başlıca kaygısı” haline geldiğini gayet güzel gösterdi.²⁸ Poulle, insanın doğum tarihini bilmesiy-le yaşını bilmesinin iki ayrı mesele olduğunu vurgulamakta haklıdır; ancak

konumuz açısından ikisinin de gerekli olduğunu göreceğiz. Ne olursa olsun, ortaçağın sonunda doğum günü tarihi bilgisi, toplumun üst tabakalarında, okumuş kesimde, kraliyet çevresinde ve prenslerin saraylarında astrolojinin (astronominin kız kardeşi) giderek önemli bir yer kazanmasıyla açıklanabilir. Bir olayı yorumlamak, hele ki öngörmek için, ilgili bireylerin yıldız ya da doğum haritalarını, yani “doğum anında gezegenlerin durumlarını gösteren bir gökyüzü haritası biçiminde listeyi” gün hatta saat olarak oluşturmak şarttır. Poulle üç bilgenin, Robert de Fournival, Henri Bate ve Robert Le Febvre’in “astrolojik özyaşamöyküleri”ne dikkat çeker; bunlar 13. yüzyıldan itibaren, anne babalarından öğrendikleri kendi doğum tarihlerini onaylamak ya da düzeltmek için astrolojiden yararlanmıştır. Kralların yıldız haritaları 14. yüzyıldan beri elimizde mevcut. Poulle, 16. yüzyıl için, bizim Matthäus Schwarz’ın tastamam çağdaşı olan ve Lyon’da faaliyet gösteren Floransalı Francesco Giuntini’nin *Calendarium astronomicum*’undan bahseder. Bu belgede, yıllar aziz günlerine göre değil, önemli olaylar açısından tarihlenmişti (bu olayların arasında pek çok meteorolojik kaza da vardı) ve az çok ünlü, en az 538 kişinin yıl, gün ve saat olarak doğum tarihini içeriyordu. Ama astroloji her şeyi açıklamaz.

İkinci olarak, yılların birbiri ardına gelmesiyle ve doğum yılının bunların arasındaki yeriyle ilgilenmek gerekir, bu da yalnızca süreyi ve yılın bölümlerini (ay, gün) sabitleyen bir takvimin varlığını değil, yıl sayılarının bilinmesini ve yılın hangi uğrakta değiştiği konusunda bir mutabakatı gerektirir. Ortaçağ uygulamalarının bu açıdan ne kadar birbirinden farklı ve değişken olduğunu biliyoruz. Uzun süredir bireyler, toplumun en üst kesimleri de dahil, hangi yıl doğduklarını ancak takriben biliyordu. Jacques Le Goff bu konuya Aziz Louis’ bahsinde değinir²⁹; Louis’nin doğum tarihi, 1270’teki *ölmüne* ilişkin kaynaklara dayandırılarak tartışılır, bir kaynakta kralın “56 yaşının içindeyken”, bir başkasında ise “56 yaşında” öldüğü söylenir. Buna göre Aziz Louis 1214’te mi yoksa 1215’te mi doğmuştu? Öte yandan, Joinville’e dayanarak, “Aziz Markos günü” yani bir 25 Nisan günü doğduğunu kesin olarak biliyoruz, bu azizin yortusu siyah haçlarla yapılan bir geçit töreniyle

* Katolik Kilisesi’nde azizlik payesi verilen tek Fransa kralı IX. Louis (1214-1270). (ed.n.)

kutlanıyordu; ritüele ilişkin bu ayrıntı, vakanüvis Joinville'e sonradan, acılar içinde geçecek bir yaşamın (kralın Haçlı Seferi'nde yaşadığı zorluklar ve esir düşmesi) ve Hz. İsa'ninkini andıran bir ölümün (Tunus'ta sözde din uğruna ölmesi) işareti gibi görünmüştü. Sadece doğduğu günle (ay içinde güne düşen sıra sayısıyla değil, o günün aziziyle veya bir dinsel bayramla özdeşleşen günle) değil yılla da ilgilenmek için güçlü bir neden gerekiyordu: Aziz Louis'nin büyükbabası Kral Philippe Auguste için durum buydu. Philippe Auguste, 1165'te 21 Ağustos'u 22 Ağustos'a bağlayan gece dünyaya gelmişti, anne babası Kral VII. Louis ile eşi Adèle de Champagne evlendikten sonra 21 yıl boyunca umutsuzca bir veliaht beklediklerinden Philippe Auguste bir "mucizevi çocuk" olarak karşılanmıştı.³⁰

Doğum günüyle ilgilenmek için ayrıca birbirini izleyen yılları sayabilecek ve birbirine ekleyebilecek maddi ve zihni yetenekler de gerekliydi. Ortaçağda toplumun bütün kesimlerinde insanların yaşlarını ancak takriben bilmeleri kuraldır, ortaçağ tarihçilerinin hep "yaklaşık şu yaşta" formülünü kullanması bundan ileri gelir. Bu formüle yargı karşısında verilen ifadelerde çok sık rastlanır. Ancak bu, Claude Gauvard'ın da belirttiği üzere, kişinin kendi yaşını hiç bilmemesinden ziyade, bir önlem ilkesinden de kaynaklanıyor olabilir: Bir aftan yararlanmak umuduyla yaşı konusunda yalan beyanda bulunduğu için suçlanma riskine girmektense tedbirli davranıp yaklaşık bir sayı vermesi daha iyidir!³¹

Bireylerin doğum günlerinin bilinmesi ya da kutlanması için gerekli koşulların yanında, ortaçağda bu tür kaygıları engelleyebilecek hususlar üzerinde de durmak gerekir.

İlk ve kuşkusuz en önemli engel, "uzun ortaçağ" boyunca (ve bugüne kadar Hristiyan kilise dilinde) *anniversarium* (doğum günü kelimesinin Batı dillerindeki karşılığının kökeninde yatan Latince sözcük) hatta *dies natalis* (Latince doğum günü) kelimelerinin aslında doğum gününün değil, ölüm gününün yıldönümünü tanımlamasıdır.³² Gerçekte önemli olan ölüm günüdür, çünkü insanın ölerək öbür dünyadaki "gerçek yaşam"a ve o kadar umutla beklenen kurtuluşa kavuştuğu "gerçek doğum" günü anlamına gelir. Kiliselerde ölümlerin anılması (*memoria*) uygulamaları buradan ileri gelir; ilk

olarak ölen kişinin adı, öldüğü gün, kiliselerde yer alan ve *nécrologue* ya da *obituaire* denilen bir levhaya yazılır (buna *obit* denir), böylece sonraki yıllarda aynı gün, bu hizmeti üstlenen din adamları, ölen kişi için ücret karşılığında dua eder ve ölenin vasiyet ettiği ya da mirasçılarının istediği gibi *missa* ayinleri düzenler. Ortaçağ insanlarının dikkatini yılların tekrarlanan döngüsüne çeken doğum değil ölüm düşüncesidir. Burada nekrolojik (ölümle ilgili) aritmetik (Jacques Chiffolleau'nun sözünü ettiği "öbür dünyanın muhasebesi"³³) ile sözcüğün modern anlamıyla yıldönümü aritmetiği arasındaki derin farkı da vurgulamadan geçmeyelim: Nekrolojik aritmetik yıllar geçtikçe ve ölenin anısı yavaş yavaş silindikçe manevi (ve maddi) bir sermayenin yavaş yavaş erimesinden ibarettir: Uzun "yas çabasının" kurumsal şekli budur.³⁴ İkincisi, yani doğum yıldönümü aritmetiği ya da mantığı ise tam tersine yılları biriktirmek, her yıl yaşı bir birim daha arttırmak (çıkarma yapmak imkânsızdır çünkü tanımı gereği gelecekteki ölüm ânı yok sayılır) anlamına gelir.

Doğum gününe karşı bir başka engel de Kitabı Mukaddes'in kendisinde aranmalıdır: Kavram mevcuttur ama çoğu zaman seçilmiş halkın başına gelen felaket fikriyle ve Tanrı'nın düşmanlarının neden olduğu baskılarla bağlantılıdır. İster Yunan (Philon, Origenes) ister Latin (Hieronymus, Ambrosius, Augustinus) olsun Kilise Babaları antikçağın Hıristiyanlık öncesi döneminde uygulanan doğum günü ritüellerine sert bir şekilde karşı çıkmıştı.³⁵ Eski Ahit'te Yusuf, Firavun'un baş sakisi ve fırıncıbaşıyla ilgili rüyalarını zindandayken, tam da hükümdarın doğum günü şerefine düzenlenen kutlamaların üçüncü günü yorumlar (*dies tertius natalitius*, Yaradılış 40, 20). Eyüp doğduğu günü ve daha önce ana rahmine düştüğü günü hatırlayarak dövünür: "Doğduğum gün yok olsun, 'Bir oğul doğdu' denen gece yok olsun! Karanlığa bürünsün o gün, Yüce Tanrı onunla ilgilenmesin, Üzerine ışık doğmasın." (Eyüp, 3, 3-4) Yeremya da aynı şekilde yakınır: "Lanet olsun doğduğun güne! Kutlu olmasın annemin beni doğurduğu gün." (Yeremya 20, 14) Eski Ahit döneminin sonunda Makkabiler, Kudüs'te oturan Yahudileri kendi doğum gününde kurban kesmeye zorlayan helenistik kral Antiochus Epihanes'e karşı çıkıp ayaklandılar. Bu inkâr duygusu, Judas Makkabi'nin yürüttüğü kurtuluş savaşını anlatan Makkabilerin ikinci kitabında daha da bariz

ortaya çıkar. Kralın doğumunun yıldönümü –hatta aylık bir kutlamadan bile söz edilir– Yahudilere yapılan aşağılamaların bir parçasıdır, Hristiyanlar da bunu dindarca hatırlayacaktır: “Sabbat gününü kutlamaya bile izin verilmiyordu, ne babalarımızın bayramlarını koruyabiliyor, ne de açıkça Yahudi olduğumuzu söyleyebiliyorduk. Acı bir zorunluluk sonucu, her ay, kralın doğduğu gün kurban kesmek zorundaydık ve Dionysos bayramları geldiğinde, asma yapraklarından bir taç takarak Baküs alayına katılmak zorundaydık.” (II Makkabiler 6, 6-7) Yeni Ahit’in düşmanlığı da daha az değildi: Havariler Matta ve Markos’a göre, kendi doğum günü şerefine verilen şölende Kral Hirodes, huzurunda dans eden Hirodiyas’ın kızı Salome’nin gönlünü hoş tutmak için Vaftizci Yahya’nın başının kesilmesini emretmişti (Markos 6, 21 ve Matta 14, 6).

Azizlerin ve özellikle din uğruna ölenlerin öldükleri düşünülen ya da kanıtlanan günde (*natalicia*) anıldığı bayramlar da dahil Kilise’nin kutladığı bütün bayramlar arasında istisna olarak üç *nativitates*’in bulunduğu söylenerek itiraz edilebilir. Azizlerin ve sıradan Hristiyanların ölüm yıldönümleri için kullanılan *dies natalis* deyiminden farklı olarak, *nativitas* kelimesi tam da doğumun yıldönümü anlamında kullanılır. Bu üç istisna yabana atılır cinsten değildir, çünkü söz konusu olan Hz. İsa’nın (25 Aralık), Bakire Meryem’in (8 Eylül) ve Vaftizci Yahya’nın (24 Haziran) doğumlarıdır. Bu yıldönümlerinin istisnai özelliği Aziz Augustinus’un dikkatinden kaçmamıştı. Augustinus, Vaftizci Yahya’nın doğum yıldönümünün Kilise’de kutlanmasını Hz. İsa’nın Öncüsü olmasına bağlıyordu; diğer bütün azizler ise İsa’nın gelişini haber vermek için değil, çilesine tanıklık etmek için O’ndan sonra gelmişti. Bu tür gerekçelerin ötesinde, tıpkı nihayet 5. yüzyılda 24 Aralık gününe sabitlenen Hz. İsa’nın Doğumu için kutlanan bayram gibi, bu bayramın da sırasıyla ilkbahar ve kış dönümleriyle bağlantılı Hristiyanlık öncesi kültürleri Hristiyanlık ve Hristiyan litürjisi lehine saptırmaya yaradığı açıktır. Ancak öncekinin yerini bu şekilde doldurma gayreti dirençle karşılaşmadı değil: Origenes, Hz. İsa’nın doğumu anısına yapılan Noel kutlamasını, doğdukları günün yıldönümünü yalnızca kâfirlerin kutladığı, Hristiyanların ise din uğruna

ölenlerin bu dünyadan kahramanca göçtükleri günü kutladığı gerekçesiyle reddediyordu.³⁶

Hz. Meryem'in durumu (8 Eylül) farklıydı, zira bu tarih güneş döngüsünün dışında kalıyordu. Kökeni Yakup İncili'ne dayanır; bu kitaba göre Yoakim, kızı (Meryem) bir yaşına bastığında Büyük Rahib'in huzurunda bir kutlama tertip etmiştir. Ancak bu konuda bana kalırsa asıl anılması gereken, Meryem'in "bedensel istisnası" olarak adlandırdığım şeydi: Bu istisna onu büyük ölçüde İsa ile özdeşleştiriyordu (İsa onun hem oğlu hem de "babası"ydı), çünkü Meryem ilk günahın lekesi olmadan dünyaya gelmişti ve öldükten sonra, Hz. İsa'nın Gökyüzüne Çıkışı modeline göre, bedenlen gökyüzüne yükselmişti (bu olay 5. yüzyıldan bu yana 15 Ağustos'ta kutlanır³⁷). Oysa ilk günahın bedensel doğumla sürdürülmesi Aziz Augustinus'un doğum günü kutlamasına karşı çıkmasının nedenlerinden biriydi. Ancak gene de, 15 Ağustos'ta³⁸ Gökyüzüne Çıkış bayramı kutlanırken, Meryem'in her yıl 8 Eylül'de böyle bir bayramdan yararlanması mantıklıydı (daha sonra 8 Aralık'ta, günahsız olarak ana rahmine düşüşü de kutlanmaya başlandı). Bir başka örnek de, miladın ilk yüzyıllarında Hristiyanlık uğruna ölen Romalı kadınlar Agnès ve Soteris'ti; onlar için bir süre iki bayram arasında fark gözetildi: *natale de passione* (çile çekerek din uğruna öldükleri gün; geriye sadece bu kutlama kaldı) ile *natale de natalitate* ya da *natale genuinum* (doğdukları gün; bu kutlama 11. yüzyılda yok oldu). Ancak her yıl Kilise tarafından doğumları kutlanan İsa, Annesi ve Öncüsü için, bugün anladığımız anlamıyla doğum yıldönümünden farklı bir kilise töreni mantığı olduğunu vurgulamak gerekir: 25 Aralık, 24 Haziran, 8 Eylül tarihleri kilise törenleri takviminin yalnızca dairesel zamanına aittir; bir insanın yaşının doğumundan itibaren hesaplanması gibi, bir başlangıç tarihinden itibaren yılların birikmesi burada söz konusu değildir. İsa her Noel'de bir yaş daha yaşlanmaz!

Sonuçta ortaçağda doğum yıldönümünün pek de cazip bir yanı yoksa bile, bir insanın yaşamını yıllara göre duraklara ayırmanın başka yolları var mıydı diye sormak gerekir. Üç ihtimal görüyorum: Doğum günü kutlanmayacaksa, Kilise'nin o gün andığı aziz kimse o kutlanamaz mıydı? Ya da doğum gününü akılda tutmak yerine insanın vaftiz edildiği günü hatırlamak Hristiyan

ideolojisine daha uygun değil miydi? Yahut bugün de Katolik gelenekte uygulandığı üzere bir kişinin “bayram”ı, yani adını taşıdığı azizin yortusu işe yaramaz mıydı?

Aziz Louis bahsinde gördüğümüz gibi, ortaçağda kişi doğduğu günü (yıl ve ay olmasa bile) hatırlamak için, o gün kutlanan azizin ya da dini bayramın adını not edebilirdi. Bu sıradan tarihleme yöntemlerine uygundu, fakat kişinin, doğduğu gün anılan aziz için özel bir kutlama yapmasını gerektirmiyordu. Aziz Louis her yıl kendi doğumuna atıfta bulunarak Aziz Markos Günü’n  kutlamıyordu. Buna karşılık, bir yüzyıl sonra, doğduğu günün (21 Ocak³⁹) azizesi olan Agn s’e büyük saygı duyan Kral V. Charles için veya kardeşleri, Aziz Andr  Günü’nde (30 Kasım) doğan Berry Dükü Jean ile Aziz Antoine Günü’nde (17 Ocak⁴⁰) doğan Burgonya Dükü Philippe için tam olarak böyle değildi. Bunlar dikkatle incelenmeyi gerektiren örneklerdir; bu noktaya geri döneceğiz.

Aynı şekilde, insanın vaftiz olduğu günü anması da mümkündü, zaten bu gün giderek doğum günüyle çakışmaya başlamıştı. “Yaşam”a giriş, bedensel doğumdan ziyade, ruhani doğum anlamına gelen vaftize bağlıydı. Aziz Augustinus doğum günü uygulamasına karşıysa, bunun nedeni sadece doğum gününün pagan dönemle bağlantıları değil, aynı zamanda ilk günahla da ilişkisiydi. Bu günahı sadece vaftiz yıkayabilirdi. Yaşamın başında da sonunda da insanın eti sefildi; ancak ölüm, ömrünün sonuna gelen kişinin artık yalnızca ruhundan kaygı duymasına izin veriyor ve bedeninin ne olacağı, mezarın nerede bulunacağı –prensipte– pek önem taşımıyordu. Böylece, daha nüfus kayıtlarına biyolojik doğum tarihi yazılmaya başlamadan çok önce kiliselerde vaftiz, evlilik ve ölüm kayıtları tutulmuştu (hâlâ eksik de olsa bu kilise kayıtlarının en eskisi 14. yüzyıla kadar uzanır). Kilisenin köy rahibi *cur * tarafından uygulanan vaftiz kutsaması insanı Hristiyan, İsa’nın oğlu ya da kızı, bütün Hristiyanların erkek ya da kız kardeşi yapar. Vaftiz ikinci bir doğumdur, bu nedenle vaftizden “yeniden doğuş” diye söz edilir: Bu sayede, vaftiz olan kişi *renatus* yani yeniden doğmuş (*ren *) olur (Ren  ismi bu geçmiş zaman ortacından gelir⁴¹). Vaftiz, ruhun kurtuluşunun yeryüzündeki ilk koşuludur, ruhun kurtulup kurtulmayacağı ise ancak yaşamın sonunda ortaya

çıkacaktır (ölü doğmuş çocuklar arafta kalır, vaftiz edildikten sonra ölen küçük çocuklar ise doğrudan cennete gider⁴²). Hristiyanlığın ilk yıllarında ve ortaçağ başında, yeni doğmuş çocuklar birlikte vaftiz edilmek için bir sonraki Paskalya'yı beklemek zorundaydı.⁴³ Ruhların öteki dünyadaki durumunun günahkârların konumuna göre birbirinden ayrılacağı düşüncesi ortaya çıktıkça, çocuklar mümkün olduğunca çabuk vaftiz edilmeye başlandı, öyle ki çoğunlukla vaftiz tarihiyle doğum tarihi aynı güne denk düşmeye başladı. Ölüm ihtimali yüksek olan yeni doğanların acilen vaftiz edilmesi uygulaması bu eğilimi daha da perçinledi. Bu evrimin sonucunda, çocuk, tıpkı Hristiyanlığa geçen Yahudiler için olduğu gibi, o günün azizi kimse onun adını alabiliyordu.⁴⁴ Ama anlaşılan bu hiçbir zaman kesin kural haline gelmedi.

Son olarak, her yıl insanlar adını taşıdıkları azizin anısını kutlayamazlar mıydı? Burada da belgeler düzenli bir kutlama olduğunu göstermiyor. Önceki örneklerde olduğu gibi burada da, bana kalırsa, kral bile olsa kişinin kilise takviminin ritmini *bu dünyadaki* yaşamı yararına sahiplenemediği anlaşıyor. Kilise ölen insanların (kendi anma törenlerini karşılayabilecek kadar zengin insanların) *obit* kayıtlarını toplasa da, en azından ortaçağın sonuna kadar, dünyaya gelişlerinin bu kayıtlara işlenmesi söz konusu değildi.⁴⁵

Görüldüğü gibi, ortaçağ Hristiyan kültürünün temel özellikleri, doğum günü meselesine güçlü bir ilgi duyulmasını bile engelliyordu. O dönemde yaşamış bir insanın düşüncelerinde bunu görebiliyoruz. Keşiş Guibert de Nogent, 12. yüzyılın başında yazdığı “özyaşamöyküsü”nün meşhur bölümünde, kendisini ve annesini hayati tehlikeye atan doğumunu anlatırken, doğumun sonunun iyi biteceğinden umudunu kesen babasının, hayatta kalırsa kendisini Meryem’e ve Kilise’ye adayacağını aktarır. İşte bu nedenle keşiş olmuştur. Bu hikâyede, ortaçağ Hristiyanlığında doğum gününün yokluğuna ilişkin bir açıklama –hatta denebilir ki bir teori– bulunduğu da pek dikkat edilmemiştir:

“Yüce Tanrım,” diye bağıırıyordu keşiş, yaşamının sonuna doğru, “senden aldığım akıl, doğum gününün [*dies nativitatis*], tıpkı ölüm günü gibi, *meyve vermeden yaşayanlara ödül olarak hiçbir şey vermediğini*

[vurgu bana ait] görmem için yeterli değil mi? Meziyetlerin doğum gününden önce olamayacağı apaçık ve su götürmezse de, ölüm gününden [*dies mortis*] önce pekâlâ olabilirler; ancak insan yaşamını hiçbir iyilik yapmadan geçirirse, *doğduğu günün* de öldüğü günün de şanlı bir gün sayılmasının *hiçbir işe yaramayacağını* itiraf ediyorum. ‘Beni yaratan O, kendimi yaratan ben değilim’ (Zebur 99, 2) sözü eğer doğruysa, [doğum] gününü önceden ben *belirlemediysem* ya da belirlenmesini hak edecek bir şey yapmadıysam [*diemque non praestitui nec ut praefigureretur emerui*], o zaman Tanrı’nın armağanı olan o gün, ancak yaşamım o günün içerdiği kutsallığa cevap vererek kehane-ti doğruladığı [*quidquid die portenditur*] ölçüde umut ve onur getirir. Eğer eylemlerimizin coşkusu, ulaşmaya çalıştığımız erdemi içimizde tamamen gerçekleştirirse, ancak o zaman doğduğumuz gün kendi tarihinin yüceliğini olduğu gibi yansıtacaktır [*tunc plane nostrum natale ex festiva temporis qualitate claresceret*]; eğer erdemde diretmemiz hayattan çıkışımızı [*vitae glorificaret exitia*] onurlandırırorsa, o takdirde dünyaya giriş [*introitus*] günümüz de hak edilmiş bir tanrısal bağış olarak yücelecektir. Adım ister Pierre, ister Paul, isterse de Rémi veya Nicolas olsun, şairin söylediği [Vergilius, *Eneid*, I, 288] gibi, ‘büyük İülius’tan miras kalan’ bu isim, ancak Kaderin veya Talihin bana ismini bahşettiği örneklerin yaptıklarını titizlikle gerçekleştirsem yar-dımına koşar. Yani, Tanrım, ruhumu şişiren her şey sönsün, gururu-mu yeşerten her şey yok olsun!”⁴⁶

Guibert de Nogent, ortaçağ Hristiyan kültürünün doğum yıldönümü karşısında gösterdiği cimriliğin altında yatan başlıca nedenlerden bazılarını açıkça sergiliyor: İnsan, doğduğu gün, ölümünden sonra ruhunun kaderi-ni belirleyecek erdemleri veya günahları henüz biriktirmemişti; dolayısıyla arka arkaya gelen doğum günleri, hesaba alınmayı hak eden ara aşamalar olamazdı; Gilbert’e göre, çocuğa verilen *nomen* (yani bugün verdiğimiz isim-le ilk ad), bazen o günün aziziyle ilişkili olsa bile, insanın Tanrı’yı ismini ta-şıdığı aziz aracılığıyla onurlandırması gereken erdemlerin vaadinden başka

bir şey değildi; sonuç olarak asıl önemli olan, bütün geçmiş yaşamın tümüyle yargılanacağı anda gelen ölüm günüydü.

Bireysel varoluşun özerk bir değeri olmadığı bundan daha iyi ifade edilemezdi; en azından bizim keşif için bu bireysel yaşam ancak Tanrı'nın bakışı ve egemenliği altında varlık nedenine kavuşuyordu. Bu söylem, ortaçağ Hristiyan kültürünün doğum gününü "reddi"nin ve bu günün 14. ve 15. yüzyıllar arasında yeniden keşfinin ya da "icadı"nın temelde yatan nedenlerini dolaylı olarak ortaya koyar. Çoktanrılı antikçağın aksine, Hristiyanlıkta doğum gününe dini pratik olarak yer yoktur; vaftiz, Hristiyan ölümü, ete değil ruha özen, bedensel doğum yoluyla (Bakire Meryem hariç) ilk günahın tekrarlanması doğumun değerinin ciddi biçimde düşmesine ve her yıl kutlanması düşüncesinin bir kenara bırakılmasına yol açabilirdi ancak. Pagan dönemde ister özel (önce her ay sonra her yıl) ister kamusal (özellikle heleenistik krallar ve Roma imparatorları için) doğum gününün dinsel bir törenle kutlanması bu uygulamadan büsbütün uzaklaşılmasına neden olmuştu. Ortaçağın sonunda ise doğum günü, yalnızca hümanizm çerçevesinde kadim geleneklerin yeniden ortaya çıkışı olarak değil, dinsel alanın da yer değiştirmesinin sonucu olarak yeniden doğdu.

Matthäus Schwarz'ın kendisi için aşama aşama kaydettiği üzere, doğum yıldönümü bireyin yaşamının, o yaşamın akışının ve kendi ritmini bulmasının kendi başına değer kazanması demektir; hatta belki de *ölümün yaşam lehine yükünü boşaltması*, biyolojik veya deyim yerindeyse "sekülerleşmiş" doğuma ve onun her yıl hatırlanmasına, farklı mahiyette de olsa, geleneksel olarak dinsel nedenlerden ötürü vaftiz ve ölüme atfedilene az çok denk yoğunlukta bir değer yükleyen değerlerdeki bir tersyüz oluş demektir.

Ancak yine de ortaçağdan bugüne süreklilik gösteren bir husus vardır, çünkü geç antik dönemden beri dinin, pagan ritüelleriyle kaynaşmış doğum günü üzerinde artık bir egemenliği yoktu. Modern dönem doğum gününü yeniden insanların yaşamına soktu ama dinsel boyutunu geride bırakmıştı; çoğu zaman aile çevresiyle veya bireysel bir gözlemlle sınırlı dindışı bir kutlama haline getirmişti.

“YAŞAMIN ÇAĞLARI”

Antikçağdan 19. yüzyıla değin,⁴⁷ yaşamın aşamalarını duraklara ayırmak için, doğum gününden farklı ama baskın dini temsillere en az onun kadar bağlı bir yöntem mevcuttur: “yaşamın çağları” (*âges de la vie*) yöntemi.⁴⁸ Burada yılların bireysel hesabından çok farklı bir zaman modeliyle karşı karşıya olduğumuz açıktır. Yaşamın çağları, arka arkaya gelen yılların birikimiyle değil, bireyin ardı arkasına geçtiği geniş zaman dilimleriyle ilerler. Dolayısıyla burada rakip bir sistemden söz edemeyiz. Ancak yine de bu durum konumuz açısından eşit derecede yararlı bazı gözlemler yapmamıza izin verir.

Yaşamın çağlarına ilişkin çok sayıda araştırmadan iki sonuç çıkar: Birincisi, insanın farklı çağlarını birbirinden ayırmanın tek değil, birbiriyle rekabet eden veya yüzyıllar geçtikçe birbiriyle bütünleşmeyi başarabilen birkaç yolu olduğudur. İkincisi, yaşamın çağlarıyla ilgili sınıflandırmaların dünyanın, doğanın ve insanlık tarihinin genel işleyişiyle ilgili sınıflandırmalarla daima bağlantılı olduğudur. Dünyayla ilgili, insan yaşamının temsillerini içeren kadim düşünce Batı’da analojik türdendir.⁴⁹ Bazı sınıflandırmalar yaşamın çağlarını fizyolojik açıdan ele alır, onları fiziksel dünyanın diğer kategorileriyle ilişkilendirirdi; diğerleri ise yaşamın çağlarının zamansal olarak birbiri ardına gelişiyle ilgilenir, onları gün, hafta, ay, yıl gibi sürelerle ve dünya tarihinin çağlarıyla karşılaştırırdı. Hekimler, ansiklopediciler, doğa düşünürleri için yaşamın çağları üç, dört, beş, altı tane olabilirdi. Ortaçağda Batı’da Arap bilginleri (Huneyn bin İshak’ın *Kitâbü’l-Mesâ’il*’i ya da İbni Sina) aracılığıyla

bilinen Aristoteles'in *Fizik* adlı eseri üç çağı birbirinden ayırır: gençlik (*juventus*), olgunluk (*status*, Yunanca *akme*'nin Latince eşdeğeri) ve yaşlılık (*senectus*). Bu şemayı Dante'de yeniden buluruz: *adolescenza* (ergenlik), *gioventute* (gençlik), *senettute* (yaşlılık). Bunun temelinde bir büyüme (*augmentum*), bir zirve noktası (*statum*) ve bir çöküş (*decrementum*) fikri yatar; her çağın kendine göre iyi ve kötü yanları vardır (Romalı Gilles'in *De regimine principum*'unda bu çağların sayısı altıdır).

En yaygın ve başarılı şemada ise dört çağ vardı: *pueritia* veya *infantia* (çocukluk), *adolescentia* (ergenlik), *juventus* (gençlik) ve *senectus* (yaşlılık). Bu şema ilkesel olarak Pythagoras'a bağlanıyordu; Hippokrates, Gallienus ve Ovidius ondan almışlardı; çok sonraları ise Bède le Vénérable, Anglosakson bilginleri Aelfric, Byrhtferth vb. aynı fikri işlemişti. Şemanın başarısı, başka sınıflandırmalarla kurabildiği denklikte yatar: dört mevsim (ilkbahar, yaz, sonbahar, kış), dört element (hava, güneş, toprak, su), bedenın dört suyu veya safrası (ak safra, sarı safra, kırmızı safra, kara safra). Bu güzel mekanığe hükmeden "motor" ise ıslak, sıcak, kuru ve soğukun özelliklerinin ikiyeşerli birleşiminden oluşur. İnsanoğlu dahil bütün fiziksel dünyanın kaderi bu nitelikler arasındaki dengeye bağlıdır: İçlerinden biri yoksa hastalık ortaya çıkar; yaşlanmaya gelince, o da gençliğin işine yarayan sıcak ve ıslığın hilaına soğuk ve kurunun işgalinden kaynaklanır. Yaşamın dört çağı olduğunu düşünen Büyük Albert, bu çağlardan birinden öbürüne geçişi insan bedeninde "öz ve güç" (*substantia et virtus*) miktarındaki değişimle açıklar. Bunlar gençlik döneminde birikir, sonra güç yavaş yavaş azalmaya başlar, ancak bu henüz özü etkilemez, yaşlılıkta ise hem güç hem öz düşüşe geçer.

Bu süreçte, her çağın sınırlarını belirlemek için de çaba harcanmıştı: Dört çağın eşit olarak yirmişer yıla bölünebileceği düşüncesi Pythagoras'a atfedildi. 13. yüzyılda Philippe de Novare (Novaralı Filippo), *Les Quatre Âges de l'homme*'da "enfance" (çocukluk), "jovens" (gençlik), "moien aage" (orta yaş) ve "viellesce" (yaşlılık) şeklinde sıraladığı çağların her birine 20 yıl ayırır. Önceleri, *Tractatus de Quaternio*, çağları, mevsimleri, elementleri, dünyanın parçalarını, safraları, başlıca rüzgârları, burçlar kuşağının ana bölümlerini birbirine denk düşürmek için dört rakamını esas almıştı; buna göre çocukluk 25

veya 30, gençlik 45 veya 50, yaşlılık 55 veya 60 yaşına kadar sürüyor, sonra da ölüme kadar devam eden bir çürüme dönemi geliyordu. Ancak başka eşikler de görülür: 14 yıl, 28 yıl, 48 yıl, 70-80 yıl gibi. John Burrow'un yazdığına göre bu ayrımlar ampirik gözlemlere dayanmaz, daha ziyade keyfi ve geleneksel görünür. Her koşulda, bunlar belli bir doğum gününden itibaren her yıl aynı gün buna bir birim ekleyerek hesaplanan yaşla ilgili bir bilgi öngörmüyordu.

Bu fiziksel ve fizyolojik sınıflandırmalar arasında, yıldızlar, makrokozmos ve mikrokozmos üzerine spekülasyon yapmayı seven *Philosophi*'lerin (filozofların) sınıflandırmasını kısmen ayırabiliriz. Bunlar insanın yedi ayrı çağı olduğunu saptar, bu çağlar yeryüzünün çevresinde dönen yedi gezegenle (Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Satürn, Jüpiter) ilişkilidir. En yakın olanı Ay, insan üzerinde özellikle ilk dört yılda yani *infantia* (ilk çocukluk) döneminde en fazla etki yapandır: Küçük çocuğa dengesizliğini, kusurlarını, ruhunun kargaşasını Ay verir. Merkür ondan sonraki on yıl, yani *pueritia* (çocukluk) boyunca, ruhun ilk oluşumundan sorumludur. Etkisini 22 yaşına kadar sekiz yıl boyunca sürdüren Venüs ruha aşkın coşkularını ihsan eder. Güneş, 22-41 yaş arasındaki 19 yıl boyunca etkisini hissettirerek insana hareket hâkimiyeti kazandırır. Mars, 41-56 yaş arasındaki 15 yıl boyunca insanda kendinden memnuniyetsizlik ama aynı zamanda yüce işlere girişme arzusu uyandırır. Sonraki 12 yıl boyunca, 68 yaşa kadar Jüpiter sükûnet ve ağırbaşlılık telkin eder. Nihayet 68 yaşından ölüme kadar melankolinin gezegeni Satürn hüküm sürer.

İnsanın dört çağıyla fazla uyumlu olmayan bu sistem 12. yüzyılın üzerinde pek etki yaratmadı. Buna karşılık, astroloji modası sayesinde Rönesans'a egemen oldu: Örneğin Shakespeare (*As you like it* [Size Nasıl Geliyorsa], II. Perde, 7. Sahne) buna atıfta bulunur. Şairler ve ressamalar bu sistemi çok iyi bilirler. Gerçi sistem, yedi teolojik ana erdemle veyahut yedi sanatla ya da haftanın yedi günüyle yeni paralellikler de kurar. Ancak başka süreler de yaşamın çağlarıyla başka bağlantılar dayatır. İçinde bulunduğu çağın dünyanın sonu olduğunu öne süren Aziz Pavlos (Korentlilere Mektup 10, 11), Aziz Augustinus ve ondan sonra Sevilalı İsidoro, insanın altı çağıyla ilişkilendirerek dünyanın da altı çağı (*sex aetatis mundi et hominis*) olduğunu ileri

sürerler: Bunlar *infantia* (Âdem ile Nuh arasında geçen süreye eşit olarak 7 yaşına dek), *pueritia* (Nuh ile İbrahim arasında geçen süreye eşit olarak 7-14 yaş), *adolescentia* (İbrahim ile Davut arasında geçen süreye eşit olarak 14-18 yaş), *juventus* (Davut ile Babil'deki esaret arasında geçen süreye eşit olarak 28-50 yaş), *gravitas* (Babil'deki esaret ile Tanrı'nın Hz. İsa'da vücut bulması arasında geçen süreye eşit olarak 50-70 yaş) ve nihayet *senectus* (Hz. İsa'nın gelişi ile dünyanın sonu yani şimdiki zaman arasında geçen süreye eşit olarak 70 yaştan ölüme kadar). Yani şimdiki zaman yaşlılığa benzetilir, yok olmaya doğru gider: *Mundus senescit* (Dünya yaşılanıyor). İşte dünyayı hakir görmeyi (*contemptus mundi*) ve bireysel ölümle özdeşleştirilen Son Yargılanma'ya sürekli olarak hazırlanmayı haklı çıkaran da budur. Çünkü iyi bir Hristiyan için, dünyanın ve kendisinin yaşlılığı umutsuzluğa yol açmaz, aksine Hristiyan umudunun temelini atar: Fiziksel güç yalpaladığında, manevi güç onun yerini doldurmalıdır. Yaşama biyolojik başlangıç anından ve o anın doğum günü şeklinde kutlanmasından kaçınmak için bu iyi bir destekleyici neden değil midir?

Ortaçağın sonundan itibaren etkili olan, daha sonra da matbaa sayesinde etkisini arttıran bir takvim de *Le Grant Calendrier et compost des Bergiers avecq leur Astrologie* idi. Bu takvim, "kırlarda koyun güden, hiçbir şekilde din adamı olmayan" basit bir çobanın ağzından yazılmıştı.⁵⁰ Takvim doğumdan başlar, eğer "sağlık rejimi"ne uyulursa yaşamın olağan sonu olan 62 yaşına kadar devam eder ve yılın her 12 ayıyla insan yaşamının altı yılını bağdaştırır. Ocak nasıl doğumla özdeşse, aralık da hem yılın hem de yaşamın sonu demektir. Kitap ayrıca "çocuğun hangi gezegenin altında doğduğunu anlamak için küçük bir risale" içerir: Her gezegene haftanın bir günü denk gelir ve günler buna göre adlandırılır: Pazar Güneş günü, pazartesi Ay günüdür vesaire. Daha kesin konuşmak gerekirse, yedi gezegen de kendilerine atfedilen günün ilk saatine egemendir, diğer gezegenler ise sonraki saatleri yönetir: Güneş pazar gününün, Ay pazartesi gününün ilk saatini etkisi altında tutar; cumartesinin ilk saatine egemen olan Satürn'e kadar bu böyle sürer. Ama örneğin pazar gününün ikinci saati Venüs'ün, üçüncü saati Merkür'ün, dördüncü saati Ay'ın vs. hâkimiyeti altındadır. Dolayısıyla, bir çocuğun hangi

yıldızın etkisi altında yaşayacağını saptamak için hangi günün hangi saatinde doğduğunu bilmek önemlidir. Astroloji ve onun ortaçağın sonu ile Rönesans döneminde artan etkisi sorunu burada bir kez daha karşımıza çıkar. Ama *Grant Kalendrier* doğum gününden söz etmez, yalnızca yıldız haritasına ve “doğum sırasındaki işaretlere” yönelik kaygının büyüdüğünü gösterir, aynı dönemde “doğum gününün icadı”nın altında da bu yatar.

Ayrıca sayı merakını da hatırlatalım; bu merak her “çağın” sınırlarını belirleme isteğiyle birlikte artmıştır. Fakat yılların sayısı alışlageldiği gibidir ve bireyin art arda gelen eşikleri atlamakla yetindiği bir çerçeve oluşturmaktan öteye gitmez. Bugün bile “üçüncü yaş”tan söz ederken bu kaygıya atıfta bulunuyoruz (diğerleri üzerinde durmayalım). Buna karşılık, yaşamın çağlarının adlandırılma sistemi, her bireye özgü ve kesin bir düzen ve sıklığa uyan doğum günlerinin sayısal hesabının öznel değerini aydınlatır.

Şekil 22

Les âges de la vie (Yaşamın çağları), yak. 1550, ahşap üzerine gravür, Cornelis Anthonisz, [tıpkıbasım].

ÖNCESİ: KEŞİFLER

Doğum günlerini her yıl anılması gereken bir dini bayram haline getirmiş Roma imparatorlarının “put” kültüyle mücadele eden, İncil kültürüyle yoğurulmuş Eski Çağ Hristiyanlığının, Kilise Babaları aracılığıyla (Philon’dan Origenes’e, Ambroisius’tan Augustinus’a kadar) bu kutlamayı bütün Hristiyanlara yasakladığını, “gerçek yaşama doğuş” anlamına gelen ölümün *anniversarium*’unun bunun yerini aldığını yukarıda söylemiştim. Ancak 8. yüzyılın sonunda Batı’da bir Hristiyan imparatorluğunun kuruluşu ve Karolenj hanedanının iktidara gelişi, geçici bir süre hükümdarların doğumunun bir şölen (*refectio*) biçiminde yeniden ortaya çıkmasını sağladı; bu tür şöenler Germen geleneğinde de vardı. Bu törenler sarayda, manastırlarda hükümdarların ölümü, düğünü, tahta çıkışı ve bazen de kendilerinin veya yakınlarının doğumunu anmak için düzenlenirdi. Doğum için böyle bir anma töreni Şarlman’ın oğlu Dindar Louis’nin, ardından onun oğlu Kel Charles’ın saltanatı sırasında düzenlendi, ancak imparator doğum yıldönümü töreninin (“haziranın *ides*’inde” yani 13 Haziran’da), ölümünün ardından “vefat gününe” kaydırılmasını emretti. Ölüm yıldönümünün sonunda üstün gelmesi kayda değer; zaten bu tür şöenler 10. yüzyıldan sonra tamamen yok oldu.⁵¹

Karolenj dönemindeki bu geçici dönem sona erdikten sonra, doğum günü kutlamasıyla ilgili en eski kaydın bir Hristiyan imparatoruyla değil, bir Çin imparatoruyla ilgili olduğunu kabul edebiliriz: Bu kayıt, Marco Polo’nun 1298’e doğru yazdığı *Le Devisement du monde*’da (Dünyanın Hikâye Edilişi)

yer alır.⁵² Bu çalışmada sözü edilen âdetin Batı'ya değil "Tatarlar"a (Moğollar) ve onların Çin imparatorluk tahtına çıkmış olan büyük kağanları Kubilay Han'a özgü olması dikkate değerdir. Marco Polo'nun bu kutlamaya verdiği önem, o güne kadar Latin dünyasında ve kendi ülkesi Venedik'te buna benzer hiçbir olaya tanık olmadığı düşüncesini güçlendirir.⁵³ Eskimolarla ilgilenirken Marcel Mauss'u ya da Nuerleri araştırırken Edward Evans-Pritchard'ı⁵⁴ çok mutlu edecek bir biçimde, Marco Polo da *Büyük Kağan'ın Kitabı*'nda (eserinin Kubilay, sarayları, adamları ve yönetiminden söz eden ana bölümü) bir bölümü tümüyle hükümdarın ve sarayın bir yılını şekillendiren *ritme* ayırmıştır.⁵⁵ Yıl altı aylık iki bölümden oluşur: Kubilay Han eylül'den şubata kadar altı ayını "Cambaluc"da geçirir; diğer altı ay ise şöyle bölünmüştür: Marttan mayısa kadar avlanır; sonra üç günlüğüne Hanbalık'a döner ama hemen ardından sıcak nedeniyle Ciandu'ya gider, orada hazirandan ağustos'a kadar kamıştan yapılmış sarayında yaşar. Yine Marco Polo'ya göre, Kubilay ilk altı ayın başında ve sonunda Hanbalık'ta iki büyük şölen düzenler; ilki "Büyük Kağan'ın doğumunun her bir yılında düzenlediği büyük şölen" eylül ayında, "Ak Şölen" ya da "Büyük Kağan'ın her yılın başında düzenlediği büyük şölen" ise şubat ayındadır.

Ayların numaralandırılmasının yılın başında değil, "Tatar" takviminin ritim ve bayram mantığına uygun olarak eylül ayında başladığını vurgulayalım. En büyük iki bayram, özellikle hükümdarın ve çevresindeki soyluların, askerlerin ve hizmetkârların büründükleri giysilerin rengiyle birbirinden ayrılır. İlk bayram (doğum günü) için altın rengi, ikincisi (Yılbaşı⁵⁶) için ise beyaz giyinilir. Marco Polo Büyük Kağan'ın doğum gününü kesin olarak belirtmiştir: "eylül ayının 28. günü". O gün "dünyanın bütün Tatarları" olanaklarına ve rütbelerine uygun olarak ona büyük armağanlar verir; karşılığında da İmparator "her bir kişiye kendilerine ait olduğunu düşündükleri şeyi verir": O gün armağanlar değiş tokuş edilir ve o güne hükümdarın dağıttığı adaletin verdiği tatmin damgasını vurur, ama aynı zamanda İmparator'un

* Hanbalık, bugünkü Beijing'de Kubilay Han'ın kurduğu başkent. (ç.n.)

** Çin'in İç Moğolistan bölgesindeki Şangdu. Batılılar buraya "Xanadu" da der. Kubilay'ın buradaki muhteşem sarayının bahçesindeki kamıştan yapılmış yazlık köşk nedeniyle masalsi bir şöhrete sahipti. (ç.n.)

bütün uyrukları, “puta tapanlar, Müslümanlar ve Hıristiyanlar”, kendi tanrılarına Kubilay’a gökten “uzun bir ömür, mutluluk ve sağlık” vermeleri için dua eder. Başka Batılı kaynaklarca da doğrulanan⁵⁷ bu tanıklık doğum gününün düzenli olarak kutlandığını ortaya koyuyor. Ama aynı dönemde Batı’da bununla karşılaştırılabilecek bir gelenek yoktur, tam tersine, nitekim yazar bu Çin keşifleri karşısında hayretler içinde kalır. Marco Polo bir tüccardır, bu egzotik âdetleri, Kilise Babaları’nı iyi bilen bir Hıristiyan rahibin yapacağı gibi yargılamaz, antikçağın çoktanrılı geleneklerine benzetmez, sadece gözlemlemekle yetinir. Bu nedenle tanıklığı daha da değerlidir. Ancak bu tanıklık, Marco Polo’nun betimlediği kadarıyla Tatar (Moğol) tören düzeni ile 16. yüzyılda Augsburg’da Matthäus Schwarz diye birinin *kişisel ve özel* doğum günü arasındaki farkı ölçmemizi de sağlar. Bir bakıma yeryüzündeki Tanrı olan Kubilay’ın doğum günü, toplumsal önemi nedeniyle yılın ritmi içinde, yıl başında kutlanan “Ak Şölen” ile birlikte, İmparator’un bireysel ve fiziksel şahsını aşan kozmik bir değere kavuşur.

Birkaç on yıl sonrasına ait ikinci bir tanıklık, Batı’yla ve kendisinden söz eden bir din adamıyla ilgilidir: 1337 ve 1341 arasında faal olan Avignonlu din adamı Opicinus de Canistris’in otobiyografik nitelikteki kalınca eserinde, hayli karışık bir metin toplamının yanı sıra çok sayıda şema, diyagram ve harita bulunur; eserin iki elyazması Vatikan Kütüphanesi’nde (Pal. lat. 1993 ve Vat. lat. 6435)⁵⁸ saklı tutulmaktadır. Burada söz konusu elyazmalarının ilkindeki bir diyagramdan söz etmekle yetineceğim. Bu diyagramda yazar yaşamının 40 yılını kaydetmiştir; bu kırk yıl, 24 Mart 1296’da ana rahmine düşmesi ve 24 Aralık 1296’da doğmasından başlar (bunlar Hz. İsa’nın Meryem’e müjdelenenmesinin ve doğumunun tarihleridir) ve 3 Haziran 1336’ya, yani yazarın eserini tamamladığı gün olarak açık seçik tasarlanan tarihe kadar gider. Pal. lat. 1993 arşiv numaralı elyazmasının editörü Richard Salomon, bu deseni, yazarın yaptıkları arasında en zengini ve diğer bütün diyagramları anlamamızı sağlayacak tasarım olarak sunar.⁵⁹ Sayfanın –büyük boyda bir parşömen (55,5 x 46,5 cm)– ortasındaki bir dairenin içinde Meryem ve bebeği, bunun çevresindeki bir Afrika ve Asya haritası üzerinde de daha küçük figürler resmedilmiştir. Bu iç alanın etrafında iç içe kırk daire çizilmiştir,

bunlar merkezden dışarıya doğru yazarın 1296'dan 1336'ya kadar yaşadığı kırk yılı temsil eder. Dış daire yılın bütün günlerini tanımlar, yıl ise 52 hafta artı 1 güne (toplam 365 güne) bölünmüştür; bu şema, *lettres dominicales* denilen, haftanın her gününü bir harfle temsil eden dini takvime özgü bir sistemi izlemektedir: Bu harfler a'dan g'ye doğru sıralanır, her biri haftanın yedi gününden birine karşılık gelir. Her yedi günde bir dairenin yarıçapı çizilmiştir, bu da yılların haftaya dayalı ritmini gösterir. Kırk yıl boyunca Opicinus'un yaşamındaki herhangi bir günü bulmak için, dairenin yarıçapını, iç içe dairelerden herhangi biriyle kesiştiği noktaya kaydırmak yeterlidir. Her yıl, p harfiyle gösterilen Paskalya bayramında başlar. Desen belli bir noktaya doğru yönlendirilmiştir: Ortaçağ haritalarında genellikle rastlandığı gibi, gönye şeklindeki *alpha* harfiyle damgalanmış Doğu zirvede, *omega* harfiyle gösterilen Batı ise alttadır. Dört havarinin kanatlı resimleri (Matta'nın Meleği tepede, Luka'nın Boğası sağda, Markos'un Aslanı altta, Yuhanna'nın Kartalı solda) dış daireyi çevreler ve açıklayıcı birçok yazıyı destekler. Kâğıdın dört bir köşesinde, yazarı yaşamının dört çağında gösteren dört şekille ilişkili olarak başka yazılar vardır. Güneydoğuda on yaşında (*decennarius puer a prima memoria infantis*), kuzeybatıda otuz yaşında (*tricennarius presbyter*), kuzeydoğuda kırk yaşındadır (*quadragenarius scriptor penitentie vestre*⁶⁰). Opicinus ilk üç desende önden çizilmiştir, dördüncüde ise profilden gösterilir ve Avignon'daki görevini, yani *Paenitentiaria*** mahkemesindeki üyeliğini belirtecek şekilde, Papa'nın önünde secde etmiş durumdadır.

Diyagramın dairesel düzenini ve etrafına serpiştirilmiş yazıları izlediğimizde, yazarın kendi yaşamını yaşamın çağlarıyla ilgili sınıflandırmalardan birine uyararak böldüğünü görürüz: Çağ değişimleri, merkezden dışarıya doğru, soldaki yatay yarıçap boyunca belirtilmiştir, bunlar doğum tarihinden başlar ve şöyle adlandırılır: Yedi yaşında *pueritia* [çocukluk] (1303), 14 yaşında *adolescentia* [ergenlik] (1311), 24 yaşında *juventus* [gençlik] (1321), 33 yaşında yani 1330'da *etas perfecta* [kusursuz çağ] (İsa'nın Çile sırasındaki

* O dönemde Papalık ikiye bölündüğünden, Roma dışında Fransa'daki Avignon kenti de bir başka papalık merkeziydi. (ç.n.)

** Vicdan mahkemesi, Papa'ya bağlı dini mahkemelerden biri. (ç.n.)

yaşı). Yazar bu referanslara, Papa'dan beklediği armağanlarla ilgili iki not daha ekler: Ocak 1335'te *annus expectationis* (bekleme yılı) ve tam bir yıl sonra *annus retributionis* (ödül ve ceza yılı).

Yaşamın bütün günleri diyagramda kendi "geometrik yerine" (deyim R. Salomon'a ait) sahip olsa da, hepsi de bir yazının konusu değildir. Opicinus yine de daireler üzerinde, ana rahmine düştüğü 24 Mart 1296'dan ("*Conceptio in iniquitatibus ex legitimo matrimonio*") ve doğduğu 24 Aralık 1296'dan ("*Nativitas in peccatis in loco Lomelli*") başlayarak yaşamının 120 anlamlı ânını belirtir (kimi zaman tam tarihleri verir, kimi zamansa ay ve yılı belirtmekle yetinir). "Günah içinde doğmuştur" ama doğum günü İsa'nın doğduğu gündür. Aynı şekilde, birkaç gün sonraki vaftizi de İsa'nın sünnet edildiği güne denk düşer (1 Ocak 1297: "*Circumcisio a peccatis in adoptionem filii Dei*"). Yedi yıl sonra, Ocak 1303'te, okulda dik kafalı bir *puer* (çocuk) olduğunda ("*Missus violenter ad scholas nichil apprehendere poteram*"), hangi yıl, hatta hangi gün ve saatte doğduğu ona bildirilir: "*Indicatum fuit tempus etatis mee, qua die et hora fui natus*". Yani, ortaçağ insanların kendi yaşları konusundaki bilgisizliklerinin bazen söylendiği kadar yaygın olmadığı anlaşılıyor! Ancak çarpıcı olan, bu bilginin ona tam doğum gününde, yani 1302 Noel'inde değil, "Ocak" 1303'te verilmiş olmasıdır. Kısacası, o günden sonra artık doğduğu günü bilmesine rağmen, doğum gününü kutlaması söz konusu değildir ve sonraki yıllarda da böyle bir kutlama olmayacaktır.

Gelgelelim bunun ayrıcalıklı bir durum olduğu bellidir; olay, okul eğitiminin genç bir din adamı adayına yıl, gün, saat hesabını ve daha genel olarak kendi yaşını öğrettiğini ortaya koyar. Gerçekten de Ocak 1306'dan itibaren Opicinus saymayı öğrenir: "*Cepi cognoscere annos Domini computandos*". Astronomiye bağlı olan sayma daha geniş bir "bilimsel" eğitimin (*quadrivium*) parçasını oluşturur. Mayıs 1313'te, artık on altı yaşında olan Opicinus, istemeye istemeye şarkı söylemeyi öğrenir: "*Fui missus ad scholas cantandi, non voluntarie, sed invite, et ideo parum de hac arte curavi*". Mayıs 1314'te tıp öğrenmeye başlaması gerekir ama bunu pek tatmin edici bulmaz: "*Parum audiivi de arte medicina*". Daha sonra Cenevre'ye gider, orada 3 Temmuz 1316'da rüyasında Son Yargılanma'yı görür ("*Revelata est mihi in sompnis diffinitio extremi*

judicii...") ki bu da ilahiyat eğitimini tamamlamaya karar vermesini sağlar. 1317'de yirmi yaşındayken, para kazanmak için tezhip sanatını öğrenir. Ocak 1318'de manevi gelişimini "günü gününe" kaydeder: "*Deinde de die in diem cepi ad rationem fidei interiores oculos aperire*".

Hepsi de yaşam süresinin aşamalarına gösterdiği olağanüstü dikkati ortaya koyan daha pek çok gözlemden söz edilebilir: 5 Mayıs 1317'de, kardeşinin öldürüldüğünü ve bundan dolayı acı çektiğini belirtir; 26 Ekim 1317'de babasının öldüğünü yazar. 3 Mayıs 1319'da din adamı olarak kiliseye girer; Nisan 1329'da ilk kez Avignon'a gider; 31 Mart 1334'te ağır bir hastalığa yakalanır, son kutsama töreni bile yapılır ve güçbela kurtulur. Ölene kadar yakasını bırakmayan hastalığı, yapıtının kendine özgülüğünü açıklayacak bir çeşit delilik olarak görülür.⁶¹ Burada en azından, gördüğünü söylediği rüyetlerin arttığından söz edilebilir (3 Eylül 1316, 13 Eylül 1330, 3 Haziran 1334, 15 Ağustos 1334). Sonunda 3 Haziran 1336'da eserinin tamamlandığını bildirir.

Otobiyografik tasarısının bütün zenginliğine açıklık getirmesek de, Opicinus'un zamanla, yaşamını oluşturan olayların sıkı ritmiyle ilgili tasasını, tarih veya dönem takıntısını, doğduğu hatta ana rahmine düştüğü tarihe gösterdiği dikkati vurgulayalım; kuşkusuz bunun taklit etmek istediği Hz. İsa modeliyle (kader onun Noel günü doğmasını sağladığına göre) ve astrolojideki büyük kavuşumlarla da ilişkisi vardır.⁶² Bu grafik ve otobiyografik yaşam resminin dairesel bir biçimde temsil edilmesi bu bakımdan önemlidir: Bu biçim, insan yaşamını, dünya ve gezegenlerin dönüşünün etkisi altındaki zamanla ilgili kozmik bir vizyonun içine oturtur, bu da mikrokozmos ile makrokozmos arasında bir bağlantı olduğu düşüncesini destekler. Biçimsel olarak bu diyagram Hildegarde de Bingen'in iki yüzyıl önceki kozmik ve hayalperest resimlerine benzer. Opicinus'tan sonra da buna benzer pek çok örnek ortaya çıkacaktır. Ancak bu diyagramı iki yüzyıl sonraki, yaşamın resimlerin izinde lineer bir şekilde temsil edildiği Matthäus Schwarz'ın *Trachtenbuch*'uyla karşılaştırdığımızda, Schwarz'ın yapıtının farklı bir zaman kavramının ifadesi olduğu anlaşılır. Onunkisinde tarihlerin art arda dizilişi, yıllık dönemlerle aynı noktaya geri dönüş düşüncesinin dışına çıkar. İsa ve aziz yortularından söz edilen kilise takvimi, Schwarz'ın yapıtında yerini

tamamen günlerin sıralı sayısına bırakır; yaşın artması doğaüstü bir vahye değil, kaçınılmaz olarak ölüme götürür. Böyle baktığımızda, Opicinus'un dünyaya geldiği gün ve saati gayet iyi bilmesine rağmen neden bunu açıkça belirtmediğini ve neden sonraki doğum günlerinden söz etmediğini daha iyi anlayabiliriz.

Tam aynı çağa ait, ancak İtalya ve ilk hümanist akımlara dayanan üçüncü bir tanıklık, Opicinus'un tersine, ilk kez bir yazarın kendi doğum günü yıl-dönümünü kutlama isteğini ortaya koyar; burada doğum günü kutlaması kendiliğinden değil bilinçli ve tümüyle yeni bir uygulama olarak sunulur: Padovalı Albertino Mussato (1261-1329) 57 yaşına ulaştığında, 1317'de *De celebratione suae diei nativitatis fienda vel non* ("Doğum gününü kutlamak gerek- kip gerekmediğini bilmek üzerine"⁶³) başlığını taşıyan bir şiir yazmıştı. Kentinin onuruna tarihsel şiirler ve Seneca tarzı trajik oyunlar kaleme alan bu ya- zar, modelini açıkça antikçağdan alıyordu. Ama Mussato yılların hesabının titizlikle tutulmasını insanın hafızasını düzenlemesinin, kimliğini oluşturma- sının, kendi yaşamını genel tarihin akışı içine oturtmasının bir yolu olarak görüyordu. Padovalı hemşerisi Pietro d'Abano'nun etkisiyle astrolojiye duy- duğu merak da burada bir rol oynamış olabilir.⁶⁴ Ondan önce Lovato dei Lo- vati de bireysel yaşamda zaman ölçüsüne duyduğu ilgiyi belirtmişti. Mussa- to'dan sonra, Petrarca'nın (1304-1374), Coluccio Salutati'nin (1331-1406) veya Le Poggio'nun (Poggio Bracciolino, 1380-1459) yazışmalarında yaşlarını tam olarak belirtme, akan zamanı ölçme kaygısı sık sık karşımıza çıkar.⁶⁵

Marco Polo'nun da daha önce gösterdiği gibi, bu konuda öncülüğü İtal- ya yapmış olmasına rağmen, büyük olasılıkla İtalyan yarımadasının etkisiy- le aynı eğilim başka yerlerde de görülür. Fransa'da ilk olarak Kral V. Charles (1337-1380) ve çevresi bununla çok ilgilenir. Yüzyıl kadar önce Léopold Delisle, "bilge kral" dediği bu kralın zengin kitaplığının ve mobilyalarının envanter- lerini incelerken, kralın Latince yapıtların Fransızcaya tercümesi için verdiği siparişlerin ve en başta Carmel tarikatı rahibi Jean Golein (ölümü 1403) olmak üzere tercümanların rolünün önemi üzerinde durmuştu. Jean Golein, kral için en az sekiz Latince yapıtı Fransızcaya çevirdi, bunların içinde kendi ifadesine göre *Vie de sainte Agnès de* (Azize Agnès'in Yaşamı) bulunuyordu. Ne yazık ki

kraliyet kitaplığının hiçbir envanterinde bulunamayan bu tercüme günümüze ulaşmamıştır. Yapıtı ancak Golein'in bir notu sayesinde dolaylı yoldan biliyoruz; Golein, *Arbre généalogique des rois de France* (Fransa Krallarının Soyağaçları) başlıklı tercümesinin önsözünde, daha önce "bakire azize Agnès'in öyküsünü çevirdiğini", bu azizenin yortusunun "Tanrı uzun ömür versin, haşmetli ve şevketli efendimizin doğum gününe denk düştüğünü" belirtir.⁶⁶ Kralın tam doğum tarihi uzun süre bilinemedi: Christine de Pisan onu bir yıl eksi bir gün kadar daha yaşlı gösterir.⁶⁷ Kralın yıldız haritasında "*anno domini 1338. Post meridem. 20e diei januarii*" yazısı bulunur.⁶⁸ Kral 21 Ocak 1338'de, Azize Agnès Günü'nde dünyaya gelmiştir.⁶⁹ Kralın sipariş verdiği, envanterlerde de yer alan birkaç "Azize Agnès resmi" onun bu azizeye büyük saygı gösterdiğini doğruluyor. Buna bir de sadık mabeyincisi Bureau de la Rivière'in krala aynı gün –ama doğum gününe denk düşmesine özel olarak değinilmeden– bir yüzük verdiğini de eklemek gerek. Bundan envanterde şöyle söz edilir: "Kalem: kenarları yaprak bezemesiyle süslü, menekşe rengine çalan bir yakutun bulunduğu bir yüzük; Sire de la Rivière tarafından bir Azize Agnès Günü'nde Kral'a verilmiş."⁷⁰ Yıl belirtilmeden sadece "Bir Azize Agnès Günü" denilmesi, her yıl bu bayramın düzenli olarak kutlandığını düşündürüyor.

Ama bütün bu işaretlerden V. Charles ve çevresinin düzenli olarak hükümdarın doğum gününü azizenin yortusuyla birleştirerek kutladığı sonucuna varabilir miyiz? L. Delisle, yukarıda sözü edilen kanıtlara dayanarak, "V. Charles'ın doğum günü kralın maiyeti için özel bir bayramdı," diye yazar ve mabeyincisinin "bir Azize Agnès Günü" vesilesiyle krala bir yüzük armağan etmesini "O gün saray halkının krala hediye verdiğini bize göstermektedir," diye yorumlamakta tereddüt etmez. Bana göre belgeler bu kadar kesin konuşmamıza izin vermiyor: V. Charles ve çevresinin kralın doğum gününü Azize Agnès Günü'yle ilişkilendirdikleri ve kralın azizeye bu tesadüf nedeniyle özel bir saygı beslediği kuşku götürmese de, kralın doğum gününü kutlamayı alışkanlık edindiği ve saray halkının –sadece mabeyinci değil herkesin– bu vesileyle ona armağanlar verdiği sonucunu çıkaramayız.

İlgili kişilerin doğum günlerinde özel olarak armağan alıp almadığını bilmek için, o dönemden kalma bütün kraliyet ve prenslik envanterlerinin

araştırılması gerekir. Ben V. Charles'ın değerli kitap, mücevherat ve saraf ürünleri koleksiyonlarıyla ünlü olan kardeşi Berry Dükü Jean'ın envanterlerini inceledim.⁷¹ Daha önce belirtildiği gibi, o da kendi doğumunu o günün azizinin yortusuyla bağlantılandırmıştı: 30 Kasım 1340'ta Havari Aziz André Günü'nde dünyaya gelmişti.⁷² En az 1335 kalem ürün bulunan koleksiyonlarının envanterlerinde⁷³, düke armağan olarak verilen eşyalar ile satın aldığı (satın alma tarihi genel olarak belirtilmiştir) eşyalar arasında ayırım gözetilir. Armağanların verildiği tarihler düzenli olarak belirtilmemiştir; belirtildiği durumlar neredeyse sadece 1 Ocak'ta verilen armağanlardır. Roma takvimine göre yılın 1 Ocak'ta başladığını hatırlatalım; öyle ki bu tarih din kitaplarının başında yer almaktadır. Fransa'da o dönemde rakamla tanımlanan yıl ise, tarihi her yıl değişen bir bayram olan Paskalya'da başlar. Buna karşılık, Kilise yılı, Noel'den önceki dört haftayı kapsayan küçük perhizin ilk pazar günü başlar. Bu farklı zamansal ritimlerin birbirine uymaması tarihçinin göz önünde tutması gereken karmaşık bir durum yaratır. Diğer armağanlar ise o kadar farklı tarihlerde verilmiştir ki genellikle aynı tarihi iki kere bulmak mümkün değildir.⁷⁴ 30 Kasım tarihini yalnızca bir kere bulabildim, kasım ayı ise gün belirtilmeksizin birkaç kere geçiyor. Chartres Piskoposu, düke aziz kalıntılarının konulmasına yarayan "küçük yuvarlak bir altın kutu" vermişti, envantere göre armağanın verildiği gün "bin CCCC ve IX yılının (yani 1409'un) Kasım ayının son günü, Havari Aziz André Yortusu'ydu."⁷⁵ Görüldüğü üzere, o gün 69 yaşına basan dükün doğum günü ile armağanın verildiği tarih arasında açık bir ilişki ifade edilmemiştir.

Kanıt bana inandırıcı geliyor: Ortaçağın sonunda, toplumsal hiyerarşinin en tepesinde bile, doğum yıldönümünün kutlanması düzenli olarak uyulan bir alışkanlık haline tam olarak gelmemiştir. En iyi durumda bile (V. Charles ve kardeşleri), o gün yortusu olan aziz özel bir dikkate konu oluyor, kişinin yaşamöyküsüyle arasında bir bağlantı kuruluyordu.

reprimens. et tuit font grant soulas et grant feste
 auant lui. et auant tous. si que chascun en rist de
 la ioie. et du soulas qu'il veit. Et quant tout ce
 est fait. si se departent les gens. vers chascun a son
 hostel. Et deince li iij. et vij. chapitre ce la grant
 feste que le grant comte fait chascun au de la nati

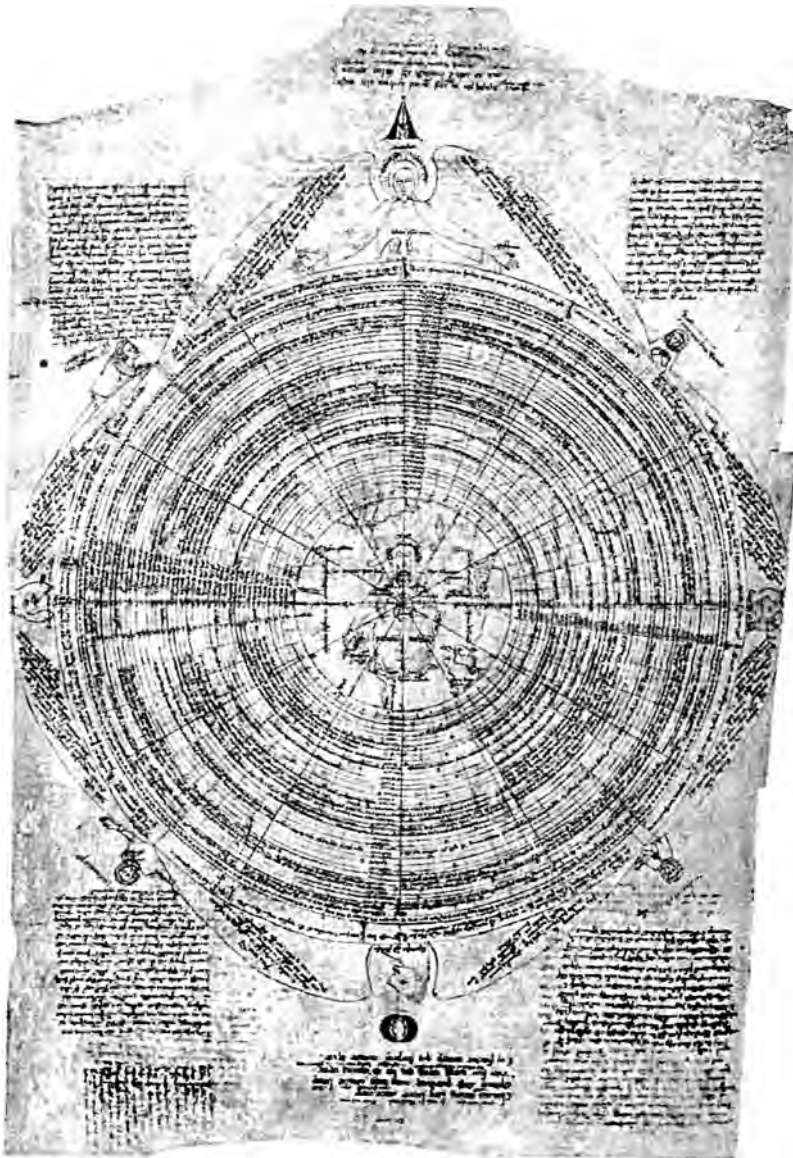
En sachiez que les tartars font chascun au feste de leur nation. et le grant Caan finuz le xxviij. de la lune du mois de septembre, si queu celui iour fait la gregnour feste de tout lan. fors celle que il fait au chiet de lan si comme ie vous conterai.

மதுரை ஸ்ரீ மீனா, 16: குடியிருப்பு இடங்கள் கட்டிடம்

[illegible][illegible][illegible]

Şekil 24

Marco Polo, *Le Livre des Merveilles ou*
Devisement du monde (Harikalar Kitabı
ya da Dünyanın Hikâye Edilişi), Büyük
Kağan'ın doğum günü şöleni, Oxford
Üniversitesi Bodleian Kütüphanesi'ndeki
elyazmasında bulunan minyatür.
Bodleian, ms 264, fol. 239.

Şekil 25

Opicinus de Canistris'in otobiyografik diyagramı, *Diagramme autobiographique*, yak. 1336, Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana (Vatikan Apostolik Kütüphanesi).

SONRASI: DOĞUM GÜNÜNÜN GİTTİKÇE BENİMSENMESİ

Protestanlığın azizlere tapınmayı sorgulayarak ve Kilise azizlerinin isimlerinin dışına çıkıp, Eski Ahit'te geçenler başta olmak üzere farklı adları öne çıkararak, aziz yortuları ve kilise takviminden bağımsız olarak insanın kendi doğumunun yıldönümüne daha büyük bir önem vermesini sağladığı söylenebilir.⁷⁶

Ancak bu açıklama kısmen tatmin edicidir. Augsburg kenti burjuvaları olarak Matthäus Schwarz ve oğlu Katoliktir. Ayrıca sonraki dönemde, elimizdeki belgelerin hepsi de Protestan kanattan gelmez. Ne olursa olsun, doğum gününün 16. yüzyıldan itibaren geliştiği inkâr edilemezse de, gelişim düzensiz ve izlemesi zor bir şekilde seyreder. Onu bulmayı umduğumuz yerde her zaman bulamayabiliriz.

Baselli hümanist, matbaacı, hekim, anı yazarı ve seyyah bir “sülale” olan Platter ailesi ilk bakışta iyi bir iz gibi gözüküyor.⁷⁷ Ancak vaat ettiğini vermiyor. Valais bölgesinden bir köylü çocuğu olan Yaşlı Thomas Platter (1499[?]-1582), Basel’de hoca ve hümanist olmadan önce çobanlık yapmıştı, 1499’da doğduğunu tahmin ediyordu ama bazı tarihçiler doğum tarihi olarak 1507’yi daha uygun görüyor.⁷⁸ Oğlu Félix daha kesin bilgiler vermek ister, ancak işe gerektiği kadar erken başlamadığı için pişman olur: Günlüğüne (*Tagebuch*) 1536 yılının ekim ayında, aynı yıl temmuzda hayata gözlerini yuman “büyük üstat Rotterdamlı Erasmus’un” ölümünden sonra dünyaya geldiğini söyleyerek başlar; annesinden öğrendiğine göre, 28 Ekim’e denk düşen Aziz

Simon ve Aziz Jude Yortusu'ndan birkaç gün önce doğmuştur. Babası o sıralarda "yaklaşık 37 yaşındaydı" ve o yıl çalıştığı matbaada Calvin'in *Institution Chrétienne*'ini (Hristiyan Dininin Kurumları) basmıştı. O sırada annesi "40 yaşından fazlaydı".⁷⁹ Daha sonra Félix "36, 37, 38 yıllarıyla ilgili, 39 yılına kadar" hiçbir kişisel anısı olmadığını ve bu yıllar boyunca ne yaptığını başkalarının anlatması sayesinde bildiğini belirtir.⁸⁰ Kendi anılarına gelince, en eskisi 1539 yılına kadar uzanır.⁸¹ 1540 yılından çok sıcak geçen bir yaz mevsimi⁸², 1541'den ise veba salgını hafızasında yer etmiştir.⁸³ Ancak 1540-1541 yıllarından sonra anılarından emin gözükür ve o sırada olup bitenleri, "yılı ve zamanı"⁸⁴ her zaman bilmese bile, kronolojik bir sırayla not etmeye karar verir. Ailedeki ölümler, ona verilen armağanlar, özellikle de paralı asker olan bir kuzeninin İtalya'dan getirdiği yeni giysiler belirtilip tarihlenmiştir; daha sonra güneye yaptığı yolculukları ve Montpellier'deki eğitimi sırasında olan biteni de yazacaktır. Ama kendi doğum gününden söz etmez. Bilgiler Fransa veliahtı (*Dauphin*), 1610'dan itibaren de Fransa kralı olan XIII. Louis'nin hekimi Jean Héroard'ın ünlü günlüğünde (1601-1627) çok daha belirginleşir.⁸⁵ Kraliçe Marie de Médici'nin Louis'yi dünyaya getirmesine yardımcı olan hekimin günlüğü, "yukarıda sözü geçen ayın yirmi yedinci günü, yeni aya göre saat on dörtte, benim saatime göre saat on buçuk ve bir çeyrekte bir veliahtın dünyaya gelişle sonuçlanan doğumun" bütün ayrıntılarını anlatarak başlar. Bugün "on buçuk ve bir çeyrek" yerine 22.45 diyoruz. Héroard olan biteni bir saatçi titizliği ve bir hekim teşhisiyle not almıştır. Bu tarih ve saat artık ne kraliyet ailesi ne de genç kral tarafından unutulacaktır. Her 27-28 Eylül'de Héroard günlüğünde takvim yılından bağımsız olarak yeni bir yıla başlar: "Birinci yıl", "İkinci yıl" vb. Bu yıllar veliahtın yaşını izler. 27 Eylül 1602, 1603, 1604'e denk düşen sayfalar prensin sağlığı, iştahı, dışkı, yürüme ve konuşmada kaydettiği gelişmeler konusunda ayrıntılarla doludur ama o günün prensin doğum günü olduğunu belirten hiçbir ifade yoktur, bu durum en azından 27 Eylül 1605'e kadar sürer. O gün, dört yaşındaki veliahtın kendisi, "doğduğu gün için *Te Deum* okutmayı düşündüğünü" bildirir. Onu saray şapeline götürürler, mürebbiyesi Madame de Montglat'ın dua kitabından ilahinin sözlerini izliyormuş gibi yapar.⁸⁶ Ertesi yıl, 27 Eylül

1606 Salı günü *missa* ayinine gider ama doğum gününden söz edilmez.⁸⁷ 1607 yılında, kendisine “doğum günü nedeniyle *Te Deum* dinlemek için” denilerek Cordeliers Manastırı’na akşam duasına götürülür. Ancak tören çok uzundur, bitmeden ayrılmak ister ve isteğini kabul ettirir.⁸⁸ Cumartesi 27 Eylül 1608 (yedi yaşındadır): “Saat üç kırk beşte Kilise’ye götürüldü, doğum günü için *Te Deum* söylenmesini emretti.”⁸⁹ Pazar 27 Eylül 1609: “Saat sekizde doğum gününü kutlamak için Mr Zameth’in evinde Majesteleri kral ve kraliçeyle yemek yedi.” Yemeğin menüsü ayrıntılıdır ama doğum günü olması nedeniyle özel bir yemek eklenmemiştir.⁹⁰ Pazartesi 27 Eylül 1610 (artık dokuz yaşındadır ve babası IV. Henri’nin 14 Mayıs’ta bir suikaste kurban gitmesinden sonra kral olmuştur), Cordeliers Manastırı’nda *missa* ayinini dinlemeye gider ama doğum gününden söz edilmez.⁹¹ Ertesi yıl, 27 Eylül 1611 Salı günü, “bugün doğum günü olduğu için” derslerini yapmayı reddeder. Akşam saat dokuzda yatarken “doğum saatinden önce uyumak istemediğini söyler.” Doğum ânu fetişizmi midir bu? İster istemez insanın aklına astrolojik bir kaygı geliyor. Ama uykuya dayanamayan çocuk, kader anından bir çeyrek önce, saat on buçukta uykuya dalar!⁹² Ertesi yıl 22.45’e kadar dayanır; neden bu kadar ısrar ettiği o kadar bellidir ki hekim günlüğe bunu yazma gereği duymaz. İkinci vakti saat üç buçukta maiyetinden Monsieur Parfaict krala bir “milföy pastası” getirmiştir ama özel olarak “doğum günü pastası”ndan ve mumlardan söz edilmez.⁹³ Jean Héroard günlüğünü 1627’ye kadar sürdürür ama 1613’ten sonra artık genç kralın 27 Eylül tarihindeki doğum gününden bir daha söz etmez.

Bu olağanüstü belgenin zenginliği uzun zamandır kabul edilmekte ve yorumlanmaktadır.⁹⁴ Günlüğü yıl yıl aynı tarihte izlediğimizde başka bir noktaya ışık tutmuş oluruz: Doğum gününün kutlanmasını asıl isteyen, çevresi değil çocuk olduğu anlaşıyor. Kendine göre doğum gününü bir ritüel haline sokmuştur: *Te Deum* dinlemek için kiliseye götürülmesini ister ama aynı zamanda okul ödevlerini yapmayı da reddeder ve doğduğu saate kadar uyumamaya çalışır. Doğum gününe çocuğun sahip çıktığına ilişkin varsayım, çocuk on iki yaşına geldiğinde hekimin bundan bir daha söz etmeyişiyle de güçleniyor. Ayrıntılara bu kadar meraklı olan Jean Héroard’ın küçük de olsa bir kutlama yapıldıysa bundan söz etmemesi ihtimali çok düşük. Bu

sessizliğin nedeni çocuğun artık kral olması da değildir (son üç yıldır zaten kraldı). Doğum gününün düzenli hale gelmediği ve bu güne özgü törenlerin tam kabul görmediği sonucuna varmak daha doğru.

Bu belgeyi, Philippe de Champaigne'in aynı çağda, 1649'da yaptığı *Henri-Louis Habert de Monmort'un Çocukları* başlıklı, aynı derecede ilginç bir tabloyla karşılaştırmak yanlış olmaz. *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* (Eski Rejim Döneminde Çocuk ve Aile Yaşamı) adlı araştırmasında Philippe Ariès de bu tabloyla ilgilenmiş ama her şeyden önce yedi çocuğun, özellikle de en küçük erkek çocukların ortada oturan tek kız kardeşleriyle aynı olan giysilerini incelemişti.⁹⁵ Burada benim asıl dikkatimi çeken, tablonun en solunda taş üzerine oyulmuş yazıdır, çünkü bu yazıda sanatçının adı ve tablonun tarihinin yanı sıra ("Faict en juin 1649 par Ph. Champaigne" yani "Haziran 1649'da Ph. Champaigne tarafından yapılmıştır") yedi çocuğun tam olarak yaşları verilmiştir: "Henry Louis Habert 10 yaş / Jean Baltazar 7 yaş 6 ay / Louis [ve] Jean Paul 4 yaş 9 ay [bu iki çocuk ikizdi] / Anne Louise 3 yaş 3 ay / François 23 ay / Jean Louis 8 ay". Yaş ve ayları belirtme biçimi, Matthäus Schwarz'ın yaşıyla ilgili verdiği bilgileri hatırlatıyor (Schwarz gerektiğinde gün hesabı da veriyordu). Doğdukları günün tam olarak bilinmesi sayesinde çocukların tam yaşına gösterilen dikkatin, zaman zaman da olsa doğum günlerinin kutlanmasının bir koşulu olduğu bir kere daha görülüyor. Elbette tabloda böyle bir şey söz konusu değil; tablo anne babayı dışarıda bırakarak kardeşlerin gittikçe azalan yaş sırasına göre temsil edilmesine adanmış (bu da dikkate değer).

Hekim Jean Héroard'ın günlüğü ve Philippe de Champaigne'in tablosu kadar ünlü olan bir başka belge de Samuel Pepys'in (1603-1703) günlüğüdür. Bu günlük bizi daha sonraya, 17. yüzyıla, burjuva, Protestan, Londralı başka bir çevreye taşır. Amirallikteki (Donanma Bakanlığı) memuriyetinin henüz başlarında olan Pepys bu günlüğü 1660 (yirmi yedi yaşındayken) ile 1669'da önce kendisi, sonra da gözleri bozulduğu için başkasına yazdırarak tutmuştur: Sadece dokuz yıl (27-36 yaş arasında) tutulmasına rağmen, referans alınan baskı 11 cilttir.⁹⁶ Pepys'in günlüğüne birkaç sayfa karalamadığı gün yok gibidir; neler yaptığını, işlerinin, politikanın, ailesinin ne durumda olduğunu not eder. Her gün neredeyse hep aynı formülle biter: "*Home [...] and so to bed*" (Ev [...] sonra

da yatak). Pepys günlüğüne 1 Ocak 1660 tarihinde başlamıştı. 23 Nisan'da II. Charles İngiltere tahtına çıktı (babası I. Charles'ın kafası Cromwell'in emriyle kesilmişti). Yeni kralın ateşli bir taraftarı olan Pepys 29 Mayıs'ta "Kral'ın doğum günü" (*King's Birthday*) diye yazar. Formül sonraki yıllarda da az çok düzenli bir biçimde tekrarlanır.⁹⁷ Ama bu tanıklığın asıl ilginç tarafı, Pepys'in kendi doğum günlerini de kaydetmesidir. 23 Şubat 1660'ta şöyle yazar: "*Thursday, my birthday, now twenty years*" ("Perşembe, doğum günüm, şimdi 20 yaşındayım"). Bu kısa ve öz ifade (1667 ve 1668 hariç) hemen her yıl tekrarlanır; çoğu zaman bu sözleri, sağlığı ve işlerinin yolunda gitmesiyle ilgili olarak Tanrı'ya şükreden ifadeler izler: 23 Şubat 1662 [...] "*This day by God's mercy I am 29 years of age and in very good health, and like to live and get an estate [...]*" ("Bugün Tanrı'nın izniyle 29 yaşındayım ve çok sağlıklıyım, yaşamak ve bir mülk sahibi olmak istiyorum [...]"). 23 Şubat 1669'da son olarak doğum gününden söz eder: Westminster'a gittiğinde V. Henry'nin karısı Catherine de Valois'nun⁹⁸ mumyasını dudaklarından öpmüş ve gayet ciddi bir şekilde şöyle yazmıştır: "[...] *and this was my birthday, thirty six years old, that I did first kiss a Queen!*" ("[...] bugün doğum günümdü, 36 yaşındayım ve ilk kez bir kraliçeyi öptüm!") Akşam dans edecektir ama gözleri ağrıyordur, gece yarısı yatmaya gider.

İşte Protestan bir yetişkin, hemen hemen hiç ara vermeden titizlikle doğum gününü not ediyor. Ancak daha fazlasını da yapmıyor, herhangi bir kutlama ya da özel bir eğlenceden söz etmiyor. Doğum günü sadece Tanrı'ya hayatın nimetleri için şükretme vesilesi.

Fransa'da doğum gününün 17. yüzyılda aristokrasi çevrelerinde arada sırada kutlandığı görülür. Madame de Sévigné, 1680'de kızına yazdığı bir mektupta, yaşlı bir din adamına 74 yaşı dolayısıyla sunulan çiçek buketlerinden ve şiirlerden söz eder.⁹⁹ Acaba bu gelenek kralın sarayında da var mıydı? Saint-Simon'un hatıratı (*Mémoires*) kesin olarak tersini söylüyor!¹⁰⁰ Saint-Simon'un anılarında "yıldönümü" (*anniversaire*) kelimesinin yaklaşık on kere geçtiğini ama her zaman geleneksel ölüm yıldönümü anlamında kullanıldığını belirtelim¹⁰¹. Doğum yıldönümü söz konusu olduğunda ki bu da sadece bir kere olmuştu,

* Günümüz Fransızcasında *anniversaire* hem yıldönümü hem de doğrudan doğum günü anlamına gelir. (ed.n.)

kullanılan deyim “doğduğu gün”dü (*le jour de naissance*). Saint-Simon bu de-
yimi, Katolikliğe geçen İngiltere Kralı II. James’in (Fransızlar ona II. Jacques
diyordu) damadı William of Orange tarafından tahtından kovulduktan sonra
Fransa’ya iltica edişinden söz ederken kullanmıştı. Tahtını kaybeden hükümdar
Saint-Germain’de kalıyordu ama sık sık maiyetiyle birlikte Marly’ye hatta Fon-
tainebleau’ya (Fransa kralına ait av köşkleri) gidiyor, ev sahibi XIV. Louis Ver-
sailles’den gelerek onu ziyaret ediyordu. Her defasında ikisinin buluşması son
derece düzenli bir törenle gerçekleşiyordu. Saint-Simon böyle bir buluşma ve-
silesiyle şunları yazmıştı: “Kralların ve ailelerinin doğduğu günler Avrupa’daki
saraylarda hep kutlandığı halde, kralın [XIV. Louis’nin] sarayında böyle bir âdet
yoktu; öyle ki hiçbir zaman bundan söz edilmezdi ve o günün yılın diğer günle-
rinden hiçbir farkı olmazdı.”¹⁰² Bu istisnanın nedeni ne olabilirdi, Güneş Kral’ın
ve seleflerinin tam da ne kadar müstesna olduğunu vurgulamaktan başka? Bu
tanıklık belki de hekim Jean Héroard’ın 1613’ten sonra XIII. Louis’nin doğum
günlerini not etmemesinin altında yatan nedeni açıklar: Bir çocuğun isteği, ço-
cuk kral da olsa, sarayın tören düzenini değiştirmeye yetmez.

18. yüzyılın sonunda, Şövalye Bernard de Bonnard’ın tuttuğu “Orléans
Prenslerinin Eğitim Günlüğü” (*Journal d’éducation des princes d’Orléans*), Domi-
nique Julia’nun titiz akademik çalışması sayesinde bizi yeniden Fransa kraliyet
ailesinin çevresine sokar.¹⁰³ Ancak ailenin tam kalbi değildi bu, çünkü hane-
danın genç bir kolu olan Orléanslar kendi ailelerinde, Kral XIV. Louis’nin hü-
kümdar için uygun görmediği bir ritüeli uygulayabiliyordu. Üstelik tıpkı Jean
Héroard’ın tanıklığında olduğu gibi burada da söz konusu olan doğum günleri
çocuklarındı: 6 Ekim 1773’te doğan Valois Dükü (müstakbel Kral Louis Phi-
lippe) ve küçük kardeşi 3 Temmuz 1775’te dünyaya gelen Montpensier Dükü.
Bu durumda, çocukluğun –en azından çocukların yakından izlenip sevildiği
ortamlarda– doğum gününün düzenli kutlanması ve duygusal alana girmesi
konusunda bir çeşit deneme tahtası olup olmadığını düşünmek yanlış olmaz.
Küçük Orléans prenslerinin öğretmen yardımcısına (*sous-gouverneur*) yani Şö-
valye Bernard de Bonnard’a göre, takvim ve yıllıklar çocuklara yılbaşında ar-
mağan edilen “eğitici oyunların” bir parçasıydı. Prenslerden büyüğü 1779’da
bu sayede “yalnızca her ayın kaç günden oluştuğunu ve Ay’ın evrelerini değil,

takvimdeki bütün azizleri de öğrenmişti.” Öğretmen altı yaşındaki öğrencisinden her sabah “haftanın hangi günü, ayın hangi günü olduğunu, termometrenin ve barometrenin derecesini ve esmekte olan rüzgârı” kendisine söylemesini istiyordu. Bir kere daha doğum günü meselesinin tek başına ele alınamayacağını görüyoruz: Doğum günü, sayıya ve zaman hesabına odaklanmış dikkatin alanına girdiğinde ancak anlam kazanır. Küçük Valois Dükü için de böyleydi: “Genellikle onu en çok meşgul eden şeylerden biri, doğum günü olan 6 Ekim’e ne kadar gün kaldığını hesaplamaktı. Sık sık bundan söz ediyor ve şöyle ekliyordu: ‘Çünkü ben 6 Ekim’de Aziz Bruno Günü’nde dünyaya geldim, işte o yüzden esmerim.’ [...] *Arkadaşı* [küçük kardeşin takma adı] 4 yaşına basınca onun için büyük bir gün oldu; durmadan bundan söz ediyor, ‘4 yaşımı geçtim,’ diyordu, ‘büyüğüm. Dün küçüktüm ama bugün büyüğüm. Dört yaşımı geçtim. Doğru değil mi Bonnard, artık düne göre çok daha büyük değil miyim?’” Sonunda 6 Ekim 1779 tarihi geldi: “Büyük gün. Valois Dükü altı yaşında. Bize sürekli o gün sabah 4’te uyanıp hepimize 6 yaşında olduğunu haber vereceğini söylüyordu ve gerçekten de uyandı...” 17. yüzyılın başında veliaht, doğduğu saat olan 22.45’ten önce uyumak istemiyordu. Kader ânu karşısında aynı fetişizmin bir sonraki yüzyılda da ortaya çıkması, bu ayrıcalıklı çevrede, çocukların doğum günlerine yönelik özel davranışların uzun sürede bir kuşaktan diğerine geçip geçmediği varsayımını gündeme getiriyor. 3 Temmuz 1780’de bu defa sevinme sırası küçük kardeşe gelmişti: “Nihayet beş yaşında olduğu için sevinçten sarhoş gibiydi.” O sırada sahneye *Maman beau* (çocukların babalarının eski mürebbiyesi Rochambeau Markizi’nin takma adı) girdi. *Maman beau* 1745’te “Orléans Dükü’nün doğumunun kutlandığı gün söylenen eski şarkıları hatırlıyordu.” Şu andaki mürebbiye yardımcısı Madame Desroys ile birlikte gelmiş, günün kahramanını “öpmüş, çiçeklerden yapılma bir taç takmış, şarkı söylemişti.” Doğum gününden sadece bahsedilmekle yetinilmez: Ciddi bir şekilde ritüelleşmeye başlar. Sonraki 5 Ekim’de (1780), “*Maman beau* yarın 7 yaşını dolduracak olan Mr (Monsenyör) de Valois’nun doğum yıldönümü için şarkılar yazdı ve yazdırdı.” Kardeşi ona “saygı” ve “sevgi” dolu dizeler okudu. Ertesi

* Aziz’in adı *Bruno* ile kahverengi ve esmer anlamındaki *brun* kelimesi arasındaki ilişkiye dayanarak. (ç.n.)

sabah kalkınca aynı şeyler tekrarlandı ve kutlama sonraki gün de sürdü: “Dans edildi ve *Maman beau*’nun düzenlediği bir rondo dansı yapıldı. [...] Prieur (manastır yöneticisi din adamı) ihtiyar köylü kadın kılığına girerek kendi yazdığı rondodan dörtlükler söyledi. [...] Mr de Valois bu sevgi gösterileri karşısında o kadar heyecanlandı, öyle duygulandı ki ağlamaya başladı ve gözyaşlarına boğuldu.” 1781’de, sırasıyla altı ve sekiz yaşını bitiren iki kardeş için aynı törenler tekrarlandı; Valois Dükü bir kere daha, “doğduğu saatte, sabahın dördünde uyanmış” gibi yaptı.

Fransız Devrimi, mutfağı olduğu gibi doğum gününü de mi demokratikleştirdi? Romantizm aile içi küçük şölen ve günün kahramanı olan çocuğa edilen iltifatlar aracılığıyla duyguları yüceltti mi? Sahte sürekliliklere, teleolojik bir tarih kavrayışına dayanarak *a posteriori* varsayılan “ilerlemelerden” kaçınalım. Bu ana kadar, bir rol oynamış olsalar bile hiçbir etkene, ne Protestanlığa ne de “bireyciliğin ilerlemesine” ayrıcalık tanıdım: Ancak belgelerin –doğum günü meselesine çoğu tarihçinin önem vermemesi nedeniyle yorumlanması daha da zorlaşan belgelerin– izin verdiği gözlemlerin boşluklarla dolu ve büyük ölçüde tesadüfi niteliği insanı temkinli davranmaya itiyor. Tarihsel bir evrimi bütün olguları dikkate alarak yargılamak için, konuyla ilgili asgari ölçüde araştırma yapılmış olması gerekir, oysa burada durum böyle değil. Dolayısıyla esas olan sorular sormaktır: 19. yüzyılda sayıları artan romanları ve günlükleri yeniden okuduğumuzda, boşlukları dolduracak ve analizi inceleyecek kadar malzeme bulamazsak şaşarım.

18. yüzyılın sonunda, 1793’te henüz 12 yaşında olan Otto van Eck’in tuttuğu günlükten André Corbin sayesinde haberdar oldum.¹⁰⁴ Çocuk, annesiyle babasının yıldönümü için bir şiir yazmıştı. Ancak 19 Şubat 1793’te, hem kendisi hem de aile, annesinin doğum gününü unuttu. Ertesi gün hatırlayarak özür diledi. Sonraki yıl 12 Kasım’da, kız kardeşlerinin aksine, aynı şekilde bu sefer babasının doğum gününü unuttu ve sonradan özür diledi. Doğum günleri karmaşık bir törenle kutlanmadığı için daha kolay unutuluyordu; herhangi bir armağan verilmiyor, günün gidişatını değiştiren hiçbir şey olmuyordu. Çocuk pişman olmuşa benziyordu, sonunda 1795’te kolları sıvayarak annesinin doğum günü için havai fişekler fırlattı, bu da kadını çok korkuttu. Özellikle çocuklar için bu

günün bir bayram özelliği yoktu: Çocuğu o güne kadar esirgeyen Tanrı'ya din-darca şükretmek için vesile oluyordu daha çok. Otto ancak 19 yaşına geldiğinde doğum günü kutlandı.

Johann Wolfgang Goethe'nin (1749-1832) durumu üzerinde ender bir çalış-ma sayesinde durabiliyorum.¹⁰⁵ Ama acaba onun örneği tek miydi? Yoksa şö-hreti sayesinde bir akım başlatarak yeni bir uygulamanın temelini mi atmıştı? Yazar, kendi söylediğine göre, 28 Ağustos 1759'da "öğleyin, saat 12'yi çalarken, mutlu bir burç kavuşumu sırasında" dünyaya gelmişti. "Güneş Başak Burcu'n-daydı, Jüpiter ve Venüs dostça kavuşuyordu; Satürn ve Mars'ın durumu da ay-nıydı; yalnızca Dolunay ışığını yansıtıyordu, üstelik gezegen saatine giriyordu. [...]” Yani ortaçağın sonundan beri alışık olduğumuz astrolojik model burada da etkisini gösteriyordu. Ancak burada söz konusu olan, yıldızların gücüne du-yulan inanç değildi, Goethe'nin arkadaşı Schiller ile paylaştığı bir entelektüel meraktan ibaretti. Tarih ve saat konusundaki sayısal kesinlik dikkat çekiciydi: Goethe yıllar boyunca bu kesinlikten uzaklaşmayacaktı. Yalnızca bazı yapıtlar-ının yıldönümlerine (*Die Wahlverwandschaften* [Gönül Yakınlıkları], *Wilhelm Meisters Lehrjahre* [Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları])¹⁰⁶ dikkat etmekle kal-mayacak, her yıl kendi doğum günü de, geleceği "öngörmek" için değil, geç-miş yılın bilançosunu çıkarmak için bir vesile olacaktı. Bunu *Tagebuch*'unda ve ciltler dolusu yazışmalarında açıklıyordu. Doğum günü, yakınlarıyla iletişime geçmesini, olayın önce kişisel ve mahrem, sonra da –şöhreti arttığı oranda bü-yüyen– kamusal bir yankı uyandırmasını sağlayacaktı. Doğum gününden ilk kez babasının hesap defterinde söz ediliyordu; o sırada Johnn Wolfgang henüz altı yaşındaydı: 1754'te babası ona 20 kreutzer' değerinde bir "salyangoz"¹⁰⁷ armağan etmişti; 1755'teki armağanı aynı fiyatta bir bretzel", 1762'de (o sırada 13 yaşındaydı) 24 kreutzer değerinde bir bretzeldi. Üç yıl sonra 16 yaşındayken bretzel'in fiyatı 40 kreutzer'e çıkmıştı. Yedi Yıl Savaşları'nın yarattığı enflasyon armağanın fiyatını da etkilemişti...

Daha sonra doğum gününü babası değil, Goethe'nin kendisi kaleme almaya başladı: 1767'de kız kardeşine *her yıl* doğum gününü vesile ederek önceki yılın

* Almanya ve Avusturya'da kullanılan madeni para. (ç.n.)

** Fiyonk şeklinde tuzlu Alman simidi. (ç.n.)

bilançosunu çıkardığını yazdı; 1768'de Leipzig'de okurken, ilk kez doğum gününde anne babasının yanında olmadığını not etti; 1770'te bu kez Strasbourg'da durum aynıydı (gerçi sevgilisi Friedericke Brion ile teselli bulmuştu); 1774'te 25 yaşındayken yasal olarak rüştünü ispat edişini arkadaşlarıyla kutladı; artık olay yalnızca bireysel değil kamusal ve kutlanıyordu. Bu evrim 1775'te Grandük Karl August'un danışmanı olarak Weimar'a yerleşmesinden sonra da devam etti. Grandük 28 Ağustos 1777'de Goethe'nin doğum günü için verilen şölene katıldı; üstelik tarihlerin yakınlığı filozof Herder'in (25 Ağustos), Herder'in oğlunun (Goethe gibi 28 Ağustos), Grandük'ün (3 Eylül) ve şair Wieland'ın (5 Eylül) doğum günlerinin aynı anda kutlanmasını sağlıyordu. Doğum günlerinin böyle aynı zamana denk gelmesi Saschen-Weimar Sarayı'nda her yaz bir şölen döneminin yaşanmasına bile yol açtı! 1779'da Goethe artık "hayatının yarısında" olduğuna hükmetti, otuz yaşındaydı, birkaç ay farkla Matthäus Schwarz'ın bütün gerçekliğiyle önden ve arkadan çıplak bedeninin resmini yaptırdığı zaman olduğu yaşıyordu. Sonra, 1780 ile 1790 arasında doğum gününden söz etmediği tek bir yıl bile geçmedi, bu arada ritüel gitgide geliyordu: Doğum günü pastası da bu yıllarda ilk kez ortaya çıktı; Goethe doğum günlerini kutlamak için Herder'e ve Grandük Karl August'a şiirler (*Widmungsgedichte*) yazdı; 1784'te kendisi için ışık oyunları ve havai fişek gösterileri düzenlendi.

Ne kaplıca gezileri (1785'te Karlsbad, 1787'de Roma) ne de dönemin siyasal ve askeri çalkantıları bu ritüeli aksattı. 1802'de kendisine "53 mumlu bir pasta" yapıldı. Napoléon imparatorluğunun çöküşü ve Almanya'da ulusal duyarlılığın yükselişi, kutlamanın kamusal özelliğini daha da arttırdı: 1815'te Goethe'ye defne dallarından bir taç, 1818'de Légion d'Honneur nişanı verildi, 1819'da bütün Almanya onun doğum gününü kutladı. 75. doğum günü 1824'te Weimar'daki Grand Hotel'de kutlandı. 1826'da Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm, Goethe'nin doğum gününün kraliyet ailesi üyelerininkinden daha gösterişli kutlanmamasını emretti! Ancak Bavyera Kralı Ludwig bir muzırlık yaptı, ertesi yıl Goethe'yi kişisel olarak ziyaret edip ona Bavyera krallığının Liyakat Nişanı'nı verdi... 1829'da, ölümünden üç yıl önce, Goethe'nin doğum günü Almanya dışında da kutlandı ve Fransız heykeltıraş David d'Angers yazarın ünlü büstünü bu vesileyle yaptı.¹⁰⁸

Şekil 27
Philippe de Champaigne, *Les enfants
de Habert de Montmort* (Hubert de
Monmort'un Çocukları), 1649, Reims Kenti
Güzel Sanatlar Müzesi.

SONUÇ

Başta Marcel Mauss olmak üzere sosyoloji ve antropolojinin kurucularının, toplumsal ritimlerin temel karakteri, bunların bireysel yaşamın ritimleriyle olan bağı, her ikisinin “bireyselleştirme” işlevi (Pascal Michon) konusunda sorduğu sorudan hareketle, bir toplumun zamanı ölçme, bölme, kullanma, nakte çevirme biçimlerinin ötesinde, bu tür olguların tarihselliğini, mekân ve zamanda yok edilemez farklılıklarını vurgulamak bana önemli gibi geliyor.

Doğum günü örneğinin gösterdiği gibi, belli bir ritme bağlı zamansal biçimler ancak çok uzun sürede anlaşılabilir; şu veya bu olgunun yüzyıllar boyunca (burada 5. ve 15. yüzyıllar arasındaki) *yokluğu*, başka dönemlerdeki *varlığı* (antikçağ, modern çağ) kadar açıklanmaya muhtaçtır. Doğası, biçimi ve işlevi zaman içinde değişen bir olgunun çok önemli bir tarihsel *işaret* olarak yokluğu, önceki ya da sonraki varlığının anlamını aydınlatır: Antik ve pagan dönemde doğum günü özel ve kamusal nitelikte bir dini ayin gibi algılanmış, Hristiyanlık tarafından da bu nedenle reddedilmişti; modern doğum günü ise ortaçağda vaftizi bir “yeniden doğuş”, azizlerin yortularını da kutsallık duygusuyla ya da daha iyisi din adına şehit düşerek ölmek suretiyle “gerçek yaşama doğma”nın hatırlatıcısı olarak gören Hristiyan geleneğinden kurtulduğu ölçüde ortaya çıktı.

Doğum gününün *dinen* kutlanmasına yer yoktu. İçerikteki bu değişikliğe ritimdeki değişiklik eşlik etti: Kilisenin takvim yılına dayalı, dini bayramların ve ölülerin *memoria*’sını destekleyen dairesel zamanın egemenliğinden sonra,

yılları olduğu gibi tekrar etmek yerine *biriktiren* [capitaliser] çizgisel bir zaman geldi. Opicinus de Canistris'in dairesel diyagramıyla Matthäus Schwarz'ın resimlerinin çizgisel sırası arasındaki tezat bu açıdan aydınlatıcıdır.

Özetle, günümüzde her yıl yakınlarımız ya da kendimiz için pastayla, mumlarla, hediyelerle ve “iyi yıl” dilekleriyle kutladığımız doğum günü epey yeni bir olgudur: 1802'de Goethe'nin doğum günü pastasındaki elli üç mumu *terminus ad quem* (bitiş noktası) kabul ettim.

Ancak doğum günü kutlaması aynı zamanda çok eskidir; eğer olgunun çok yavaş ilerleyen gelişimini düşünürsek, zaman, bireysel kimlik, insanın kendisinin, yaşının, bedeninin ve ölümün kaçınılmaz yakınlığının bilincine varması gibi önemli sorunlarla yüzleşen bir kültürün uzun sürede gerçekleşen seçimlerini ortaya koyar.

SEÇME KAYNAKÇA

Bu kitap, bugüne değin tarihçilerin umursamadığı bir konuya, bireylerin doğdukları günü kutlamasının tarihine ışık tutması bakımından bir ilk. Eldeki kaynakça da ister istemez kısa. Philippe Ariès'in anıtsal yapıtı gibi büyük bir klasik çalışmanın bu konu hakkında tek kelime etmemiş olması da dikkat çekici:

Ariès, Philippe, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris, Seuil, 1973.

Buna karşılık, çocuk psikolojisi ve sosyolojisi alanında, konuya kıyısından köşesinden değinen, ancak tarihsel derinlikten uzak, sadece çağdaş bir perspektiften bakan çalışmalar vardır. Bunların arasında en zengin olanları:

Sirota, Régine, "Les civilités de l'enfance contemporaine. L'anniversaire et le déchiffrement d'une configuration", *Education et Sociétés*, uluslararası sosyoloji ve eğitim dergisi, "Sociologie de l'enfance, 2", Paris / Brüksel, De Boeck, no 3, 1999, I, s. 31-54.

Bu çalışma, doğum gününün çocuğun sosyalleşme yönünde tamamen kendi çabasıyla gerçekleştirdiği ilk eylem olduğunu gösterir: Doğum günü kutlamasına sınıf arkadaşlarından hangisini çağırıp hangisini çağırmayacağına çocuğun kendisi karar verir.

Helson, Christian, *Petite psychologie de l'anniversaire*, Paris, Dunod, 2007.

Anma kutlamalarının çok geniş döngüsü içinde doğum gününe de yer veren bir sentez kitabı; tarihsel plan bakımından çalışma imadan öteye geçemiyor.

Bir çalışmadan daha söz etmek gerekir ama özgün bir bilimsel çalışmaya yakışmayan bayağılaştırmalara kaçıyor:

Lebrun, Françoise, *Le livre de l'anniversaire*, Paris, Robert Laffont, 1987.

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Şekil 1** © Staatsgalerie Augsburg, Schätzler-Palais.
- Şekil 2, 3, 4** © Besitzvermerk / Herzog Anton Ulrich-Museums Braunschweig, Kunstmuseum des Landes Niedersachsen Fotona-
chweis: Museumsfoto Bernd Peter Keise.
- Şekil 5, 6** © Clichés BnF.
- Şekil 7-19** © Besitzvermerk / Herzog Anton Ulrich-Museums Braunschweig, Kunstmuseum des Landes Niedersachsen Fotona-
chweis: Museumsfoto Bernd Peter Keise.
- Şekil 20** Özel Koleksiyon, D.R.
- Şekil 21** © Cliché IRHT-CNRS, Psautier d'Ingeburge, ms 1695, fol. 5 vº,
Chantilly, Musée Condé.
- Şekil 22** Özel Koleksiyon, D.R.
- Şekil 23** © Clichés IRHT-CNRS, Compost et Kalendrier des Bergiers,
1493, Bibliothèque municipale d'Angers.
- Şekil 24** © ms 264, fol. 239, Bodleian Library, University of Oxford.
- Şekil 25** Özel Koleksiyon, D.R.

- Şekil 26** © ms 164, f. 168v, St John Baptist College'in üyesi ve başkanının izniyle, University of Oxford.
- Şekil 27** Dépôt du Louvre MNR 591 © Reims, Musée des Beaux-arts, fotoğraf: C. Devleeschauwer.

NOTLAR

- 1 Émile Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie*, Paris, PUF, [1912] 1968, s. 631 ve 618.
- 2 Marcel Mauss, Henri Hubert, *Mélanges d'histoire des religions*, Paris, Félix Alcan, [1909] 1929, s. 195 (vurgu bana ait).
- 3 Marcel Mauss, "Essai sur les variations saisonnières des sociétés eskimos. Étude de morphologie sociale", makale şu kitapta da mevcut: *Sociologie et anthropologie*, giriş Claude Lévi-Strauss, Paris, PUF, 1968, s. 389-477.
- 4 Eviatar Zerubavel, *Hidden Rhythms. Schedules and Calendars in Social Life*, Chicago/Londra, The University of Chicago Press, 1981. Edward T. Hall, *La danse de la vie. Temps culturel, temps vécu*, Paris, Le Seuil, [1983] 1984. Alfred Gell, *The anthropology of time. Cultural construction of temporal maps and images*, Oxford/Berkeley, Berg, 1992.
- 5 Pascal Michon, *Rythmes, pouvoir, mondialisation*, Paris, PUF, kol. "Pratiques théoriques", 2005. Jean-Claude Schmitt, *Les Rythmes au Moyen Âge*, Gallimard, 2016.
- 6 Philippe Ariès, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris, Le Seuil, 1973. Yazar bu konudaki kaynaklardan haberdar olmasına rağmen doğum gününden söz etmez. Françoise Lebrun'un geniş bir kitleye seslenen, güzel resimlerle süslü kitabı *Le livre de l'anniversaire* (Paris, Robert Laffont, 1987) farklıdır ve yararlı bilgiler verir.

- 7 Arnold van Gennep, *Manuel de folklore français contemporain*, III. cilt, Paris, A. et J. Picard, 1937, s. 25. Yazar "Bölgesel Anketler" bölümünde "Hayattaki İlişkiler" başlığı altında "Aile" üzerine sorular sormayı öngörüyordu; "Aile"nin altbaşlıkları "Aile kutlamaları. Doğum günleri. Evliliğin gümüş yıldönümü. Dilekler. Armağanlar" olarak sıralanmıştı. Bu yapıtı bilgece yorumlayan Nicole Belmont benim edindiğim izlenimi doğrulamaktadır. Kitabın kategorilerini Roger Vaitier *Le folklore pendant la guerre de Cent Ans d'après les lettres de rémission du Trésor des Chartes* (Paris, Guénégand, 1965) adlı kitabında kullanmıştır, ancak bu kitapta ilgili konu hakkında hiçbir bilgi bulunmaz: Nedeni daha sonra anlaşılacaktır. Ayrıca bkz. Eduard Hoffmann-Krayer ve Hans Bächtold-Stäubli (der.), *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Berlin/Leipzig, Walter de Gruyter, 1930-1931, "Geburtstag". Burada doğum günü için "halk bu konuyla pek ilgilenmez" denilmektedir.
- 8 Régine Sirota, "Les civilités de l'enfance contemporaine. L'anniversaire et le déchiffrement d'une configuration", *Éducation et Sociétés. Revue internationale de sociologie de l'éducation*, "Sociologie de l'enfance 2", Paris / Bruxelles, De Boeck, n° 3, 1999, 1, s. 31-54. O tarihten sonra Christian Heslon'un *Petite psychologie de l'anniversaire* (Paris, Dunod, 2007) adlı kitabı yayımlanmıştır. Bu kitabın konusu bireylerin doğum yıldönümlerini aşmakta ve genel olarak anmaların zamansal ritimleri üzerinde durmaktadır. Tarihsel açıdan yazar konuyu hızla gözden geçirir ama kitap yine de günümüzün kültürel alışkanlıklarının anlaşılması bakımından çok ilginçtir.
- 9 Söz yazarı Jacques Larue, beste Louiguy.
- 10 Bu şarkının söz yazarı ve bestecisi iki kız kardeştir, Mildred J. Hill ve Patty Smith Hill, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında Kentucky'de okul öğretmeniydiler. Bu bilgileri borçlu olduğum Nadine Cretin'e çok teşekkür ederim. Bkz. <http://www.snopes.com/music/songs/birthday.asp>
- 11 Kendi kişisel gözlemlerim (Mayıs 2013) haricinde, Yonsei Üniversitesi'nden (Seul) meslektaşım Dr. Lee-Hye-Min'in dostça paylaştığı bilgileri temel aldım.
- 12 Christiane Klapisch-Zuber, *La maison et le nom. Stratégies et rituels dans l'Italie de la Renaissance*, Paris, Éditions de l'EHESS, 1990 (burada hiçbir doğum gününden söz edilmez).

- 13 Pierre Monnet, *Les Rohrbach de Francfort. Pouvoirs, affaires et parenté à l'aube de la Renaissance allemande*, Genève, Droz, 1997.
- 14 August Fink, *Die Schwarzschen Trachtenbücher*, Berlin, Deutscher Verein für Kunstwissenschaft, 1963. Önceleri Wolffenbüttel'de 58. 5 Aug. 8° et 8. 10 Aug. 4° kodlarıyla saklanan iki elyazması bugün Braunschweig'da Herzog Anton Ulrich-Museum'da bulunmaktadır.
- 15 Philippe Braunstein, *Un banquier mis à nu. Autobiographie de Matthäus Schwarz, bourgeois d'Augsbourg*, Paris, Gallimard, 1992. Bu, doğrudan incelediğim, ms. Paris, BNF ALL. 211'de (183x110 mm, 72 ff.) bulunan 137 resimden 96'sını içerir. Almancadan Fransızcaya yapılan çeviriler için mümkün mertebe bu baskıdan yararlandım. Vinan Denon'un 1806'da Paris'e getirdiği elyazması ancak 1815'te geri verilmişti. Burada söz konusu olan, Wolffenbüttel'deki Herzog Bibliothek'de 58. 5 Aug. 8° koduyla bulunan özgün elyazmasının Hannoverli Sophie (Sophie von Hannover) için yapılmış 1704 tarihli bir kopyasıdır. Parşömen üzerindeki minyatürlerin yanıltıcı görünmesinin nedeni, paleografinin 16. yüzyıldan belirgin biçimde farklı olmasıdır.
- 16 Valentin Gröbner, "Die Kleider des Körpers des Kaufmanns. Zum 'Trachtenbuch' eines Augsburger Bürgers im 16. Jahrhundert", *Zeitschrift für Historische Forschung*, cilt 25, no 3, 1998, s. 323-358.
- 17 Almanya'da pek çok hesap defteri günümüze kadar geldi, ancak "Kıyafet-nameler" enderdir. Bir başka örnek: Christoph Weiditz, *Das Trachtenbuch des Christoph Weiditz, von seinen Reisen nach Spanien (1529) und den Niederlanden (1531/32), nach der in der Bibliothek des Germanischen National Museums zu Nürnberg aufbewahrten Handschrift*, der. Theodor Hampe, Berlin/Leipzig, W. De Gruyter, 1927.
- 18 *Das Gebetbuch des Matthäus Schwarz*, hg. von Georg Habich, Münih, Königliche Bayerische Akademie der Wissenschaften, 1910.
- 19 Berlin'deki Staatsbibliothek'in Kupferstichkabinet'tinde (devlet kütüphanesinin baskı galerisinde) saklanmaktadır. Burada verdiğimiz illüstrasyon daha önceden kalmadır. Krş. Şekil 1.
- 20 Bana yazdığı 16 Aralık 2006 tarihli bir mektupta "Astroloji doğum günlerine duyulan bilimsel (asla toplumsal değil) ilgiyi haklı çıkarır, bu sadece 'yılın dönümü' (*révolution de l'année*) kavramının çok dar alanı için geçerlidir. Gü-

neş bir yıl sonra (elbette yıldan yıla) doğum sırasındaki konumuna aynen geri döner, bu olay da eksi artı birkaç saat farkla takvimin bir yılında meydana gelir,” diyerek beni onaylayan Emmanuel Poulle’a teşekkür ederim. Doğum gününe astrolojik inançlardan bağımsız olarak dikkat edilip edilmesindeki “toplumsal” etkenleri ayırt etmek çok önemlidir, benim çabamı da haklı çıkarır.

- 21 Jean-Patrice Boudet, *Entre science et nigromance. Astrologie, divination et magie dans l’Occident médiéval (XIIe-XVe siècle)*, Paris, Publications de la Sorbonne, 2006, s. 297.
- 22 Londra, British Library, Sloane ms. 428, f. 126v. Şu kitapta yayımlanmıştır: Sophie Page, *Astrology in Medieval Manuscripts*, Londra, The British Library, 2002, s. 33-35, ill. 24.
- 23 Jean-Patrice Boudet, *Entre science et nigromance...*, a.g.y., s. 283 vd.
- 24 *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis*, der. M. Chibnall, Oxford, 1972-1978, cilt III, lib. V, s. 6-9. Fransızca çeviriyi aktaran Patrick Gilli, *Former, enseigner, éduquer dans l’Occident médiéval, 1100-1450*, I, Paris, SEDES, 1999, s. 22.
- 25 Salimbene de Adam de Parme, *Chronique*, Latince metnin G. Scali-a’nın hazırladığı edisyonundan çeviren, giriş ve notlar Gisèle Besson ve Michèle Brossard-Dandré, önsöz Jean-Claude Schmitt, Paris, Honoré Champion, 2016, cilt 1, s. 108-109. Ayrıca bkz. Olivier Guyotjeannin, *Salimbene de Adam, un chroniqueur franciscain*, Turnhout, Brepols, 1995, s. 115.
- 26 *Vie de Charles IV de Luxembourg*, çev. ve der. Pierre Monnet ve Jean-Claude Schmitt, Paris, Les Belles Lettres, 2010, s. 18-19.
- 27 Lukas Wolfinger, *Die Herrschaftsinzenierung Rudolfs IV. von Österreich*, Köln, Böhlau Verlag, 2012. Bu referansı Düsseldorf Üniversitesi’nden Prof. Eva Schlotheuber’e borçluyum.
- 28 Emmanuel Poulle, “Depuis quand connaît-on les dates de naissance?”, *Astronomie planétaire au Moyen Âge latin* içinde, Aldeshot, Variorum Reprint, 1996, X, s. 1-9.
- 29 Jacques Le Goff, *Saint Louis*, Paris, Gallimard, 1996, s. 31-35.
- 30 A.g.y., s. 33. Başka bir örnek: 14. yüzyılda vakanüvis Nicolas Trivet, bilgin Alexandre Nequam’ın (1157-1217) “Eylül 1157’de” İngiltere Kralı I. Richard

ile “aynı gün” doğduğunu yazar. Alexandre Nequam’ın Hodierna adlı anesi güya iki çocuğa aynı anda süt vermiştir. Gelenek daha geç tarihte doğmuştur, gün belirtilmez ve doğum gününün de sözü edilmez. Bkz. Richard W. Hunt, *The Schools and the Cloister: the Life and Writings of Alexander Nequam (1157-1217)*, Oxford, Clarendon Press, 1984. Bu referans için Paul Saenger’e teşekkür ederim.

- 31 Claude Gauvard, “*De grâce especial*”. *Crime, État et société à la fin du Moyen Âge*, Paris, Publications de la Sorbonne, cilt 1, s. 348-354 (“Une imprécision volontaire”). Burada şöyle yazar: “Ortaçağın sonunda, insanın yaşını belirtmesi doğal bir eylem olmaktan uzaktı: Uyrukların hafızası devlet gereklerinin zorlamasıyla canlandı. Dolayısıyla bundan sonraki akıl yürütmenin takip edeceği soru, insanların yaşlarını bilip bilmemesi değil, hangi amaçla yaşlarını belirtmeye itildikleridir.” Yazar, gençliğin (15-20 yaş arasındakiler “genç çocuk” olarak kabul ediliyordu) hafifletici bir neden olarak görüldüğünü söyler; suçluların yaşlarını küçültmeye çalışmasının nedeni budur.
- 32 Du Cange ve J.F. Niermeyer’in Latince sözlüklerinde “anniversarius”, “anniversarium”, “natale”, “dies natalis”, “natalicius” ve Eski Fransızca için de F. Godefroy’nun sözlüğünde “anniversaille”, “aniversel” kelimelerine özellikle bakınız. Fransızca sözlük *Trésor de la langue française*’in “anniversaire” maddesinin etimoloji bölümünde Eski Fransızca ilk örneklerden biri olarak Benoit’nun *Roman de Troie* adlı eserinin 17.457. dizesi verilir; burada kelime ölüm yıldönümü anlamında kullanılmıştır. Almanca için de aynı gözlemler yapılabilir: bkz. Jacob Grimm ve Wilhelm Grimm’in Almanca sözlüğü *Deutsches Wörterbuch*’da (Leipzig, 1854-1960) “Geburtstag” kelimesi; burada da 16. yüzyıldan önce kelimenin modern kullanımından söz edilmez.
- 33 Jacques Chiffolleau, *La comptabilité de l’audelà. Les hommes, la mort et la religion dans la région d’Avignon à la fin du Moyen Âge (vers 1320-vers 1480)*, Roma, École française de Rome, 1980. Ayrıca bkz. Michel Lauwers, “Mort(s)”, *Dictionnaire raisonné de l’Occident médiéval* içinde, der. Jacques Le Goff ve Jean-Claude Schmitt, Paris, Fayard, 1999, s. 771-789.
- 34 Bu noktada şu kaynağa gönderme yapıyorum: Jean-Claude Schmitt, *Les revenants. Les vivants et les morts dans l’Occident médiéval*, Paris, Gallimard, 1994.

- 35 Hristiyanlık öncesi antikçağda ve hatta Hristiyan antikçağında doğum yıldönümü, özellikle de hükümdarın doğum günü veya tahta çıkış yıldönümü için bkz. F.J. Dölger vd (der), *Reallexikon für Antike und Christentum*, Stuttgart, A. Hiersemann, 1976, kol. 217-243'de Theodor Klauser'in kaleme aldığı "Geburtstag" maddesi ve Wilhelm Schmidt'in eski kitabı *Geburtstag im Altertum*, Giessen, A. Töpelmann, 1908. Ayrıca bkz. H. Cancik ve H. Schneider (der.), *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*, Stuttgart/Weimar, Metzler, 1998, IV, kol. 843-845: "Geburtstag" ve Jean Leclant (der), *Dictionnaire de l'Antiquité*, Paris, PUF, 2005, s. 122: "Anniversaire". Herodotos doğum yıldönümü kutlamayı "Perslerin âdetleri" arasında sayar ve bu vesileyle düzenlenen şölenin aşırılığını eleştirir: "Onlarda günlerden biri özel törenlerle öne çıkar: herkesin doğum günü. O gün her zamankinden daha bol bir şölen düzenlemek gerektiğini düşünürler..." Hérodote, *L'Enquête*, I, 133, Paris, Gallimard, kol. "La Pléiade", 1964, s. 107. Roma için Yann Dahhaoui bana Plautus'un *Persea* komedisinden bir pasaj aktarmıştı; burada Toxilus adında bir köle kendi doğum günü kutlamasını düzenler: "[Toxilus:] Hoc age, accumbe. Hunc diem suavem / Meum natalem agitemus amoenum" ("İş başına, yerleş. Doğum günümü bir zevk ve neşe günü yapalım"). Plaute, *Persea*, 770, *Comédies*, V, Fransızcaya çeviren ve der. Alfred Ernout, Paris, Les Belles Lettres, 1938, s. 154. Kai Broderson, *Censorinus: über den Geburtstag*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2012.
- 36 Susan K. Roll, "Weihnachten / Weihnachtsfest / Weihnachtspredigt", *Theologische Realienzyklopädie*, 35, 2003, s. 453-468. Bu referansı borçlu olduğum Yann Dahhaoui'ye candan teşekkür ederim.
- 37 Jean-Claude Schmitt, "L'exception corporelle. À propos de l'Assomption corporelle de Marie", *The Mind's Eye. Art and Theological Argument in the Middle Ages* içinde, der. Jeffrey Hamburger ve Anne-Marie Bouché, Princeton, Princeton University Press, 2006, s. 151-185. Marielle Lamy, *L'Immaculée Conception. Étapes et enjeux de la controverse au Moyen Âge (XIIIe-XVe siècle)*, Paris, Institut d'études augustinienes, 2000.
- 38 Th. Klauser'in *Sacramentaire gélasien*'in "Geburstag" maddesinde yazdığına göre, bazı çocuklar için bu modele uygun bir dua formülü bulunuyordu (*oratio in natale genuinum*) ama bu uygulama uzun süreli olmadı ve ne kadar anlamlı olduğu da tartışmalıydı, çünkü bu gerçek bir doğum günü kutlama-

sından çok, çocuk bir yıl boyunca hayatta kaldığı için edilen bir şükran eylemine benziyordu. Zaten doğum günü kutlamalarının tersine sonraki yıllarda tekrarlanmıyordu.

- 39 Françoise Autrand, *Charles V le Sage*, Paris, Fayard, 1994, s. 11-12. Genel olarak bakıldığında, iktidarın önemli girişimlerini kutlamak için özenle seçilmiş dini bayram tarihlerine ve takvime giderek daha fazla dikkat gösterildiği anlaşıyor. Bu girişimler arasında, kralın bir kente girişi, yeni bir tarikatın kuruluşu (örneğin 1352 Hamsin Yortusu'nda Saint-Esprit tarikatının kuruluşu gibi), önemli bir fermanın yayınlanması vb. sayılabilir. Bu konuda bkz. Christian de Merindol'un zengin çalışması, "L'astrologie et les princes de la maison de France à la fin de l'époque médiévale", *L'Astrologie. Hier et aujourd'hui* içinde, der. Jean-Marc Pastré ve Charles Ridoux, Rambures kolokyumu, 16-18 Haziran 2002, Rouen, Publications des Universités de Rouen et du Havre, 2008, s. 115-161 ve özel olarak s. 155-156.
- 40 Françoise Autrand, *Jean de Berry. L'art et le pouvoir*, Paris, Fayard, 2000, s. 29-31.
- 41 Örneğin bkz. Guibert de Nogent: Kendisini bedende ve ruhta "doğurduğu ve yeniden doğurduğu" (*mihi nato et renato*) için Tanrı'ya şükranlarını bildirir. Guibert de Nogent, *Autobiographie*, çev. ve der. Edmond-René Labande, Paris, Les Belles Lettres, 1981, s. 20-21, not 2.
- 42 Jacques Le Goff, *La naissance du purgatoire*, Paris, Gallimard, 1981. Jacques Gelis, *Les enfants des limbes. Morts-nés et parents dans l'Europe chrétienne*, Paris, Louis Audibert, 2006.
- 43 Bernhard Jussen, *Patenschaft und Adoption im frühen Mittelalter. Künstliche Verwandtschaft als soziale Praxis*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1991.
- 44 1106'da Aziz Petrus Günü'nde Hristiyanlığa geçen Yahudi Pedro Alfonso'yu buna örnek gösterebiliriz. Pedro Alfonso'nun vaftiz babalığını Aragon Kralı Alfonso üstlenmişti. İki adını bundan (azizden ve kraldan) almıştı.
- 45 Elbette istisnalar da vardı, bazen bir Zebur kitabının takviminde "hayattan sayfalara" yer verildiği oluyordu: Ünlü Ingeburge (Ingeborg) Zeburu'nda, Fransa Kraliçesi Ingeburge'un annesi ve babası Danimarka Kralı Valdemar ile eşi Kraliçe Sofia'nın anısına yapılan dinsel törenlerden söz edildiği gibi, 27 Temmuz'da Fransızların kazandığı Bouvines zaferi de not edilmişti.

- 46 Guibert de Nogent, a.g.y., s. 20-23. E.-R. Labande'ın yaptığı çeviriyi biraz değiştirdim.
- 47 *Les temps de la vie*, Musée des Arts et Traditions populaires. 24 Şubat-25 Eylül 1995, Frédéric Maguet tarafından kaleme alınmış katalog, Paris, RMN, 1995. Daha yakın bir tarihte, "üçüncü yaş" ve ölüme odaklanmış bir başka çalışma: Andrea von Hülsen-Esch ve Hiltrud Westermann-Angerhausen (der.), *Zum Sterben schön. Alter, Todentanz und Sterbekunst von 1500 bis heute*, Stephanie Knöll'ün yardımcı editörlüğüyle, sergi katalogu, Köln, Museum Schnütgen, 2006.
- 48 Elisabeth Sears, *The Ages of Man. Medieval Interpretation of Life Cycle*, Princeton, Princeton University Press, 1986. John A. Burrow, *The Ages of Man. A Study in Medieval Writing and Thought*, Oxford, Clarendon Press, [1986] 1988. Agostino Paravicini-Bagliani, "Âges de la vie", *Dictionnaire raisonné de l'Occident médiéval* içinde, der. Jacques Le Goff ve Jean-Claude Schmitt, a.g.y., s. 7-19 (ek kaynakça).
- 49 Bu konuda bkz. antropolog Philippe Descola'nun gözlemleri, *Par-delà nature et culture*, Paris, Gallimard, koll. "Bibliothèque des sciences humaines", 2005, s. 282 vd. Yazarın terminolojisini kullanırsak, Avrupa'nın geleneksel Hristiyan kültürü için, eski çağdan kalma natüralist bir eğilimin (Yaradılış) etkili olduğu bir analogiden söz edebiliriz.
- 50 *Le Compost et Calendrier des bergiers: reproduction en fac-similé de l'édition de Guy Marchant (Paris, 1493)*, Pierre Champion'un giriş yazısıyla, Paris, Éditions des Quatre chemins, 1926. Ayrıca bkz. Éditions Siloë'nin yayımladığı yeni baskı, Paris, 1981. Bu yapıtla ilgili olarak: Jean-Patrice Boudet, *Entre science et nigromance*, a.g.y. s. 332 vd.
- 51 Michel Rouche, "Les repas de fête à l'époque carolingienne", *Aliments et société*, 15-17 Ekim 1982 tarihlerinde Centre d'études médiévales de Nice tarafından Denis Menjot'nun yönetiminde düzenlenen Nice kolokyumu ("Ortaçağda Yeme İçme - 1"), Paris, les Belles Lettres, 1984, s. 289; Kel Charles'ın kararı için bkz. 23. not: "altera [die] vero idus junii [13 Haziran] qua constat nos in hoc mundo natum fuisse, quae dies nostrae nativitatis post obitum nostrum in die depositionis nostrae celebratur eodem cultu recolenda." Bu referans için Bayan Nadine Cretin'e teşekkür ederim.

- 52 Marco Polo, *Le Devisement du monde*, Philippe Ménard'ın yayıma hazırladığı eleştirel basım, Cenevre, Droz, 2001-2004, 4 cilt, cilt III, *L'empereur Khoubilai Khan*, der. Jean-Claude Faucon, Danielle Quérue, Monique Santucci, Cenevre, Droz, 2004, s. 78-80 (86. Bölüm).
- 53 Batı'da 1165'ten itibaren elden ele dolaşan efsanevi "Rahip Johannes'in Mektubu" (*Lettre du Prêtre Jean*), doğum gününden söz etmemesine rağmen, rahip kralın babasının yaptırdığı saraya, bir meleğin isteği üzerine *in die nativitatis nostrae* yani "doğduğumuz günde" girdiğini (birinci tekil şahıs olarak) belirtir. Bu metnin bir başka versiyonu, yine *in prima die nativitatis nostrae* yani doğduğumuz ilk gün sarayın önünde camdan bir kilisenin belirlediğinden söz eder. Bkz. Friedrich Zarncke, *Der Priester Johannes*, Leipzig, S. Hirzel, 1879, s. 827-1030 (s. 922 ve not aa.). Bu referansı ve Hz. İsa'nın doğum günüyle bağlantı varsayımını borçlu olduğum Hilário Franco Jr'a burada teşekkür ederim. Doğum gününün her yıl kutlandığı düşüncesiyle hiçbir ilgisi olmayan bu atıflar, ortaçağ edebiyatının ütopyacı ve doğaüstü özelliğine bağlanabilecek, alışık olduğumuz sayılarla ilgili takıntılı coşkuyla ilişkilidir. Bu nedenle Rahip Kral Johannes'in yeryüzündeki cennetin komşusu olan krallığında, "yüz veya bin yaşındaki" her insanın yıkandığında, Hz. İsa'nın ölüm yaşı olan "otuz iki yaşına" geri dönebildiği bir "gençlik çeşmesi" buluruz. Fransızca versiyonunda rahip kral 562 yaşında olduğunu, altı kere çeşmede yıkandığını söyler ama mektubunu bitirirken 507 yaşında olduğunu belirtir. Orijinal versiyonda ise mektubu 51. yaşındayken yazdığını söyler. Dünyanın hayali sınırlarındaki bu Hristiyan kralın Hz. İsa ile özdeşleşmesi belki de bu yaklaşıklık hesaplara yabancı değildir. Kilisenin bir doğum yıldönümünü kutladığı az sayıdaki bayramdan biri olan Hz. İsa'nın Doğumu bayramı 11. yüzyıldan itibaren evrensel kronolojinin *terminus a quo*'suna yani başlangıç noktasına dönüşmüştür (o günden sonra yıllar "Kurtarıcıda tanrısal özle insani özün birleştiği" âna göre tarihlenir). Bkz. Olivier Guyotjeannin ve Benoît-Michel Tock, *"Mos presentis patriae": les styles de changement du millésime dans les actes français (XI.-XVI. siècle)*", *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 157, 1999, s. 41-110.
- 54 Edward E. Evans-Pritchard, *Les Nuer. Description des modes de vie et des institutions politiques d'un peuple nilote* (1937), Paris, Gallimard, kol. "Bibliothèque des sciences humaines", 1969.

- 55 Marco Polo, *Le Devisement du monde*, a.g.y., s. 92-93 (93. Bölüm).
- 56 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başında prensler için hazırlanan, Marco Polo'nun gezileriyle ilgili minyatürlü elyazmalarında, bazen Büyük Kağan'ın doğum gününü gösteren bir minyatüre rastlanır. Bu kutlama başka bayramlarla ilgili resimlerden pek farkı olmayan bir kraliyet şöleni şeklindedir. Bkz. Marco Polo, *Le Devisement du monde*, cilt. III, levha VII, s. 207 (Oxford, Bodleian Library, ms. 264, fol. 239). Ayrıca bkz. Marco Polo. *Le Livre des merveilles*, ms. fr. 2810 de la Bibliothèque nationale de France, François Avril ve Marie-Thérèse Gousset tarafından yayımlanmış tıpkıbasım, Luzern, Faksimile Verlag, 1995-1996.
- 57 Bu kaynaklardan biri, yaklaşık 1330'da Uzakdoğu'ya bir misyoner olarak yolculuk yapmış Fransisken rahibi Orderic de Pordenone'nin anlatısıdır (XXIX. Bölüm), A. van den Wyngaert (der.), *Sinica Franciscana*, cilt I, Floransa, Ad Claras Aquas, 1928, s. 412-495.
- 58 Sözü edilen ilk elyazması Richard Salomon tarafından incelenmiş ve yayımlanmıştır: *Opicinus de Canistris. Weltbild und Bekenntnisse eines avignonesischen Klerikers des 14. Jahrhunderts*, Londra, The Warburg Institute, 1936 (Klaus Reprint, 1969), 2 cilt. Başka desenler ve diyagramlar içeren ikinci elyazması ise Muriel Laharie tarafından bir süre önce incelenmiş, onun editörlüğüyle yayımlanmıştır: *Le journal singulier d'Opicinus de Canistris (1337-vers 1341). Vaticanus latinus 6435*, Vatikan, Vatikan Apostolik Kütüphanesi, 2008, 2 cilt. Sylvain Piron, *Dialectique du monstre. Enquête sur Opicinus de Canistris*, Zones sensibles, 2015.
- 59 R. Salomon, *Opicinus de Canistris...*, a.g.y., "Tableau 20", cilt. I, s. 205-220 ve cilt. II, ill. 20.
- 60 "Sizin *Paenitentiarid*'nüz" deniliyordu (*Paenitentiaria* papalık mahkemelerinden biridir); çünkü yapıt Papa XII. Benoît'ya (XII. Benedictus'a) hitaben kaleme alınmıştı.
- 61 Guy Roux ve Muriel Laharie, *Art et folie au Moyen Âge. Aventures et énigmes d'Opicinus de Canistris (1296-vers 1351)*, Paris, Le Léopard d'Or, 1997.
- 62 Bu tür kaygılar aynı dönemde papaların simya aracılığıyla "ömrü uzatma" isteği duyması gibi başka etkiler de uyandırdı. Agostino Paravicini Bagliani *Le corps du pape*'da (Paris, Le Seuil, [1994] 1997) bu temanın gelişimini

araştırır; söz konusu tema büyük ihtimalle, yukarıda sözünü ettiğimiz, 12. yüzyılda (1177’de III. Alexander de dahil) pek çok papanın dikkate aldığı sözde *Rahip Johannes’in Mektubu’*na bir cevap teşkil ediyordu. Yaklaşık 1243-1254’te Roma’da Papa IV. Innocentius veya İmparator II. Friedrich’e hitaben, iddiaya göre Fransisken bilgini Roger Bacon’ın kaleme aldığı *De retardatione accidentium senectutis* adlı risale elden ele dolaştı. “Ömrü uzatma sorunu ilk kez bilimsel ve deneysel araştırma alanına girdi,” diye yazmıştı yazar: *Regimen sanitatis* (sağlıklı rejim) kuralları uygulanarak beden bozulmasının sonuçları engellenebilirdi.

- 63 Ronald G. Witt, “In the Footsteps of the Ancients”, *The Origins of Humanism from Lovato to Bruni*, Leiden/Boston/Köln, 2000, s. 117-173.
- 64 A.g.y., s. 150.
- 65 Ronald G. Witt, *Hercules at the Crossroads. The Life, Works and Thought of Coluccio Salutati*, Durham (N.C.), Duke University Press, 1983, s. 239. Ayrıca bkz. Elisabeth Crouzet-Pavan, *Renaissances italiennes, 1380-1500*, Paris, Albin Michel, 2007, s. 39.
- 66 Léopold Delisle, *Recherches sur la librairie de Charles V, roi de France (1337-1380)*, Paris, H. Champion, 1907, cilt I, s. 95.
- 67 Christine de Pizan, *Le Livre des Faits et Bonnes Moeurs du roi Charles V le Sage*, çeviren ve sunan Éric Hicks ve Thérèse Moreau, Paris, Stock, 1997, s. 48 (Doğum) ve s. 103 (Kralın azizeye gösterdiği saygı). Christine de Pizan kralın doğumu için “1336 yılının 22 Ocağında, Azize Agnès Günü” diye yazmıştı; bu hata 15. yüzyılın başında bir kralın bile ne zaman doğduyuyla ilgili belirsizliklerin devam ettiğini gösteriyor. Kraliyet sarayının esas aldığı eski Paskalya takvimine göre Ocak 1336 tarihi, yeni takvimle 1 Ocak 1337 tarihine denk geliyor.
- 68 Kral V. Charles astrolojiye çok merak duyuyordu, ancak doğduğu güne duyduğu ilgi bu meraktan kaynaklanmışa benzemiyor.
- 69 Bunu önce Roland Delachenal, sonra da Françoise Autrand kanıtladı: *Charles V le Sage*, a.g.y., s. 12.
- 70 Jules Labarte, *Inventaire du mobilier de Charles V roi de France*, Paris, Imprimerie Nationale, 1879, s. 80, no 495. “Azize Agnès resimleri” için bkz. a.g.y., s. 47, no 174 (Meryem ve Azize Agnès resimlerinin bulunduğu, *tabernacle de-*

nilen, kutsal eşyaların bulunduğu süslü kutu), s. 116, no 865 (Aziz Yuhanna ve Azize Agnès ile birlikte Meryem'in bir resmi), s. 121, no 907 (Azize Agnès'in yaşamından görüntülerin bezendiği altın yaldızlı gümüş bir sütun kaidesi).

- 71 Jules Guiffrey, *Inventaires de Jean, duc de Berry (1401-1416)*, Paris, E. Le Roux, 1894-1896, 2 cilt.
- 72 Ağabeyinden 36 yıl sonra, 15 Haziran 1416'da öldü.
- 73 Françoise Autrand, *Jean de Berry*, a.g.y., s. 9. Jean de Berry, *Belles Heures* (1402-1409) adlı ünlü minyatürlü elyazmasının yan yana açılan iki sayfasını kaplayan bir resim yaptırmıştı. Bu resimde kendisi, Çocuklu Meryem, Aziz André ve Vaftizci Yahya karşısında dua ederken görülür. Bkz. Charlotte Denoël, *Saint André. Culte et iconographie en France (Ve-XVe siècle)*, Paris, École des Chartes, 2004, şekil 47.
- 74 1 Ocak armağanları dışında, diğer armağanların tarihleri birbirinden çok farklıdır. Örneğin 18 Ocak 1401 (s. 174, no 662), 2 Şubat 1402 (s. 174, no 663), 11 Şubat 1401 (s. 158, no 592), 12 Şubat 1401 (s. 178, no 675), 18 Şubat 1402 (s. 69, no 192), 29 Mart 1404 (s. 177, no 670), 9 Nisan 1409 (s. 181, no 684), 7 Mayıs 1415 (s. 317, no 1187), 17 Mayıs 1411 (s. 104, no 354), 18 Mayıs –yıl belirtilmemiş– (s. 307, no 1152), 21 Haziran 1402 (s. 131, no 437), 13 Temmuz 1414 (s. 317, no 1185), 9 Ağustos 1415 (s. 318, no 1193), 17 Ağustos 1415 (s. 317, no 1186), 23 Ağustos 1423 (s. 316, no 1181), 14 Eylül 1413 (s. 300, no 1128), 17 Eylül 1413 (s. 323, no 1209), 21 Ekim 1409 (s. 181, no 695), 25 Ekim 1414 (s. 301, no 1129), 28 Ekim 1408 (s. 141, no 469), Kasım 1404 –gün belirtilmemiş– (s. 159, no 594), Kasım 1410 –gün ve yıl belirtilmemiş– (s. 133, no 447), 16 Aralık 1405 (s. 160, no 598-599), 18 Aralık 1406 (s. 131, no 436).
- 75 A.g.y., s. 69, no 193.
- 76 Özellikle Protestanlığa geçen “meistersinger” (çalgı ve şarkı ustası) Hans Sachs'ın (1494-1576) durumunu incelemek gerekir. Christian Heslon *Petite psychologie de l'anniversaire*'de (a.g.y., s. 20) “doğum gününün itibarının Protestan Reformu tarafından iade edildiğini” söylemektedir. Bana göre bu kadar kesin konuşmak doğru değildir.
- 77 Yaşlı Thomas Platter'in (1499[?]-1582) Montpellier tıp okulunda eğitim gören, sonra da Basel'de tıp hocası olan ilk eşinden oğlu Félix Platter (1536-1614) ile ikinci eşinden oğlu Genç Thomas Platter'i (1574-1628) birbirinden ayırt

etmek gerekir. Genç Thomas Platter de Montpellier’de okumuş, sonra İspanya, İngiltere ve Felemenk’e yolculuklar yapmıştır. Bkz. Thomas Platter, *Autobiographie*, Fransızcaya çeviren ve sunan Marie Helmer, Paris, Armand Colin, kol. “Cahiers des Annales”, 22. cilt, 1964; Emmanuel Le Roy Ladurie (der.), *Le siècle des Platter, 1499-1628*, cilt 1, *Le mendiant et le professeur*, Paris, Fayard, 1995.

- 78 Félix Platter, *Tagebuch (Lebensbeschreibung)*, 1536-1567, der. Valentin Lötscher, Basel/Stuttgart, Schwabe Verlag, 1976, s. 9. Félix’in günlüğü (1536-1614) üvey kardeşi Genç Thomas’ın günlüğüne (1574-1628) göre daha fazla öznel gözlem içerir. Genç Thomas her şeyden önce büyük bir seyyahı. Bkz. Emmanuel Le Roy Ladurie (der.), *Le siècle des Platter*, cilt. 2, *Le voyage de Thomas Platter, 1595-1599*, Paris, Fayard, 2000 ve cilt 3, *L’Europe de Thomas Platter. France, Angleterre, Pays-Bas, 1599-1600*, Paris, Fayard, 2006.
- 79 Félix Platter, *Tagebuch*, a.g.y., s. 49-50.
- 80 A.g.y., s. 54.
- 81 A.g.y., s. 55.
- 82 A.g.y., s. 56.
- 83 A.g.y., s. 57.
- 84 A.g.y., s. 58: “Was ich weiter in gemeltem 40 und 41 jar, auch hernoch in meiner kintheit firnemlich zü gedragen, so ich noch in gedehnuss habe, will ich von den lengsten meiner gedanken an gerechnet, will die jar unnd zeit mir nit allen eigentlich bekannt, doch so ich die gwis weis, darzü setzen will nach und nach verzeichnen.”
- 85 Madeleine Foisil (der.), *Journal de Jean Héroard*, önsöz Pierre Chaunu, Paris, Fayard, 1989, 2 cilt.
- 86 A.g.y., s. 767: “[Küçük veliaht] doğduğu günün yıldönümünde *Te Deum* okutmaktan söz etti. O kadar ısrar etti ki sonunda saat beş buçukta M.de Verneuil’e şapele gitti ve orada köy papazı ve yardımcıları *Te Deum* söyledi. [Mürebbiyesi] Madame de Montglat’ın *Te Deum* kitabını karıştırarak [şöyle dedi]: “Maman [veliaht mürebbiyesine “anne” anlamında “maman” diyor], bana *Te Deum*’u göster; bu ne demek *mamanga* [mürebbiyeye verdiği takma isim].” O da Fransızca olarak ona okuttu, sonra hava kararınca okuma işini

M. l'aumônier [ibadeti yürütmekle görevli din adamı] üstlendi. Bütün bu süreçte Tanrı'ya yalvarıyormuş gibi ellerini birbirine kavuşturarak durdu."

87 A.g.y., s. 1078.

88 A.g.y., s. 1307. Akşam duası sırasında mürebbiyesi Madame de Monglat'ya döndü: "Mamanga kaka yapmak istiyorum." Onu "doğduğu gün nedeniy-le Te Deum ilahisi dinleyeceğini" söyleyerek götürmüşlerdi. Ama isyan etti: "'[Akşam duası] çok uzun, gitmek istemiyorum.' Sonunda kazandı."

89 A.g.y., s. 1509.

90 A.g.y., s. 1665.

91 A.g.y., s. 1828.

92 A.g.y., s. 1956.

93 A.g.y., s. 2055.

94 Philippe Ariès, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, a.g.y., s. 45, 56 vd.

95 A.g.y., s. 43-45 ve ill. 1. Reims Güzel Sanatlar Müzesi'nde bulunan bu tablo için bkz. Alain Tapié, Nicolas Sainte Fare Garnot (der.), *Philippe de Champaigne, 1602-1674. Entre politique et dévotion* (2007 Lille ve 2008 Cenevre sergilerinin katalogu), Paris, RMN, 2007, no 79, s. 267-268.

96 *The Diary of Samuel Pepys*, der. Robert Latham ve William Matthews, Londra, G. Bell & Sons, 1979.

97 Bu olağandışı belgenin önemi Françoise Lebrun'un gözünden kaçmamıştır: Françoise Lebrun, *Le livre de l'anniversaire*, a.g.y., s. 35-36, 38-39.

98 Fransa Kralı VI. Charles'ın kızıydı, 1420'de Troyes Antlaşması gereğince İngiltere Kralı V. Henry ile evlendi.

99 Madame de Sévigné'nin 28 Temmuz 1680 pazar günü Madame de Grignan'a yazdığı bu mektubu bana hatırlatan Alain Corbin'e teşekkür ederim. Bkz. *Correspondance*, Paris, Gallimard, kol. "La Pléiade", cilt 2, 1974, s. 1030: "Bizim abbé'nin [din görevlisi] kolları geçen gün buketlerle doluydu; bayramıydı. Geçen yıl aynı gün yazdığınız güzel dizeleri hatırladık; ne kadar hoştu! [...] Yetmiş dört yaşında olmasına rağmen sağlığı yerinde." Bir notta söz konusu "bayram"ın Abbé de Coulanges'ın 14 Nisan'a denk düşen piri Aziz Christophe'un günü değil, 22 Temmuz'a denk düşen kendi doğum günü ol-

duğu belirtilir (a.g.y., s. 1567). Ancak bir önceki yılın kutlamasından söz eden herhangi bir mektup yoktur.

- 100 Bu konuya dikkatimi çeken Michelle Perrot'ya şükran borçluyum.
- 101 Özellikle Saint-Denis'de bir cenaze töreni söz konusu olduğu zaman. Bunu Pierre-Olivier Dittmar'ın yardımıyla doğruladım; doğrulama *Mémoires*'ın Chérueil baskısının (1856-1858, 20 cilt) internetteki versiyonu (<http://rouvroy.medusis.com>) üzerinde yapıldı. Yıldönümünün (*anniversaire*) ölümle ilgili olarak kullanılmadığı tek bir istisna vardı; gerçi bu da anlamsal olarak çok uzak değildi, çünkü hükümdarın gözünden düşmek sosyal ölüm demekti: XIV. Louis'nin ölümünden yıllar sonra bile Lauzun Dükü her yıl gözden düşüşünün "yıldönümünün" hatırlamıştı (cilt XXX, III. Bölüm, 1723).
- 102 Louis de Rouvroy, duc de Saint-Simon (1675-1755), *Mémoires complets et authentiques...*, der. M. Chérueil, Paris, Hachette, 1856-1858, cilt XIII, Bölüm V. Bkz. Saint-Simon, *Mémoires. Louis XIV et sa cour*, önsöz Daniel Dessert, Brüksel, Éditions Complexe, 2005, s. 471.
- 103 Archives Nationales 352 AP 8, s. 84-85, 118, 265, 290 ve 352 AP 9, s. 1. Bu matbu günlüğü yayıma hazırlamak için aldığı notları benimle paylaşan Dominique Julia'ya teşekkür ederim; bu konuda bir makale de yazdı: "Bernard de Bonnard, gouverneur des princes d'Orléans et son *Journal d'éducation* (1778-1782)", *Mélanges de l'École française de Rome - Italie et Méditerranée*, cilt 109/1, 1997, s. 383-464.
- 104 Arianne Baggerdan, Rudolf Dekker, "Otto's Watch: Enlightenment, Virtue and Time in the Eighteenth Century", *Childhood and Children's Books in Early Modern Europe, 1550-1800*, der. Andrea Immel, Michael Witmore, Londra, Routledge, 2005, s. 277-303. Zaten André Corbin de bana "Benjamin Constant'ın, Stendhal'in, Musset'nin, Flaubert'in, Michelet'nin doğum gününe atıfta bulundukları" konusunda kuşku duyduğunu, daha çok bir sonraki yüzyılda Claudel'in tanıklığına önem verdiğini belirtmişti. Ancak bir tarafa da, tarihçilerin verdiği yanıtların, kendi kendilerine sordukları sorulara bağlı olduğunu da hatırlatmadan edememişti! (2 Ocak 2007 tarihli mektubu) Françoise Lebrun *Le Livre de l'anniversaire*'de (a.g.y., s. 46 vd) doğum gününü kutlayan pek çok 19. yüzyıl yazarından alıntı yapar: Charles Dickens'dan Emily Brontë'ye, George Sand'ın mektuplarından (*Correspondence*) Victor

Hugo'nun anılarına (*Choses vues*). George Sand'ın 1852'den itibaren günlüklerinde (*Agendas*), yaşlandığını her yıl kendisine hatırlatan doğum gününü titizlikle belirttiğini doğruladığı için Michelle Perrot'ya ayrıca teşekkür ederim. George Sand her yıl 6 Temmuz'da doğum gününü Nohant'da ailesiyle birlikte kutluyordu.

- 105 Volkmar Hansen, "Goethe feiert seinen Geburtstag", *Haupt- und Nebenwege zu Goethe. Mass und Wert. Düsseldorfer Schriften zur deutschen Literatur*, Frankfurt, Peter Lang, 2005, s. 174-188.
- 106 Bu konuya Françoise Lebrun dikkat çeker: *Le livre de l'anniversaire*, a.g.y., s. 39-40.
- 107 Spiral şeklinde hamurdan yapılma bir çörek.
- 108 Goethe'nin kamusal doğum günü kutlamalarının uzantısı olarak, özellikle Alman üniversitelerinde "büyük hocaların" 60., 65., 70. yıldönümlerinin kutlanmasını ve bu vesileyle "meslektaşları ve dostları" tarafından hazırlanan bir *Festschrift*'in [bir akademisyenin onuruna yazılmış makalelerden oluşan kolektif kitap – ç.n.] yayımlanmasını da incelemek gerekir.

HAYAT

Jean-Claude Schmitt, ünlü Fransız tarihçi Jacques Le Goff ve Annales Okulu'nun tedrisatından geçmiş, ortaçağ Batı uygarlığı üzerine yaptığı antropolojik çalışmalarla önemli eserler vermiş yetkin bir tarihçi. *Doğum Gününün İcadı*, bugüne kadar tarihçilerin yeterince eğilmediği günümüzün en olağan ritüelini, kişisel yaşantımızın ritmini belirleyen kutlama törenlerinin en başında sayabileceğimiz doğum gününü inceliyor.

Doğum gününü ne zamandan beri kutluyoruz? Bu çalışma, uzun süre yanıtsız bırakılan bu soruya yanıt verirken şaşırtıcı bir gerçeği açığa çıkarıyor: Bugün kutladığımız şekliyle doğum günü doğrusu çok yeni bir buluş. Gelgelelim oluşumu uzun bir süreye yayılıyor. Schmitt, Goethe'nin 1802'de kutladığı 53. yaş gününü kutlamasını varış noktası olarak kabul ederken, çapasını geçmişe doğru fırlattığında çok ilginç bir yapıtla karşılaşır: 16. yüzyılın başında, bir ticaret şirketinin maliye müdürü olan Augsburglu burjuva Matthäus Schwarz'ın 23. doğum gününden itibaren tutmaya başladığı resimli *Kıyafetname*.

kirmizikedi.com
[/kirmizikediayinevi](https://www.kirmizikediayinevi.com)
[/krmzikedikitap](https://www.krmzikedikitap.com)
[/kirmizikediayinevi](https://www.kirmizikediayinevi.com)

₺ 26

KDV muafiyeti uygulanmıştır

